

- Borbély Szilárd: Két témaváz (versek) 3
Deczki Sarolta: A falu hallgat (Borbély Szilárd: *Nincstelének*) 4
Szénási Zoltán: Kitalált emlékeim (Borbély Szilárd: *Nincstelének*) 12
Hegedűs Gyöngyi: személyes ismeretlen (vers) 15
Yashiro Atiko: a falu vége (versciklus) 16
- Sting: Ezeregy év (dalszöveg) 17
Thomas Glavinic: A kamerás gyilkos (próza) 19
Adrienne Rich: Visszalépni, Planetárium (Versek) 30
- Papp Máté: Vízre ejtett arcok (Fenyvesi Orsolya: *Tükrök állatai*) 34
Szűcs Balázs Péter: „A fény maradt” (Fenyvesi Orsolya: *Tükrök állatai*) 37
Fenyvesi Orsolya: Elég idő jusson távolságokra, A világítótorony,
Hidegképződés (versek) 39
Vass Norbert: Délnek a sötét, Hullámsír, Megint ősz (versek) 42
Keszthelyi-Mangó Gabriella: Pirkadat, In memoriam, Félelem (versek) 44
- Pogrányi Péter: Otthonra lelni az idegenben (Kun Árpád: *Boldog Észak*) 45
Kun Árpád: Rendes Idő, Töredék apámról (kisprózák) 50
Pollágh Péter: A névelőm vagy, 30 mocska, 33 keresztje (versek) 51
Faludi Ádám: telente, dali dahomey ajzószerkabát (versek) 53
Kakuk Tamás: A Nazca-vonalak (kispróza) 57
Győri László: Műtét előtt, Uralom, Százazér (versek) 60
- Monostori Imre: Levélregény változó időkeretekben
(Supka Magdolna és Féja Géza levelezése) 62
Bényi Eszter: Csapongó gondolatok száz év kapcsán
(Supka Magdolnáról) 71
Féja Endre: Emlékek szóttese (Supka Magdolnáról) 72
Supka Magdolna: Kárpáti Tamás festőművész kiállítása 76
„A múlt a jelen elé tartott tükör” (Németh Péter Mikola dialógusa
Szőnyi Zsuzsával) 81

A borítón és a lapzárókon Kárpáti Tamás munkái

E számunk szerzői:

Bényi Eszter iparművész (Bp.), Borbély Szilárd költő, író (1964–2014), Deczki Sarolta kritikus (Bp.), Faludi Ádám költő, író (Tatabánya), Fenyvesi Orsolya költő, művészettörténész (Bp.), Féja Endre író (Bp.), Győri László költő (Bp.), Hegedűs Gyöngyi költő (Bp.), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Kárpáti Tamás festő (Szentendre), Keszthelyi-Mangó Gabriella költő (Bp.), Kovács Márton költő (Pannonhalma), Kun Árpád költő, író (Norvégia), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Németh Péter Mikola költő (Vámosmikola), Papp Máté kritikus, fordító (Kecskemét), Pogrányi Péter kritikus (Lábatlan), Pollágh Péter költő, író (Bp.), Supka Magdolna művészettörténész (1914–2005), Szénási Zoltán irodalomtörténész (Tatabánya), Szőnyi Zsuzsa életművész (1924–2014), Szűcs Balázs Péter író (Bp.), Yashiro Atiko költő (Tokio), Vass Norbert költő, kritikus (Kaposvár)

Külön köszönjük Bényi Eszter, Féja Endre és Szondi György segítségét!

KÉT TÉMAVÁZ

1. (a tóma)

*A víztükör fölött a fények, látod, összeérnek.
Benned vagyok, mondja a tó a víznek, mint esőben
a pára, elvegyülsz. Úszik az ég, a parti fák, a házak.
A tó vizén úszó hajót kövesd. A séta délutánját,
azt kövesd. A partot, amely mindent körbevesz.
A lassú léptek hullámozása közt a tükröződő víz követ.
Utak vezetnek a tóhoz, amelyek véget érnek. Mi folytatódik,
mi hull vissza, mond, mi pattan el. Nem hallható
a mélyből azt a mozgást, ahogy a víz beszél:
Tükröm fölött a fények összeérnek, mint esőben
a pára, elvegyül a tó a vízzel. A kifeszülő
hullámok alól buborékok törik át a felszínt.
A tó ma lassan emelkedik. Az elmaradt a part fölött
magasan lebegő madár tartja még, míg el nem ejti.
Emlékszem az estre, mondja a tó, ahogy elsötétül,
a ködre, amelyben emlék vagyok, a víz morajlása.*

2. (tandoriolvasó)

*És odaát? Mi van arra a partra? Hogyan jut át, aki vissza?
Hal közelít vagy a tó? A madárszárny tolla, a hulló?
Víz viszi el a homályba, vagy rejti a fák koronája,
ahogy rikolt a madár – ugye hallja, aki vele száll?
Mögötted a víz feketülvén, mintha tükörbe merülnél –
botlik a rím – odaátra, mit viszel át s mi az ára?
Nézed a tót a madárral, ahogy olvad a fény el az árnyal,
arra talán ez a törvény: kékbe fehérül az örvény.*

*két verstöredéke kötetben nem jelent meg, de az *Új Forrás* 1998-as októberi számában igen, helyi kötődéssel, a tatai tó partjáról számolva be. A vers újraközlésével búcsúzunk tőle. (A Szerk.)

A szegénységnek nincs jó szaga. Sőt, a szegénység kifejezetten büdös. Penészes, rothadt, izzadt, zsírszagú, moslékszagú, áporodott, dohos, rossz szájzagú, pállott, vérszagú, alkoholbűzös, dohányszagú. A szegénység továbbá

4 Deczki Sarolta

A FALU HALLGAT

Borbély Szilárd: *Nincstelének*

nem kellemes látvány, és a szegény ember nem kellemes társaság. A szegénységet szégyelli az ember, hiszen *más* lesz tőle, mint *azok*, akiknek telik mindarra, ami élvezetessé teszi az életet. A szegény ember nem él-

vez, hanem tűr. A szegény embert nem látják szívesen a „jó társaságban”, az ő gyereke nem hord szép ruhát, és neki mindig az olcsó, a maradék jut. S neki nincs szava, amire odafigyelnének, az ő véleménye nem számít. Ő sem számít. És ez nem élet, ez nem az élet. Hanem ez a majdnem semmi, a nincs. Ebből a „nincsből” csinált irodalmat Borbély Szilárd. Mégpedig olyat, ami a kritikusok véleménye szerint az elmúlt év egyik kiemelkedő alkotása.

Ezt a véleményt magam is osztom. A *Nincstelének* valóban nagyon fontos regény. Akár a magyar társadalom afféle terápiás regénye is lehetne, ha olvasnának efféle irodalmat azok, akiknek kissé hiányosak az ismereteik az úgynevezett népről. Arról a népről, melynek az élete nem a karikás ostor csatogtatásából, nótázásból és dévaj tréfákból áll, hanem szegénységből, szegénységből és szegénységből. Féja Géza írja a *Viharsarokban*, hogy a politikacsinalók, amikor nemzeti ügyekről, nemzetről, nemzeti szabadságról szónokolnak, és ezek mellé akarják állítani a népet, rendre megfelelnek annak nyomoráról és szociális igényeiről¹. Sőt, még csak észre sem akarják venni, hogy mekkora szakadék tátong a délibábos fantáziavilág és a rögváló között. A szociográfiai irodalom legjobb darabjai afféle kijózanító terápiát nyújtanak.

Borbély Szilárd regénye azonban nem klasszikus szociográfia, vagyis nem egy adott falu, tájegység vagy város kimerítő leírását kapjuk, az életmódok, tárgyi eszközök, szokások pusztá regisztrációjával, hanem annál jóval többet. Ha rokon művet kellene keresnünk a magyar irodalomban, akkor a *Puszták népe* juthat eszünkbe Illyés Gyulától, mely szintén egy szegénységben megélt falusi gyerekkorról tudósít; egy olyan közege, ahonnan a szerző kemény munkával kiemelkedett. Borbély a könyv fülszövegében azt írja, hogy „a könyv életrajzi alapú, tehát korlátozott fikció”, valamint a hátsó borítón egy őt ábrázoló gyerekkori fénykép található. Amiből könnyen arra következtethetünk, hogy legalábbis önletrajzi ihletésű regényről van szó, még akkor is, ha a fülszöveg arra is figyelmeztet, hogy „semmi sem biztos”.

De eszünkbe juthat Tar Sándor is, akivel kapcsolatban szintén hasonló kérdések merülnek fel: meddig tart a szociográfia, és hol kezdődik az irodalom? Talán ott, ahol a nyelv elkezd több lenni, mint a regisztrálás pusztá eszköze, és világteremtő erővé válik.

A Nincstelének nyelve egy puritán, szándékoltan redukált nyelv. 5
Rövidek a bekezdések és rövidek a mondatok. Két-három szó: sokszor ennyi egy mondat, mely a pusztá tényközlésre szorítkozik. Ez van, meg az van, minden egyéb fölösleges. Éppúgy, mint abban a közegben, amelyben a regény játszódik, elvégre a semmi, a „nincs” nem is teszi lehetővé sem a komplexebb világlátást sem pedig a retorikusabb nyelvi alakzatokat. Ahol a mindennapos túlélés a tét, ott jelentősen szűkül a látómező és vele együtt a tudat és a nyelv is. Persze, ha elfogadjuk a szerző által kínált megoldást, akkor ezt a nyelvi szegényességet annak is tulajdoníthatjuk, hogy a történet narrátora egy kisfiú, aki ha akarná, sem tudná árnyaltabban kifejezni magát. Ám ez a fikció sántít, hiszen számos olyan dologról is értesülünk, amiről egy gyerek nem tudhat. Kicsit skizofrén a narráció, hol valóban egy gyerekelbeszélőt imitál, hol pedig egy érettebb személyiség szemüvegén keresztül látjuk a világot.

Egy gyereknek, aki még iskolába sem jár, aligha lehet fogalma a prím számokról például. De egy gyerek ilyeneket sem mond: „A gyilkolás a férfiak dolga.”, vagy ugyanazon az oldalon: „Az ötöt nem lehet osztani, az csak magával osztható. Ilyen szomorúság van köztünk.” Ám kérdéses, hogy a narrátornak ez a megkettőződése valóban aláássa-e a regény hitelességét. Radnóti Sándorral értek egyet², aki szerint ebből a fajta írói „szerződészegésből”, mely – ahogyan Bárány Tibor állítja - „egyszerre földézi az önéletrajziság kódjait, és közben el is bizonytalanítja azokat”, művészi erő, esztétikai hatás keletkezik. Finom játék ez, ahogyan az egyik perspektívából egyszer csak egy másikba vált a narrátor, ám az ábrázolni kívánt világ egésze vélhetően csak így módon tárulhat fel az olvasó számára, akinek el kell fogadnia, hogy hol egy gyerek, hol pedig egy felnőtt tudatfolyamát olvassa.

A regénybeli narrátor afféle közvetítő, vagy tolmács szerepet is játszik az olvasó és a falu között, hiszen az utóbbi lakói számos olyan nyelvi fordulattal fejezik ki magukat, melyeket más nem érthet. A regényben rendre visszatérő formula: „mi úgy mondjuk”, és aztán következik az a speciális szó, amit a faluban használnak az adott dolog megnevezésére. A végrendelkezést testálsnak mondják, a süteményt tésztának, a derékaltjat surgyénak, vagyis a falu nyelvileg is egy külön csoportot alkot, és élesen elkülönül más nyelvhasználói közösségektől. Amikor a tanítónő arra kéri a gyerekeket, hogy mondják meg, mit látnak a lovat ábrázoló képen, akkor többször is elismételteti velük a választ, de mindig csak azt hallja, hogy „lú”. Mert ők így mondják. Ez azonban

nincsen benne az olvasókönyvben. És ezen a nyelven vélhetően nem lehet verset írni, törvényeket és bonyolultabb összefüggéseket értelmezni. Ez a nyelv bezártságra kárhoztatja beszélőjét.

Ha a regényben első megközelítésben egyelőre a konkrétumokat nézzük, akkor a *Nincstelének* helye és ideje viszonylag jól beazonosíthatóan a hatvanas évek falusi Magyarországa, valahol északkeleten. Az olvasónak valamelyest segítségére lehet Borbély Szilárd 2013-ban az *Élet és Irodalomban* megjelent önéletrajzi írása³: „A falu egy súlyosan elmaradott térségben, az Erdőháton, a hármashatár közelében feküdt, valahol még az archaikus időkben, a modernitás előtti világban élt”. Ennek a világnak a háttorzongatóan pontos leírását kapjuk, csaknem dokumentarista hitelességgel. A regényből kirajzolódnak a korabeli falusi társadalom mindenféle viszonyai, melynek neuralgikus pontjai ugyanazok voltak kicsiben, mint az országé nagyban: a zsidóság elhurcolása '44-ben valamint a pártkáderek embertelen basáskodása az ötvenes és a hatvanas években. A falu ezt is, azt is eltűrte.

A falubeli zsidók házait, vagyonát kisajátították, aztán soha többé nem beszéltek róluk. Pontosabban azokról nem, akik eltűntek, de a „zsidó” mint olyan, mégis valami fenyegető, baljós entitásként égett a falusiak tudatába. A zsidó az, aki más, a zsidó az idegen. „A zsidó az, aki nincs sehol. A zsidó, aki spekulál. Akinek nem jó, ami van. Amit már megszoktunk. Ahogy szoktuk, úgy nem jó neki. Aki mindig valami mást akar. Az öregek tudják, de még apámék is, hogy a zsidó az, amit nem lehet érteni. A zsidó a lelkifurdalás és a zsidó a büntudat, amelyet csak a megvetés enyhíthet.” A parancs ugyan felülről érkezett, de a helyi lakosság is részt vett a zsidók zaklatásában, és a helyi csendőrség kísérte őket azon a végzetes májusi napon. Az asszonyok sírtak, de este már azon tanakodott az egész falu, hogy amíg nem jön vissza a zsidó boltos, addig kéne eltüntetni azt a listát, amin a tartozásokat vezette. „Az emberek lesütötték a szemüket. A szájukat összeszorították. Hallgattak.”

A falu kollektív túlélési stratégiája a hírhedt „három majommal” szimbolizálható: nem akarnak látni semmit, nem akarnak hallani semmit, és nem akarnak beszélni semmit. Lesütik a szemüket, amikor a zsidókat elhurcolják, és akkor is megkönnyebbülnek, amikor a kulákok elmennek a faluból, mert legalább nem kell a szemükbe nézni többé. Ez a falu nem a giccses nosztalgiaik szolidáris közössége egyszerű, ám jóságos emberekkel, hanem a közöny telepe. Az emberek nem néznek oda, ha valakivel baj történik, és nem beszélnek róla. Talán valami primitív mágiában bízza úgy gondolják, hogy amiről nem akarnak tudomást venni, az nincs is.

A falu hallgat. És ebben nem csak az a lényeges, hogy nincs beszéd, hanem az, hogy miről nincs. Mert a falu nem csak hallgat, hanem elhallgat. Azokat a dolgokat hallgatja el, amikről beszélni kéne, amiket meg kéne

beszélni. De sem a férjek és feleségek nem beszélnek érdemben egymással, sem a szülők a gyerekeikkel. Ahogyan ismét csak az önéletrajzi írásban olvashatjuk: „A gyerekkoromból a legjobban a némaságra emlékszem. Arra, hogy *kussban* kell lenni. Tilos beszélni. Csak hallgatni szabad. Ezt a szabadságot engedélyezte nekünk, gyerekeknek a falu és a család. 7 Pedig a gyerek folyton beszélne, mesélne. Beszélne a beszéd öröméért. Ezt az örömet, mint minden örömet, elveszik tőle. A nagyok, a felnőttek, akik folyton beszélnek. De a falu hallgat.”⁴

Nincs jelen a faluban a beszéd öröme, és nincs meg az a megkönnyebbülés sem, amit a dolgok meg- és kibeszélése jelent. Végletes és végzetes kommunikációs defektus jellemzi a falut, mely nemcsak a traumák és problémák megbeszélését teszi lehetetlenné, hanem a boldog és intim emberi kapcsolatokat is. Vagyis magát az emberi életet. Az ókori görögök valaha *zōon logon echōn*-ként, vagyis logosszal bíró lényként gondolták el az embert, akit a nyelv tesz képessé a világban való eligazodásra valamint a transzcendenciával való kapcsolatra. De a logosz az ész, a racionalitást is jelenti, azt az érveléstechnikát, melynek segítségével a városállamban élők megbeszélhették közös dolgaikat és meggyőzhették egymást. Mindez a falu világában visszavonódik, érvényét veszti. A logosz alig pislákol, a nyelv és a beszéd pedig csupán a legszükségesebb közlésekre szorítkozik, közös dolgok pedig nincsenek. Ezek az emberek az európai kultúra szélén húzzák meg magukat. Juhász Gyula *Tápai lagzija* juthat az olvasó eszébe, mely egy más korból tudósít hasonló állapotokról: „A bort megisszák, az asszonyt megverik / És izzadnak reggeltől estelig. [...] Az ember medve, alszik és morog.”

A regény azonban nem oknyomozó, hanem leíró. Borbély nem ebben, hanem a már idézett írásában próbál magyarázatot találni a jelenkori állapotokra, melyek okát a mélységes szegénységben, az évszázados elnyomásban jelöli meg, s hogy ezekben az emberekben a túlélés kegyetlen és önző törvénye minden cizelláltabb emberi érzést elnyomott: szeretetet, részvétet, szolidaritást, de még az őszinte bánatot is. Amikor az élet: harc, akkor az emberek is agresszívvá válnak, és a nyers erőszak veszi át a logosz helyét. És mindig a gyengébbet, a kiszolgáltatottabbat bántják. A férfiak a nőt és a gyereket, de a nők is a gyerekeket verik kétségbeesésükben. A férfiak hazamennek a kocsmából, és elüvöltik magukat: „A kurva anyátokat!” Ekkor már a kezükben van az előre beáztatott kenderkötél, amivel verik a családot, ugyanúgy, ahogyan az ő szülei is verték őket, gondolván, hogy így „lesz belőle ember.”

A gyerekek folyton egy olyan, közelebről meg nem határozott elvárással szembesülnek, hogy „legyenek jók”. Ez többek között azt is jelenti,

hogy „fogadjanak szót”, csinálják azt, amit a felnőttek mondanak. Azt pedig nem csinálhatják, amit ők szeretnének: nem játszhatnak, nem barátkozhatnak azzal, akivel akarnak. A gyerekek életét egy csomó tiltás, szabály és utasítás szabályozza, és kegyetlen büntetés vár rájuk, ha ezeknek nem tesznek eleget. A szülők minden gátlás nélkül terrorizálják a gyerekeket fizikailag és lelkileg, és tulajdonukként tekintenek rájuk, akinek nincs saját, külön személyisége. A regényben egy anya éktelen haragra gerjed, amikor a fia ellent merészel mondani neki: „Én szartalak! Ne beszéljen így velem a szarom!” Az anyát pedig így szólíthatja az apja: „Büdös kurva, gyere ki! Hogy szakadtál vón anyádba.” S ahogyan az erőszak a logoszt vonja vissza, ezek a durva szavak pedig a keresztény szellemet, szeretetet, mely ilyen vagy olyan formájában mégis az európai közösségek egyik fő összetartó erejét jelenti. A legalapvetőbb tapasztalat, amit a regény feldolgoz, a szellemnek és a szeretetnek a brutális hiánya. Amit a gyerekek még a maga fájdalmas teljességében éreznek, hiszen a kisfiú is vágyik arra, hogy az apja megsimogassa a fejét. A felnőttek azonban már a hiányt sem érzik, annyira elvadultak.

Amit nem ellensúlyoz, hanem még inkább kidomborít az, hogy közben a regénybeli anya nagyon vallásos, ám nem tudatosságot feltételező hitről van szó, hanem inkább afféle menedékről, amibe kétségbeesésében kapaszkodik. Minden este imádkozik Máriához, és a legkeményebb kommunista időkben is igyekszik eleget tenni az egyházi előírásoknak. Igaz, meglehetősen zavaros módon, hiszen keveredik nála a görögkeleti kereszténység a zsidóság egyes elemeivel, mindegyik azonban rátelepszik a pogány babona. Furcsa és ironikus, hogy az asszony csakis az utóbbi által tud kapcsolódni a faluhoz (a babona univerzális), míg a másik két vallás tovább fokozza az ő és a családja idegenségét. Hiszen a település nagy része református, ahová a Károlyiak telepítették be a Havasokból a románokat, akik a kis fatemplomukkal hozták a maguk vallását, amelynek a gyakorlását egyszer csak megtiltották számukra. A zsidóság pedig az apa által jelenik meg a családban, aki a szóbeszéd szerint voltaképpen az öreg Mócsi fia. Amit ironikus módon nem ő vállal fel – „én nem vagyok zsidó” mentegeti magát –, hanem a felesége, akinek voltaképpen nincs köze a zsidósághoz, viszont amikor mérges, akkor „azt mondja, hogy mi zsidók vagyunk.” S hogy még bonyolultabb legyen a családi képlet, az anyai ősök között rutén felmenők is vannak – vagyis a család ijesztő és érthetetlen identitásmintázatot képvisel a falu homogenitáshoz képest. Csakhogy az ellentétek a családon belül is élesek: az anya és az apa rokonai nem állnak szóba egymással, és míg az apa gyaníthatóan zsidó származású, addig a gyerek anyai nagyapja „horthysta fasiszta” tiszt volt. Amikor az apa részegen megy haza a kocsmából, akkor az anyával egymás családját szidják.

A falu amúgy is komplikált viszonyaira aztán rátelepedett a kommunizmus is, ami ismét újrastrukturálta a hierarchiát. A módosabb parasztokból üldözendő kulákok lettek, és a „potyázó” zsellérek lettek az urak, akik semmihez nem értettek. Mindenkit bekényszerítettek a téeszbe, és ez volt a padlássöprések időszaka is. A gyerek nagypapja meséli, hogy éppen akkor akartak venni egy darab földet, amikor kijött a kulákrendelet, és pont azzal a négy hektárral ők is a hatálya alá estek volna. Így aztán minden tartalékukat arra kellett áldozniuk, hogy visszacsinálják az üzletet, de a beszolgáltatást így sem úszhatták meg, bele is rokkantak.

A regényben megjelennek az ötvenes-hatvanas évek jellemző gazdasági-társadalmi jelenségei is. A rizstermelés beindítása, a forradalomról való szakadatlan locsogás, az Internacionálé („Incifinci”) éneklése, a régi világot pedig „ántivilágnak” hívják. Az új rend optimistán azzal biztatja magát, hogy „A természetet, elvtársak, le kell győzni”, és majd gumipitypangot termelnek meg rizskását. Az azonban hamar kiderül, hogy a szép új világ sem igazságosabb, mint a régi, hiszen az apa azért nem kap munkát, mert kulák. Hiába fordult ki fenekestül minden, a feudális beidegződések megmaradtak a kommunizmusban is. Az anya tisztán látja ezt, és azt, hogy nem elég, ha a férje éjjel-nappal dolgozik, mert „nyalni kell. Értsd már meg, hogy nyalni kell. Aki tud nyalni, azt békén hagyják.” A férjnek ez nem megy, így aztán nem is kap munkát a faluban, sőt, meg sem tűrik. Ezért is, valamint nyilvánvaló másságuk miatt is az asszony egyfolytában el akar menni innen.

A menekülésnek több fajtája kerül elő a regényben. Ide tartoznak a nő sorozatos öngyilkossági kísérletei is, amikor mindenképp eleget akar ugrani, a gyerekei szemé láttára. Menekülésnek foghatjuk fel a kétséges zsidó identitást is, amivel éppen másságát, üldözött voltát akarja hangsúlyozni, s a különbséget a falu többi lakójától. Egyszer például nekiáll pászkatát sütni, kiküldi a kisleányt a ház elé, nézze meg, nem jön-e a Messiás, és mindezt úgy kommentálja, hogy „Azt játsszuk, hogy zsidók vagyunk.” Patócs László egy előadásában⁵ arra hívta fel a figyelmet, hogy voltaképpen a kisleány próbszám-mániája is egyfajta menekülési kísérlet egy absztrakt világba, ahol rend van. (A kényszerneurotikusok számára a hiányzó stabilitást a világban mániájuk jeleníti meg.) Az anya mindig arra kényszerül, hogy egyszer majd elmennek a faluból, hiszen ők nem tartoznak oda, ők mások, mint a falubeli parasztok, akiket tiszta szívből megvet, noha a család éppolyan szegény, mint bárki más a környezetükben.

A falusiakkal szemben mégis valami zsigeri ellenszenvet érez, ami azért is nehezen érthető, mert a család mégis csak közös sorsban, közös elnyomásban osztozik velük. A mindenkit kifosztó és megalázó hatalom nem

kivételezett senkivel, ám a nő mégis tiszta szívből utálja és lenézi a paraszto-
kat, akikben egy alacsonyabb emberi létforma megtestesülését látja. A pa-
rasztk afféle vegetatív életet élnek szerinte: „ A parasztk ott halnak meg,
ahová születtek. [...] Olyanok, mint a növények.” Kapzsjk, zsugorjk,
10 piszkosak, bizalmatlanok és zárkóztak. Velük szemben az anya a sza-
badságra hivatkozik, ami megkülönbözteti őket tőlük. S éppen ezért
érzi magáénak a zsidó sorsot, mely szerinte szöges ellentétben van a meg-
gyökerezettséggel, lelki-szellemi szűkösséggel, korlátolt ostobasággal: „Aki
okosabb náluk: zsidó.” Ezzel a mozdulatlansággal szemben az asszony nyug-
hataatlanul folyton megy valahová; ez az állandó úton-levés és helykeresés
jellemzi a család életét, melynek végül mégis sikerül elköltözni a faluból, be
a városba. Csakhogy a falu konok helyhez kötöttsége is illúzió alapul: a föld-
ben érezni a vízereket, alant futóhomok vándorol „ez az a bizonytalan talap-
zat, a mozgó föld, amelyen élünk.”

A prímszámokról fentebb már futólagosan volt szó, azonban érdemes
alaposabban is szemügyre venni, milyen szerepet töltenek be a regényben.
Az szinte bizonyos, hogy egy óvodás korú kisfiú aligha képes olyan elvont
aritmetikai fogalmakat értelmezni, mint a prímszámok, és még kevésbé arra,
hogy ehhez szintén elvont, filozófiai mélységű megfigyeléseket társítson.
A prímszámok sokszor a magány összefüggésében merülnek fel, hiszen csak
önmagukkal és eggyel oszthatók. Zavarba ejtő módon bukkannak fel újra meg
újra a regényben, hiszen azt a kihívást intézik az olvasóhoz, hogy fejtsse meg
őket, próbáljon magyarázatot találni erre a falusi, elmaradott viszonyok kö-
zött meghökkentő mániára. De nem lehet, hogy az orrunknál fogva vagyunk
vezetve, és nincs is semmilyen mélyebb, titokzatosabb összefüggés, mely vá-
laszt adna a prímszámok rejtvényére, mint a gyerek jól fejlett neurózisa?
Magam inkább erre az értelmezésre hajlok.

S végül a Messiásról, aki a prímszámokhoz hasonlóan szintén újra meg
újra felbukkan a regényben. Hogy maga a Messiás kicsoda, azt aligha kell
hosszan fejtegetni, az azonban már kevésbé egyértelmű, hogy a kisfiú miért
várja a Mesijást, és mit remél tőle. Hiszen a falubeli Mesijás az a félbolond
ágrólszakadt, akit a legutálatosabb munkákkal bíznak meg: ő meri ki a pöce-
gödröket például. Azért csúfolják Mesijásnak, mert egyedül neki van szakála
a faluban. A másik különlegessége pedig az, hogy egyedül őt nem ugatják
meg a kutyák. Amikor szükség van rá, akkor kimennek a falu gyülekezőhelyéül
szolgáló Rámpára, és megkérdik: „Már elment a Mesijás?” Ez a mondat pedig
azért kelti fel az olvasó figyelmét, mert egyszersmind a regény alcíméül is
szolgál. Az eldöntendő kérdés ugyanis azt sugallja, hogy a Mesijás már itt
volt, de elment, és a kérdező efelől szeretne bizonyosságot nyerni. S talán
az sem belemagyarázás, ha feltételezzük, hogy a tudakozó találkozni szere-
tett volna vele, s most csalódott, mert lemaradt róla. A regényben pedig a

gyerek és a családja időről időre az „igazi” Messiásra várakozik, így lehetetlen nem párhuzamot vonni a két a két személy között, annál is inkább, mert az apa is azt mondja, hogy „A Messiásnak is a kocsmában kell érdeklődnie”, vagyis a Rámpán.

A Megváltó azonban vagy nem jön, vagy pedig már elment, 11 anélkül, hogy megváltotta volna azokat, akik szakadatlan várnak rá. A Messiás legalapvetőbb karakterisztikuma éppen a hiánya: az, hogy csalódást okoz azoknak, akik várnak rá, hiszen vagy nem jön, vagy pedig már elment. Ebből a vágyból és várakozásból csináltak gonosz tréfát azok, akik éjjel bekopogtattak Mózsiki ablakán, és a kilétüket firtató kérdésre azzal válaszoltak, hogy „itt a Messiás.” S a gyásszal együtt ez a csalódás lesz úrrá a családon is, amikor meghal az anya legkisebb gyereke, mert „Azt hittük, hogy ő lesz a mi Messiásunk.” Az ugyan nehezen érthető, hogy a család miért éppen egy 13 hónapos csecsemőben akarja a Megváltót látni. A remények azonban minduntalan megcsaltnak, mert nem és nem jön el a Messiás. Nincs jelen akkor, amikor szükség lenne rá, nincsen jelenléte. Nincsen feloldódás, nincsen megbocsájtás, nincsen megváltás, csak a folytonos hiány van. Hiszen akik várnak rá, nem tudnak lemondani arról a reményről, hogy egyszer mégis eljön a jelenlét pillanata, mert talán csak ez a várakozás ad erőt túrni a nyomorúságot. S még mindig elviselhetőbb az a tudat, hogy a Messiás még nem jött el, vagy már elment, mint az, hogy soha nem fog eljönni.

Nyomasztó világ tárul fel a *Nincstelének* lapjain. Egy olyan világ, ahonnan hiányoznak az európai kultúra alapértékei: a görög szellemiségtől örökölt logosz, a római eredetű jog és a keresztényi szeretet és megbocsájtás. Ez a hiány pedig szűkössé, fájdalomossá és agresszívvá teszi az emberi életet. A regény ezt a hiányt mutatja fel az olvasónak, aki ezek után már csak abban bízhat, hogy egyszer talán mégis eljön a Messiás. (*Pesti Kalligram, Bp. 2013*)

¹ Vö. Féja Géza: *Viharsarok*. Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2004. 34.

² *ÉS-kvartett Borbély Szilárd Nincstelének című regényéről = Élet és Irodalom, LVII. évf., 45. szám, 2013. november 8.*

³ Borbély Szilárd: *Egy elveszett nyelv = Élet és Irodalom, LVII. évf., 27. szám, 2013. július 5.*

⁴ Uo.

⁵ Patócs László: *A prim attribútumai – én-mintázatok Borbély Szilárd Nincstelének című regényében* című előadása, mely Az irodalom és a lehetséges világok című konferencián hangzott el, Budapesten, 2013. december 10-én.

Sokat gondolkodtam, hogy írjak-e erről a könyvről, de még most sem tudom, hogy fogok-e amolyan „komoly” kritikát írni. Már több mint egy hete befejeztem a könyvet, s bár itt van a fejem mellett a könyvkupac tetején, elővehetném,

12 Szénási Zoltán

KITALÁLT EMLÉKEIM

Borbély Szilárd: *Nincstelének.*

Már elment a Mesijás?

újra felidézhetnék belőle fontos részleteket, pontosan idézhetnék, de most mégis megmaradok az emlékezés esetlegességénél.

Még olvastam a könyvet, amikor egy kritika kezdő soraiban már azt láttam: „Borbély Szilárd regénye minimum az év könyve, ha nem az évtizedé.” Ez akár el is ve-

hette volna a kedvem, de történetesen be kell, hogy valljam, nagyon szeretem Borbély Szilárd írásait. S most, amikor leírtam, hogy „szeretem”, igen elbizonytalanodtam. Mert mit lehet szeretni a *Halotti pompa* középkori szekvenciáiban és barokk misztikus átírataiban? A szülők elleni kegyetlen rablótámadással való megrázó szembenézésben? Az *Egy gyilkosság mellékszálainak* apokrif passiótörténetében? A *Testhez* című kötet helyenként kegyetlen testpoétikájában? Valamifajta furcsa mazochizmus ez, ahogy az ember szemléli mások szenvedését (azt nem merem leírni, hogy gyönyörködik benne), s közben saját esendőségének ébred a tudatára. Borbély költészetét a *Halotti pompa* óta mélyen átítatja az emberi, a testben való létezés tragédiája, éppen erre mutat rá kegyetlen pontossággal.

A *Nincstelének* persze egészen más, mint a korábbi kötetek, s nem csak témájánál s műfajánál fogva az. A gyermekkor nagyon is konkrét, földrajzilag és történelmileg is pontosan meghatározott világába viszi vissza az olvasóját. Talán kicsit túlzottan is látványos, ahogy az író deklarálja az elbeszélte történet (félíg-meddig) non-fiction volát. Olvasóként nincs jogom és okom kétségbe vonni, hogy mindaz, amit Borbély leírt szó szerint és pont úgy történt meg. Másrészről pedig ki akadályoz meg abban, hogy kételkedjem mindebben? Persze mindez a befogadás hatásmechanizmusának kérdése, nyilván másként hat az az elbeszélés, amit valóban megtörténtként olvasunk, mint ami pusztán kitaláció. Féltreértés ne essék: nem azt mondom, hogy Borbély Szilárd manipulálni akarná az olvasót. Hanem éppen azt: kiváló író, aki pontosan tisztában van annak a szövegnek a lét- és befogadásmódjával, amit alkot.

Persze nem lenne nehéz leleplezni az író, kimutatni, hogy az, amit a narrátor félíg-meddig életrajzilag referenciálisként beszél el, valójában egy élettörténeten kívüli intertextuális közegben szólal meg. Ilyennek gondolom

a két eredetmondát a rutén és a román ősokról. De árulkodó az apa húsvéti beszéde, ami nem csak azért furcsa, mert az apa más részletekben leírt alakjához az a fajta emelkedettség és gondolati mélység nem passzol, ami és ahogy itt megszólal. Egyetlen konkrét példa, ami a Borbély Szilárd-olvasóknak valószínűleg egyből szemet szúr, egy bölcs mondás, mi- 13 szerint „Minden Isten kezében van, az istenfélelmet kivéve.” Jól emlékszünk, ez *A Testhez* kötet *Talmudból* vett mottója. De nem is ez a lényeg itt, hanem az, ahogy a keresztény, görög katolikus hagyományokat átjárja a zsidó tradíció, mintegy tudattalanul, a beszéd szintjén is jelezve az apa „törvénytelen”, zsidó származását.

Egy másik, szerintem, árulkodó megjegyzés, amikor azt olvasuk, hogy az anya, később pedig az elbeszélő kisfiú „emlékeket talál ki” magának. Nem tudom, jól emlékszem-e, de mintha egy régebbi interjúban Borbély Szilárd azt nyilatkozta volna, hogy a gyermekkoráról nem, vagy alig vannak emlékei. Persze lehetett ez abban a beszélgetésben az elleplezés szándékos gesztusa is, végül is mindegy. Egy most készült interjúban már azt mondja az író, az apa halála után volt képes beszélni ezekről, s szembenézni a gyermekkorral. Akárhogy is van, az emlékek kitalálása a *Nincstelének*ben metapoétikus kiszólás.

De ki is szólal meg ebben a regényben? A könyv legnagyobb erénye az a nyelv, amit Borbély kialakít. Retrospektív narrációval beszél el a gyermekkor történeteit, nyelvileg is pontosan megidézi a nincstelenség, a perifériális falusi létezés társadalmi közegét. Rövid, egy-két tagmondatos szövegegységei (csudába az irodalomelmélettel!) nem a Debreceni Egyetem docensének nyelvén szólalnak meg, hanem sokkal inkább egy öt-hat éves vidéki fiúén. Az elbeszélő teljesen benne van, abban a világban, amiről beszél, s nem lát ki belőle. Vagy majdnem nem. Pusztán a regény utolsó soraiban idéződik meg egy másik világ, amikor az elbeszélő már középiskolás, elköltöztek a faluból az anya vágyát beteljesítve, s a városban be akarja kereteztetni a falusi ház tervrajzának másolatát. Az elbeszélő benne van ebben a világban, nem lát ki belőle, de folyamatosan kifelé beszél. S ha igaz, hogy nyelvileg is megidéződik a falusi miliő, némi, de igen lényeges divergencia mégis megragadható. A narráció szempontjából ez azért is lényeges, mivel az elbeszélő maga hívja fel erre az olvasó figyelmét, amikor az elbeszélés menetét rendre megszakítja a „Nálunk ezt úgy mondják...” kezdetű mondatokkal. Ki az tehát, aki beszél? Talán valaki az egyetemi docens s a falusi társadalom perifériájára szorított családban élő kisfiú között. Valaki, aki még emlékszik mindarra, ami történt.

Nem tudom, mennyire jó cím a *Nincstelének*. Persze értem, hogy kifejezi azt a szegénységet, ami a regényben bemutatott család mindennapjait meghatározza. S mindezt egy olyan korszakban, ahol a központi ideológia

szerint mindenki egyenlő, nincsenek társadalmi különbségek, hivatalosan nincs szegénység. De nyilvánvaló az is - s ez a fontosabb - a szegénység ábrázolása a mai olvasót szembesíti valami olyasmivel, ami ma még inkább elhatalmasodó probléma, százezrek, milliók mai, velünk együtt, 14 pontosabban egy időben, ugyanabban az ún. magyar társadalomban megélt, megszenvedett nyomorával. S ebből a szempontból lehet jelentős befogadói hozadéka a könyv olvasásának ennek a nyomorúságos helyzetnek az átélése. Ezzel viszont, azt hiszem, éppen a regény leglényegesebb gondolatához jutottunk el: a másik helyzetének átéréséhez, az együttérzéshez, a másikkal való valóságos együttszenvetéshez. Éppen ezért lesz a regény fontos figurája az alcímbe is kiemelt, személynevével eleve groteszk szójátékot mozgásba hozó Messiás, a falu mindenki által lenézett, megalázott, a legalantasabb munkát végző fogatlan cigányembere. A regény kulcsjelenete, amikor az elbeszélő felismeri azt a rokonságot, mely a családjá és a műbeli Messiás megalázott helyzete között kialakult. Így lesz ő az egyetlen, aki őszintén és emberként fordul a másik kitaszítottához. Ez a regény egyszerre magaslati és mélypontja, ez az igazi nincstelenség, a sehová sem tartozás megértése, mely tragikus módon fogalmazódik meg az anya vissza-visszatérő szólamában is: „Mi nem vagyunk parasztok.”

Végezetül: amíg a regényt olvastam - s ez talán nem csak az én olvasási tapasztalatom - folyamatosan saját gyermekkoromra gondoltam, mely ugyan nem a hatvanas, de a hetvenes-nyolcvanas években telt egy másik vidéki faluban. Tudnék én is megdöbbenő dolgokat mesélni, másokat persze, mint amiket Borbély Szilárd megírt a *Nincstelenség*ben. Mégsem teszem ezt meg, s nem csak azért, mert nem vagyok szépíró, s mert ennek most egyébként sem itt van a helye, hanem mert úgy érzem, már kitalálták az emlékeimet. (*Pesti Kalligram, Bp. 2013*)

SZEMÉLYES
ISMERETLEN

*volt egy költő, nasztaszja filippovna,
személyes ismeretlenem.
a csak halálban összeeső tüdőből
felszabaduló levegővel
kimondható szavai voltak.
ma érte nyúltak
a madarakat málló téli égbe a fák,
s markolták elguríthatatlan labdává a földet,
míg égövet váltottak,
s eltűntek évgyűrűik,
mint az olajfáknak.
törzsük tudja,
mennyi idegenkezűség van az önkézben,
s mennyi önkéz az idegenkezűségben.*

16 Yashiro Atiko*

a falu vége

(Borbély Szilárdnak)

falu végén van
két nyárfa, repül oda
minden szarka**, hogy

#

falu végén van
két nyárfa, oda repül
minden szarka, hogy

#

falu végén van
két nyárfa, oda repül
minden szarka, hogy
segítsenek Szilárdnak,
bocsásson meg a világnak***

(Jász Attila fordítása)

*Magyar származású kortárs japán költő. A zen buddhizmus tanulmányozása miatt utazott Japánba negyven éve, azóta szerzetes lett és a mai japán irodalom egyik elismert szerzője. Műveit japánul és angolul írja.

**A szarka az indián mítoszokban kísérőmadár élők és holtak birodalma közt (A ford.)

***Nem jön ki a tanka (5-7-5-7-7), szócsere kellene: **bocsásson meg magának** (A ford.)

EZEREGY ÉV

Ezer év, ezer meg ezer,
S még ezerszer annyi ajtó az öröklétbe...
Ezer életet átléphettem
A lélektorony lépcsőinek
Végtelen körforgásában...
S ha jut még idő ezer évre, ezer harcra,
Számptalan emelet épülhet az űrben.
Millió könny, név, lélegzet volt enyém,
De csak egyetlenegy arcra
Emlékszem.

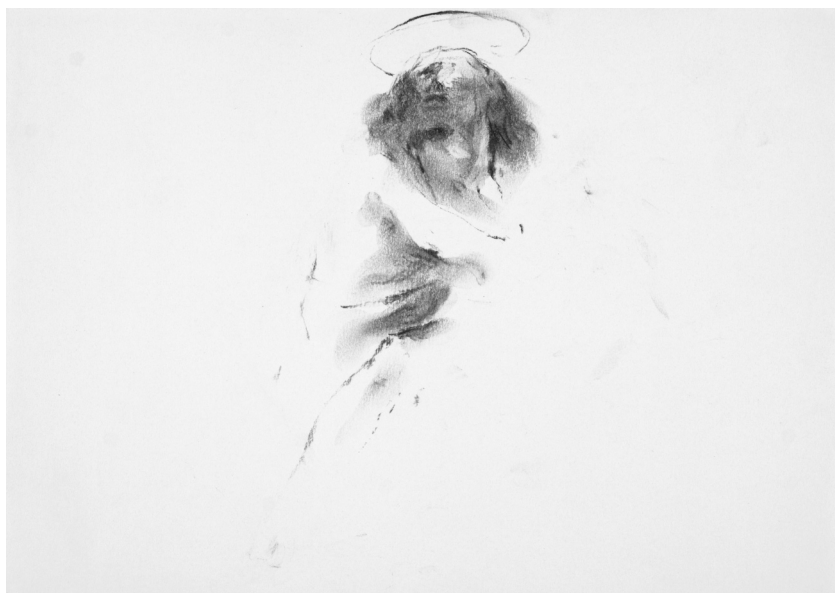
Millió út, millió félsz,
Millió év, tízmillió nap kétségek közt...
Mennyiszor hazudhattam – milliónyi dal, erény és tévesztés
Az idő mérlegén.
Ha volt valaha igazság,
Áttetsző fény,
Színtiszta szándék, kegyelmi érintés,
A lényeg ragyoghat majd rád,
És felrémlő arcod emléke helyén én
Maradok,

Aki szeret
S kíván téged,
Ezer éven át
Bolyongok érted, ahogy
Egy galaxis kavargó.

Lehetek kortalan, lehetek ártatlan,
Lehet ismeretem, lehetek tudatlan,
Királyok kegyeltje és világhódító,
Szerencsejátékos és hazárdírozó,
Ellenséges elem, ezerféle sebbel,
Vagy újjászült gyermek, az idők jelével,
Zarándokpalástban, tolvaj-álruhában...
Csak a hit marad meg, s a bizalom benned.

Mert szeretlek
És követlek,
Ezer évig tart,
Míg kitárul a rejtek.
A bolygó a fejemben
Körbe-körbe jár, fényéynyire tőled...
Ezer galaxist kavart
a szerelmed.

(Papp Máté fordítása)

Megkértek, hogy írjak le mindent. Élettársam, Wagner Sonja meg én a húsvéti ünnepek alatt elmentünk kirándulni Nyugat-Stájerországba. Mi ugyanis Felső-Ausztriában, Linz közelében lakunk. Mivel az élettársam Graz környékéről való, van néhány ismerősünk Stájerországban. Nagycsütörtökön indulunk el hazulról. Délutánra beszéltünk meg találkozót Graz közelébe, egy vendéglőbe, a barátainkkal. A találkozó folyamán az élettársam túl-

Thomas Glavinic 19

A KAMERÁS

GYILKOS*

(regényrészlet)

zott és káros mértékben fogyasztott alkoholtartalmú italokat (megivott kb. 1 l. fehérbort, 6x2 cl. Tequilát, és nem tudom pontosan, mennyi sört). Késő éjjel, úgy hajnali 5.00 óra körül muszáj volt szállás után nézmem, és lefektetnem az élettársamat. A következő nap volt nagypéntek. Miután élettársam kialudta a részegségét, megtettük a már nem túlságosan hosszú utat a barátainkhoz, Heinrich és Eva Stubenrauchhoz, a Kaibing 6., 8537 Kaibing alatti címre. Körülbelül 15.00 óra lehetett, amikor megérkeztünk. Szívélyes fogadtatásban volt részünk. Stubenrauchék uzsonnával kínáltak bennünket, és mivel jó idő volt, a szabadban álló faasztalt terítették meg. Hangot adtunk a csodálkozásunknak, mivel legalább 25-30 macska tartózkodott az udvaron. Heinrich elmondta, hogy a szomszéd paraszt tulajdonát képezik az állatok, aki sehogy sem bír megszabadulni tőlük. A fent említett szomszéd háza körülbelül 20 m távolságban állt. Tőle bérelték a házukat Stubenrauchék. Élettársam kijelentette, hogy csodálatos a levegő, ill. a táj, továbbá hogy jót tesz a fájó fejének az uzsonna. Összesen 8 db darazsat kellett elhessegetnem a limonádés poharamról. Az uzsonna végeztével (kb. 16.00 órakor) csaknem olyan meleg volt, mint nyáron. Élettársam úgy nyilatkozott, hogy sétálni szeretne, mivel ez utóbbi kedvező hatással lenne az állapotára. Heinrich és Eva házának közvetlen környezetében nem kimondottan optimális a terep gyalogtúra céljára, éppen ezért kb. 5 km-t utaztunk Stubenrauchék autóján az országút melletti parkolóig. A parkoló mögött hatalmas gabona- és kukoricaföldek terülnek el. Heinrich tréfás megjegyzése szerint ez a környék legnagyobb olyan síksága, amit nem tagolnak dombok. Sétára indultunk a gabonatáblák közötti földúton. Eközben általános témákról beszélgettünk (ki hogy van, mi újság stb.). Rengeteg rovar rajzott a levegőben. Ciripeltek a tücskök. Olyan erővel tűzött a nap, hogy kénytelen voltam a fejemre tenni egy rózsaszín, „Chicago” feliratú baseballsapkát, hogy elejét vegyem egy esetleges leégésnek, sőt mi több: napszúrásnak. A rovarok döngésétől eltekintve teljes volt a csönd. Magunk mögött hagytuk a mezőgazdaságilag megművelt

területet, és tovább gázoltunk a magas fűben. Tulajdonképpen se közel, se távol nem láttunk semmit, csak egy magányos fát, egypár bokrot meg valami épületszerűséget. Amikor közelebb értünk, megállapítottuk, hogy egy kisebb méretű romhalmazról van szó. Heinrich járt már ott egyszer. Tudta, 20 hogy ott van. Egy 2 évtizeddel korábban leégett parasztház romjait láttuk magunk előtt. A szóbeszéd úgy tartja, hogy gyújtogatás történt. Azt beszéljük, hogy az illető paraszt a feleségével együtt a lángok között lelta a halálát. A közeli falu babonásabb lakosai akár meg is esküsznek, hogy kísértetek járnak azon a helyen, következésképpen messzire elkerülik a romokat. Élettársam a romhalmaz haladéktalan elhagyására kért bennünket. Heinrich erre kigúnyolta. Azt kérdezte tőle, hogy tényleg hisz-e a kísértetekben. Élettársam erre azt válaszolta, hogy már idefelé jövet nyomasztó érzés fogta el. Habár talán azért is, tette hozzá, mert olyan nehéz a feje. Mindazonáltal mégiscsak kísérteties ez a hely, mondta. Megmagyarázni nem tudja, de ennek ellenére mégis fél. Éppen ezért sürgősen haza akar menni Stubenrauchékhoz. Heinrich erre megint tett valami tréfás megjegyzést. Élettársam pedig egész testében reszketni kezdett, és elrohant. Kénytelenek voltunk követni. A továbbiakban nem beszélgettünk. Visszamentünk az autóval Stubenrauchék házához. A két nő bolognai spagettit főzött vacsorára. Miközben a konyhában tevékenykedtek, mi a horgászatról beszélgettünk Heinrichhel. Időről időre behatolt a házba egy-egy macska. Heinrich ilyenkor kénytelen volt fölállni, hogy kizavarja az állatot. Eközben megjegyzéseket tett, hogy valóságos istencsapása ez a rengeteg macska, és nem szabad beengedni őket a házba, mert összemocskolnak mindent, és ezáltal lehetetlenné teszik a higiénikus állapotok fönntartását. Vacsora után belekezdünk egy römipartiba. Amikor Eva Stubenrauch kiment vizelni, és szüntetet kellett tartanunk, az élettársam is kiment, hogy behozzon két csomag Kelly's chipset. Heinrich eközben bekapcsolta és teletextre állította a televíziót. Az első hír egy külföldi állami méltóság látogatásáról szólt. A második arról, hogy meggyilkoltak két gyereket Nyugat-Stájerországban. Bestiális bűntényt emlegettek, ill. azt, hogy a rendőrség nagyszabású körözési akcióba kezdett. „Egy körülbelül 30 esztendő, átlagos termetű férfi után folyik a nyomozás, aki arra kényszerített egy 7 és egy 8 éves gyereket, hogy ugorjanak le egy magas fáról, vagyis hogy öngyilkosságot kövessenek el. A tettes videofelvételt készített a gyilkosságokról. A két meggyilkolt gyerek bátyjának, egy 9 éves fiúnak sikerült elmenekülnie. A rendőrség lázasan nyomoz.” Heinrich fölszólította a két visszatérő nőt a hír elolvasására. Eva az arca elé kapta a kezét. Élettársam kijelentette, hogy soha nem hallott még ilyen szörnyűséget. Heinrich fölhívta a figyelmünket arra, hogy a híradásban megnevezett helység itt található a közvetlen közelünkben. Továbbá azt állította, hogy hallott már az illető családról, a családfő ugyanis az önkéntes tűzoltóság parancsnoka, sőt az is meglehet,

hogy látta egyszer az apa fényképét a helyi lapban. A társaság tagjait teljesen meglepte, hogy valaki öngyilkosságra bír kényszeríteni egy másik embert, és találgatni kezdték a módját. Így ment ez egy darabig, míg végre sikerült folytatnunk a kártyapartit. Nyertem némi pénzt, az élettársam veszített egy keveset, Eva sokat nyert, Heinrich pedig sokat veszített. Közben chípset ettünk, és vörösbort ittunk hozzá. Ez utóbbit Heinrich palackonként hozta föl a pincéből. Mivel a házuk pincéjébe csak kívülről lehet bejutni, és mivel este hevesen eleredt az eső, Heinrich minden egyes alkalommal csuromvizesen jött vissza. Ez okot szolgáltatott némi élcelődésre. Néhány óra játék után, kb. éjjeli 1 óra 30 perc körül Eva visszarakta a kártyát a dobozába. Mielőtt egymás után bementünk volna a fürdőszobába fogat és arcot mosni, Heinrich újra bekapcsolta a teletextet, mert meg akarta nézni, hogy nincsenek-e esetleg újabb hírek a gyerekgyilkosságokról. De nem talált semmit. Fölmentem az élettársam mögött az első emeletre vezető lépcsőn, a hálószobánkba. Eközben vigyáztam, hogy soha ne ugyanazzal a lábammal lépjek a falépcső fokaira, amellyel ő. Másnap reggelre újra kisütött a nap. A fa asztalnál reggeliztünk, de előbb még fölállítottunk mellé egy napernyőt. Bőséges reggelit készítettek Stubenrauchék, volt szalámi, többféle sajt, tojás, piritós, vaj, lekvár, péksütemény, gyümölcslevek. Dicséző szavakkal adtunk hangot hálás köszönetünknek. A szomszéd házban lakó paraszt egyfolytában föl-alá járkált a telkén a túlságosan szűk kalapjában meg a kék, mocskos munkásnadrágjában, sőt időnként oda is jött hozzánk. Ilyenkor a közvetlen szomszédságban elkövetett gyerekgyilkosságokról beszélt. Azt állította, hogy ismeri a gyerekek szüleit, és aki ilyen tesz, azzal nem szabad sokat teketóriázni. Eközben olyan kézmozdulatot tett, mintha kötelet hurkolna valakinek a nyakára. Egyébiránt túlságosan harsányan beszélt, mintha nagyothallana valaki a jelenlévők közül. Vagy esetleg ő maga. A későbbiekben odajött hozzánk a paraszt felesége is, és leült Heinrich mellé a padra. Az ölébe, pontosabban szólva a foltos kötényére ejtette a kezét, és a fejcsóválásával, ill. az arckifejezésével mutatta ki a megrendültségét. Az élettársam, aki hamarabb végzett a reggelivel, mint én, mindeközben kb. 2 m-nyire állt az asztaltól, és szótlanul bámult maga elé. Eva bólogatással adta tudtára a parasztasszonynak, hogy osztja a véleményét. Általános volt a sóhajtozás. Heinrich végiggurított egy almát a terítetlen asztallapon, és azt kérdezte, hogy kiderült-e már valami a gyilkosról. Élettársam erre kijelentette, hogy rosszul érzi magát, és képtelen elviselni ezeket a híreket. Heinrich erre föl azt tanácsolta neki, hogy akkor fogja be a fülét, úgyis hülyeség ez az egész, és nyugodtan élvezze csak a napsütést. A parasztasszony megkérdezte Evát, hogy elmegy-e vele a délelőtti ételszentelésre. Még nem tudja, hogy rá fog-e érni, felelte erre Eva, éppen

ezért inkább ne is számoljon vele. A reggeli befejeztével Eva meg az élettársam fölvetették, hogy tollaslabdázunk. Heinrichhel együtt készen álltunk a kívánságuk teljesítésére. Nem tudtuk viszont, hogy hol feszítsük ki a hálót, amit Eva szedett elő valahonnan. Félő volt ugyanis, hogy a ház köz-

22 vetlen közelében ugrándozással, rohangálással, labdakergetéssel és ehhez hasonló egyéb tevékenységekkel fogja megzavarni a játékot a kb. 25-30 kóbor macska. És távolabb sem találtunk megfelelő helyet, mivel fák, ill. bokrok tették lehetetlenné a megfelelő méretű játéktér kialakítását. Heinrich azt a javaslatot tette, hogy menjünk el arra a helyre, ahol előző nap sétáltunk. Élettársam hevesen tiltakozott a felvetés ellen, hivatkozván annak a környéknek a kísérteties hangulatára. Heinrich és Eva nem elég régi lakosok ahhoz, hogy alaposan ismerjék a környéket, éppen ezért kemény feladványba ütköztünk. Évának az jutott eszébe, hogy megkérdezhetnénk esetleg a szomszéd parasztot. A paraszt az egyik közeli domb túloldalát javasolta. Kijelentette, hogy ott minden bizonnyal találunk megfelelő helyet. Elindultunk tehát a mondott irányba, miután fölszerelkeztünk alkalmas lábbelivel és ruhaneművel, illetve Eva elkészítette és egy vesszőkosárba pakolta a tízórait. Magunkkal vittünk a kosárban ezenkívül még egy összehajtogatott pokrócot is, hogy amíg egyéni meccseket játszunk, az éppen pihenők számára biztosított legyen a viszonylagos kényelem. Kifeszítettük Heinrichhel a hálót. Bemelegítésképpen játszottunk egy meccset úgy, hogy nem számoltuk a pontokat. Azután belekezdünk egy páros bajnokságba. Minden játszma végén párt cseréltünk, ezért aztán mindenki játszott mindenkivel és mindenki ellen. Mintegy 3,5 óra elteltével a kimerültség jelei mutatkoztak két játékoson (Éván és rajtam). Éppen ezért együtt visszamentünk a házba. Útközben intenzív eszmeckerét folytattunk a sportolásra alkalmas lábbeliről, amit még megérkezésünket követően sem hagytunk abba. Én azt hangoztattam, hogy feltétlen alapkövetelmény a tornacipő. Eva azonban csökönyösen ellentmondott nekem, és azt az álláspontot képviselte, hogy mezítláb a legegészségesebb a sport. Eközben mintegy mellékesen megjegyezte azt is, hogy mennyire eltikkasztotta a hőség. Úgyhogy, mondta, muszáj lezuhanyoznia. Annyira mellékesnek tűnt a megjegyzése, hogy föl sem fogtam: haladéktalanul sort akar keríteni az említett felfrissülésre. Számomra teljesen váratlan módon, a szemem láttára vetette le a fürdőszobában a könnyű, piros nyári ruháját, sőt a melltartóját, ill. a bugyiját is, majd belépett a zuhanykabinba. A fent említett manipulációk elhárítása végett elfordultam, és tovább folytattam az előzőleg fölvetett téma tárgyalását. Tekintetbe véve, hogy egy pillanatra megláttam Eva rövidre nyírt, fekete szeméremszőrzetét, egyáltalán nem volt könnyű dolgom. Hallottam a víz zubogását. Eva megjegyzést tett szerinte túlzott szemérmességemre, ezzel kommentálta elfordulásomat. De mivel nem válaszoltam, az utóbbi időben uralkodó, egész egyszerűen

hihetetlen hősről kezdett beszélni. Olyan kánikula van, jegyezte meg tréfásan, hogy hóguta kerülgeti már a rovarokat is. A zuhanyzás befejeztével Eva megkért, hogy adjam oda a törülközőjét. Teljesíttem a kívánságát. Úgy éreztem, hogy ezzel lezárhatjuk a tornacipő kérdéséről folytatott vitát, és a Radetzky-induló első taktusait fütyülve kiléptem a fürdőszobából. 23 Kimentem a ház elé, és leheveredtem a függőágyba, amely egy almafa és egy cseresznyefa közé volt kifeszítve. Ott vártam meg az élettársam és Heinrich visszaérkezését. Erre kb. egy újabb óra elteltével került sor. Nagyjából ugyanekkorra készült el Eva is a húsvéti uzsonnával. Kihozta a házból a tányérokat és az evőeszközöket. Füstölt húst, pirostojást, kenyeret, tormát rakott az asztalra. A torma olyan erős volt, hogy az egész asztaltársaság végigkönnyezte az étkezést. Eva fölhívta a figyelmünket a levegőben terjengő égett szagra, és megállapította, hogy meggyújtották a környéken az első húsvéti máglyákat. Heinrich erre azt felelte, hogy megátalkodott pogány az összes környékbeli paraszt, és eredeti rendeltetését megcsúfolva arra használja föl ezt a szent szokást, hogy alkalmat kerítsen a tavasszal megmetszett fák ágainak elégetésére, ami máskor, ugyebár, szigorúan tilos. Azelőtt legalább boszorkányokat égettek, tette még hozzá Heinrich, ma azonban már kizárólag a mezőgazdasági haszonról szól az egész. Miután elbeszélgettünk még egy darabig (a hőmérsékletről, a szélcsendről, a szokatlan, kizárólag macskanyávogás zavarta és a Heinrich által túlérzékenységgel vádolt élettársam szerint kísérteties csendről, valamint arról, hogy este újabb esőre van kilátás), Heinrichnek megint eszébe jutott a kettős gyilkosság. Megtörölte a száját egy virágmintás szalvétával, és bement a házba, hogy elolvassa a híreket a teletexten. Ahogy beért az épületbe, kinyitotta az egyik ablakot. Teljesen érthetetlen, hogy miért nem volt nyitva az az ablak már addig is. Hiszen a hőség okán nagyon is kívánatos lett volna, hogy nyitva legyen. Heinrich kikiabált nekünk: Megtalálták a videokamerát, a gyereket kihallgatták – így szól a legfrissebb szalagcím. Majd izgatottan elismételte, hogy az egyik autós pihenőben a rendőrség megtalálta azt a videokamerát, amellyel a tettes rögzítette az eseményeket. Heinrich azzal a kérdéssel fordult hozzánk, hogy véleményünk szerint bemutatják-e a szóban forgó felvételeket a televízióban a szélesebb nyilvánosságnak. Mert, tette hozzá, szerinte igen. Élettársam ellentmondott a vélekedésének. Kijelentette, hogy morális okokból senki nem sugározhat ilyen jeleneteket. Heinrich erre nevetve azt válaszolta, hogy véleménye szerint az élettársam nincs maradéktalanul tisztában sem az általában vett üzleti realitással, sem pedig a nézettségi mutatókért elkeseredett küzdelmet folytató tévécsatornák működési elveivel. Heinrichnek ebben tényleg igaza van, ismerte el élettársam. Heinrich ezt követően visszahúzódott az ablakból.

De nemsokára már megint ott hadonászott, mivel újabb hírekre bukkant. A harmadik gyerek ugyanis köztudomásúlag elmenekült, és tanúvallomása alapján a rendőrség rekonstruálta a jószerivel fölfoghatatlan eseményeket.

24 A fent nevezett férfi nagypéntek reggelén szólította meg a 3 testvért, miközben a gyerekek nagyjából egy kilométernyire a szüleik házától, egy erdei tisztáson játszottak. A férfi tárgyilagosan és barátságatlannak semmi esetre sem nevezhető hangnemben tájékoztatta őket arról, hogy foglyul ejtette a szüleiket. Ettől fogva rajtuk, a gyerekeken múlik az, mondta, hogy életben maradnak-e a szüleik, vagy pedig kénytelen lesz erőszakos és kimondottan fájdalmas módszerekkel kivégezni őket. Vagyis a foglyoknak mindent meg kell tenniük, amire utasítja őket. És hogy még csak véletlenül se jusson eszükbe elmenekülni, tette hozzá, magához fogja kötni az egyiküket (ez volt az a 9 esztendőes fiú, aki később mégis csak megmenekült, és most tanúvallomást tett), és halállal fogja büntetni abban az esetben, ha a másik kettő netalántán megszökik. Külön kitértek arra is, hogy egy kb. 80 cm hosszúságú, eredetileg disznókötözéshez használt zsineggel kötözte a nadrágszíjához a gyereket a férfi. Ezt követően filmezni kezdi a gyerekeket, és kikérdezi őket a kamera előtt. Hogy mi a nevük. Hogy mennyi idők. Hogy melyik iskolába járnak, mi a szüleik foglalkozása, stb., stb. Órákon keresztül bolyong az áldozataival erdőn-mezőn, miközben egyfolytában faggatja és filmezi a síró gyerekeket. Azután megparancsolja a hétévesnek, hogy másszon fel a környék legmagasabb fájára. Engedélyt ad, hogy segítsen neki a nyolcéves, aki már ügyesebb valamivel. A bátyja segítségével csakugyan sikerül a kisebbik testvérnek kb. 10-12 m-es magasságba följutnia. A nagyobbikat ezt követően leparancsolja a fáról a férfi, majd a kamarát egyfolytában a szeme előtt tartva megparancsolja a kicsinek, hogy ugorjon le. Ez nem lehet igaz, sikoltott föl az élettársam. Pedig nagyon is az, válaszolta neki Heinrich, a teletext 8 oldalnyi terjedelemben, a lehető legaprólékosabban számolt be a történetekről. Élettársam erre föl megkérte Heinrichet, hogy folytassa a beszámolóját. Heinrich elbeszélése szerint azzal fenyegetőzött a férfi, hogy az ugrás megtagadása esetén kiirtja az egész családot, és ezt a tevékenységet haladéktalanul megkezdi a kicsi jelenlévő testvéreivel. Mivel a gyerek még mindig habozik, a férfi fokozza a rá nehezedő nyomást, cserében viszont biztosítja a fiút arról, hogy nem esik semmi baja, és megígéri neki, hogy elkapja. Ennek folytán a gyerek végül leugrik, és persze belehal az ugrásba. Ezt is mind lefilmezte a tettes. E helyütt élettársam közbevetette, hogy minden bizonnyal egykettőre elkapják azt a szörnyeteget, mindenképpen elárulja ugyanis a hangja. Kijelentette továbbá, hogy most már ő maga is meg van győződve a felvétel sugárzásának szükségességéről. Már pusztán csak azért is, tette hozzá, hogy a nézők a hangja alapján segítsenek azonosítani a tettest. Heinrich erre azt felelte, hogy ne legyen azért annyira biztos

a dolgában. A tettes ugyanis teljesen elváltoztatta a hangját, cincogva, ill. inkább káromva beszélt. Egyébiránt még mindig egyre újabb és újabb forgatócsoportok érkeznek Nyugat-Stájerországba a világ legkülönfélébb tájairól, annyira fölfoghatatlan, ami történt. A teletext állítása szerint ostromállapot uralkodik Frauenkirchenben, az áldozatok szülőfalujában. 25

Az egyik szalagcím például így hangzik: A bűntény híre bejárja a világot. Újságírók százai özönlenek a helyszínre, a gyerekek anyját a Feldhof pszichiátriai klinikán kezelik, a megmenekült fiút mesterséges altatásban tartják. Sikoltás hallatszott a házból, majd kirohant odabentről Eva. Elcsukló hangon, sírva-szipogva kijelentette, hogy hallani sem akar többé erről a szörnyűségről. Úgyhogy legyen szíves, és maradjon végre csöndben Heinrich, mert ő már nem bírja tovább. Eva közben egész testében reszketett, ökolbe szorította a kezét, és hevesen zokogott. Az élettársam átölelte. Heinrich még mindig ott állt az ablakban. A körömágyába benőtt bőrt rágcsálta, és hallgatott. Kb. 8–10 percbe telt, mire Eva képes volt visszatérni háziasszonyi kötelezettségeihez (pl. mosogatás stb.). Élettársam ezt követően odaszólt Heinrichnek, hogy tényleg jobb lenne, ha visszafogná magát egy kicsit. Ugyanis őt magát, t.i. az élettársamat is sokkal jobban megviselik a történetek, mint bármi, amiről az utóbbi időben az újságokból, ill. a televízióból értesült. A fenti megjegyzés vitát váltott ki a jelenlévők között arról, hogy a közvetlen vagy legalább viszonylagos közelben történt szerencsétlenségek csakugyan sokkal jobban megviselik-e az embert, mint a világ távoli részein zajló események. Heinrich fölemlegette a síró jugoszlávokat, és szembeállította velük a csonttá soványodott etióp gyerekeket. Továbbá egy földrengéssel vagy vulkánkitöréssel (erre már nem emlékezett pontosan) példálózott, amely 50.000 áldozatot követelt (elképzелhető egyébként, hogy valamivel többet vagy kevesebbet, Heinrichet ugyanis ismét cserben hagyta a memóriája). Valamilyik távoli országban történt a katasztrófa, valahol Ázsiában vagy Dél-Amerikában. Nálunk alig tettek említést róla a hírműsorok, mondta Heinrich. És ő maga sem volt annyira elszörnyedve, mint most. Távolról sem. Heinrichnek teljesen igaza van, hagyta helyben az élettársam. Ő maga is csupán némi vállvonogatással intézi el a földrengésekről szóló híreket, ez a gyerekgylkosság viszont a lelke mélyéig fölkaavarta. Persze nyilván azért is, tette hozzá, mert itt történt a közvetlen közelben. És hát gyerekekről van szó, Sonja, egészítette ki Heinrich, márpedig ez teljesen más tészta. Ezt követően felhívtam a figyelmüket arra, hogy a könnyeket csakis látás útján érzékeljük, és kizárólag az ismerős arcokról vagyunk képesek leolvasni a fájdalmat. Tökéletesen egybevágott ezzel egyébként Heinrich elmélete is. Hiszen tényleg jobban ismerjük a jugoszlávok arcát, mint a fekete sivataglakókét.

Mindketten igazat adtak nekem. Egy ideig hallgatásba burkolóztunk. Az összes jelenlévő a macskákat figyelte: föl-alá szaladgáltak, ill. csak úgy lebzseltek az udvaron, és időnként vakaróztak. Élettársam később megjegyezte, hogy Heinrich adós maradt a történet végével. Tudni akarta,

26 hogyan halt meg a másik gyerek, jöllehet nyilvánvalóan számított a rettenet további fokozódására. Felesége ismételt fölhergelését elkerülendő Heinrich fojtott hangon mesélte el, amit a teletexten olvasott. Előrebocsátotta azonban, hogy kb. 25 perccel később különkiadással jelentkezik a tévéhíradó az áldozatok alig 10 km-nyire fekvő szülőfalujából, majd azzal a javaslattal hozakodott elő, hogy üljünk autóba, és hajtsunk a helyszínre. A fölvetést elutasítottuk, tekintettel Eva állapotára. Rövid megfontolást követően igazat adott nekünk maga Heinrich is. Így hát folytatta a beszámolóját. A tettes jó ideig filmezi, majd egyszerűen otthagyja a gyerek holttestét. Tovább tereli a másik kettőt az erdőn keresztül, miközben egyfolytában faggatja őket, most már elsősorban az öccsük halálával kapcsolatosan. Egyetlenegy alkalommal sem bánik velük durván. Nem ütlegeli, hanem inkább nyomás alatt tartja őket, amíg csak bele nem törődnek az akaratába, és meg nem tesznek mindent, amit parancsol nekik. Teljesen abszurdnak tűnik például az a speciális feladat, amivel a férfi megbízza a két gyereket. Amikor egy félreeső helyen álló, csak ritkán használt szénapajtához érnek, amiben egyébként alig van széna, azt a parancsot adja a gyerekeknek, hogy gyűjtsák föl a fából összetákolt épületet. És a végrehajtás idejére szabadon engedi még a derékszíjához kötözött gyereket is. Tovább nem részletezett módon, nyilván különféle fenyegetésekkel sikerül engedelmességre kényszerítenie a gyerekeket, így aztán a gyűjtogatást követően az idősebbik hagyja, hogy újra a derékszíjához kötözze az eredetileg disznókötélnak használt zsineggel, ahelyett, hogy mindketten megkísérelnék a szökést. Miután lefilmezi a tüzet, és rögzíti a két életben maradt testvér érzelmi reakcióját, a férfi ismét visszahúzódik a gyerekekkel az erdő mélyére. Ott rövidesen sor kerül a második gyilkosságra. Ezúttal a nyolcévesnek kell fölmásznia egy magas fára. Erre csak úgy sikerül rákényszerítenie őt a férfinak, hogy kést szorít a kilencéves báty fejéhez, és azzal fenyegetőzik, hogy levágja a fülét. Ezt követően ugyanúgy zajlik le minden, mint az első esetben. Előbb a fa alatt álló testvért filmezi le a tettes, és nekiszzegezi a kérdést, hogy aggódik-e a fán kuporgó öccséért. A másik gyereket az érzelmeiről faggatja, és fölhívja a figyelmét arra, hogy minden képzeletet fölülmulóan fájdalmas kínhalál vár a szüleire, ill. a bátyjára, ha nem ugrik le 10 percen belül. Pontosán 10 perce van még hátra, mondja neki a férfi, mit szól ehhez? Micsoda egy szadista állat, vetette közbe az élettársam. Még 8 perc, jelenti az operatőr, mondta Heinrich. Még 5. Még 3. A kamera pedig mindvégig forog. Az utolsó másodpercben aztán leugrik a gyerek. Hallgatásba burkolóztunk. Csak Heinrich felszólítása törte

meg a csendet, hogy menjünk be a házba, és nézzük meg a különkiadást. Eva nem engedelmeskedett, inkább kint maradt a konyhában. Mi többiek helyet foglaltunk a nappaliban, a heverőn meg a fotelokban. Lábunkat fölraktuk a térdmagasságú dohányzóasztalra. Heinrich később újra föllált a helyéről, és kiment chipsért, amit egy nagy méretű, fehér tálba 27 öntött ki a zacskóból. Azonban alighogy visszaült, kénytelen volt ismét föllátni. Olyan alacsonyan állt ugyanis a nap, hogy belesütött a tévébe, és hátrányosan befolyásolta a képminőséget. Miután Heinrich a kifejezetten e célra rendszeresített kendőkkel elsötétítette az ablakot, kezdetét vette az adás. A műsorvezető rövid áttekintést adott a történekről. Lényegében véve ugyanazt ismételte el, amit Heinrichtől már hallottunk. Továbbá megemlítette még, hogy hihetetlen visszhangot váltott ki a bűntény, amint arról maguk a nézők is hamarosan meggyőződhetnek. Ezt követően élő adásban kapcsolták az áldozatok szülőfaluját. Hevenyészett színpadot állítottak föl Frauenkirchen főterén. Több ezer ember tolongott a pódium körül. Egy riporternő állt az emelvényen a könnyeivel küszködő polgármester társaságában. A háttérben húsvéti máglyák lobogtak. A televízió különféle képeket mutatott a tömegről, ill. a benne elvegyülő, vakukat villogtató fotóriporterekről, valamint a kameráikat cipelő tévésekről. Ez utóbbiak vadul ordítottak, és próbálták végezni a munkájukat. Micsoda örület, ezt feltétlenül muszáj lesz megnéznünk, kiabálta Heinrich. Rövid időre elcsendesedett a tömeg, amikor a riporternő beszélni kezdett. De néhány mondatot tudott elmondani mindössze, és máris ismét tombolni kezdtek az emberek. Egyesek megrohanták a színpadot, félrelétkték a riporternőt, és a kamerába üvöltve fogadkoztak, hogy mindenképpen fel fogják kutatni, és saját kezűleg fogják elintézni a gyilkost. Általános hangzavar uralkodott. Eldördült 2 lövés is. Egy magaslati ponton (valószínűleg egy magánlakás kimondottan e célra kibérelt ablakában) elhelyezett kamera végigpásztázta a tömeget, és csakugyan meg is találta a lövöldözőt, egy vadászruhába öltözött, sűrű kalapot viselő, idősebb férfit, éppen akkor, amikor a puskájával harmadszor is a levegőbe lőtt. A dörrenés azonban nem váltott ki semmiféle csillapító hatást. Az emberek zavartalanul lármáztak és tomboltak tovább, ill. rázták a magasba emelt öklüket. Nem lehetett egyértelműen megállapítani, hogy voltaképpen kinek szólnak a gesztusaik. Ezt muszáj lesz megnéznünk, ezt mindenképpen muszáj lesz megnéznünk, kiabálta egyfolytában Heinrich, az élettársam pedig közbesikoltott, hogy teljesen fölfoghatatlan ez az egész. A riporternőt időközben végképp elsodorta a tömeg, úgyhogy sürgősen visszaadta a szót a stúdiónak. Hihetetlen, hogy mire képesek az emberek, jelentette ki az ottani műsorvezető. Vajon a gyilkosra vagy pedig a csőcselékre vonatkozott-e a fent idézett megjegyzés,

tette föl a kérdést Heinrich. Ezután beszélgetés következett egy pszichológussal a bűntény addig ismertté vált körülményeiről. A helyiségben tartózkodók között csakhamar teljes egyetértés alakult ki a tekintetben, hogy semmi értelmeset nem lehet kihámozni a pszichológus szavaiból.

28 Ezt követően ismét visszakapcsoltak a forrongó faluba. A riporternő időközben a polgármester irodájában keresett menedéket. Ott készítette interjút Frauenkirchen első emberével, a falu más jelentős személyiségeivel és/vagy az áldozatok családjának ismerőseivel. Mindeközben továbbra is jól hallható volt a háttérből a láрма. Az interjúk befejeztével megint a stúdióba kapcsoltak, és beszámoltak a tettes után folytatott hajszáról. Bemutattak több fantomképet. Különbféle telefonszámok jelentek meg a képernyőn. A műsorvezető bejelentette, hogy nagyszabású körözést indítottak, és rögzítettek bizonyos nyomokat, azonban 20 perccel korábban teljes hírzárlatot rendelt el a belügyminisztérium. Végül megemlítette még, hogy legközelebb 19.30-kor, a tévéhíradóban foglalkoznak majd a témával. Ha azonban bármiféle érdemi újdonság merülne fel az addig hátralévő időben, akkor természetesen haladéktalanul élő adásban tudósítanak majd róla. A műsor végeztével Heinrich fennhangon kijelentette, hogy rettenetes ez az egész. Élettársam a fejét csóválta. Megcsörrent a telefon. Heinrich fölsóhajtott, kiment az előszobába, és fölvette a kagylót. Azt mondta: Szia, mama. Igen, tud róla, folytatta, nézte az imént véget ért különkiadást. Heinrich visszajött a nappaliba, kezében a hosszabbító kábellel ellátott telefon. Visszaült a helyére, és a dohányzóasztalra helyezte a készüléket. Élettársam fojtott hangon azt kérdezte tőlem, hogy vajon mi zajlik most a szülők fejében és szívében. Azután kijelentette, hogy nem is mer alaposabban belegondolni. Ekkor belépett Eva. Heinrich telefonbeszélgetésével mit sem törődve fennhangon szitkozódni kezdett, miszerint most majd biztos megint neki kell visszagyömszölnie az egész rohadt kábelt az állvány mögé. Legfőbb ideje, folytatta, hogy Heinrich beszüntesse végre azt az elviselhetetlen szokását, hogy a nappaliból telefonál. Heinrich erre csak legyintett, majd a távirányító után nyúlt a szabad kezével, miközben tovább folytatta a telefonbeszélgetést. Sorra végigkapcsolgatta az összes csatornát. A 25 adó közül 6 éppen a Nyugat-Stájerországban történt bűntényről tudósított. Az egyik német kereskedelmi tévécsatornán drámai újdonságot jelentettek be. Valaki eljuttatta a televíziós társasághoz annak a filmnek a másolatát, amit a tettes forgatott az áldozatairól. Heves vitákat követően a szerkesztőség úgy döntött, hogy egyelőre még meghatározatlan időpontban, de mindenképpen záros határidőn belül bemutatják a felvétel néhány részletét, hogy illetéknéppen tárják a világ elé a bűntett teljes horderejét. Heinrich fölkiáltott. Bemutatják a videót, bemutatják a videót, üvöltötte a kagylóba, majd közölte a csatorna nevét a vonal másik végén tartózkodó személlyel (feltehetőleg az anyjával).

Ezt követően le akarta tenni a telefont, de nyilvánvalóan megakadályozta ebben a beszélgetőpartnere. Nem, mondta Heinrich, nem rendeztek nagyszabású húsvéti ünnepeket, nem ünnepelni, hanem kizárólag pihenni jöttek a vendégeik, és nem, mindenki hagyja őt békén, százszer megmondta már, hogy esze ágában sincs elmenni a misére, jó lenne, ha végre le- 29 szállna róla a vonal másik végén tartózkodó személy. A katolikus egyház, folytatta Heinrich, nem más, mint álszent hatalommániások és meg rögzött pederaszták ocsmány gyülekezete, amelynek agyalágyult lengyel vezére olyasvalaki képviselőjének adja ki magát, aki valójában nem is létezik. Még az is meglehet, tette hozzá Heinrich, hogy ebből a csuhás csürhéből való az alak is, aki röhögve hajkurászta föl-alá az erdőben ezeket a frauenkircheni gyerekeket. Heinrich ezt követően kurtán elköszönt, lecsapta a kagylót, és fennhangon káromkodni kezdett. Eva megfogta a telefonkészüléket, visszavitte az előszobába, majd ő is bekapcsolódott a gyilkos készíttette filmfelvételek megtekintése ügyében kibontakozott vitába. Eva az ajtófélfának támaszkodott, és a kezét tördelve kérte Heinrichet, hogy kímélje meg önmagát, és kíméljen meg bennünket is ettől szörnyűségtől.

(Kurdi Imre fordítása)

*A regény hamarosan megjelenik az Európa Kiadónál.

Új Forrás 2014/4 – Thomas Glavinic: A kamerás gyilkos
(regényrészlet)

VISSZALÉPNI

Isten veled, kit látok majd holnap is,
jövõre és ötven évesen, mégis Isten veled.
Ezt a lépést nem tesszük meg sosem.
Ha meghalnál, vagy Kínába költöznél,
agyamba véshetném alakodat.
Kényszerítenél, hogy egésként lássalak,
mint az elveszett dolgokat.
Szemléljük egymást naponta, aprólékosan,
míg az elválás új, teljes embert mutat.

Egyszer kérdezted, és nem tudtam válaszolni,
el tudjuk-e hagyni a mindennapi trükköket,
a név és az arc hitelesített ámulását,
a valódi identitásunk? Ha még érdekel,
most megkockáztathatok egy választ.
Az emberi faj kicsi és magányos,
és ezen a köves bolygón, amit művelünk,
sosem leszünk urai az elhagyatottságnak.
A legtöbb, amit egymásért tehetünk,
hogy hagyjuk, ügyetlenségünk és balszerencsénk
érveljen egy nyers, váratlan kegyelem mellett.
Lehetnének őszinték is. Azt mondanám,
a legszerencsésebbek, akik tudják, hogy nem különlegesek,
de csak a művészet vagy a mindennapok változása
írgalmazhat ezzel az igazsággal. És még a művészet is
csak sejteti, mi nyugtalanított egy Melville-t,
mi csitíthat egy mahleri őrzöngést, te és én
még mindig más ablakokból tekintgetünk minden reggel
a térre, ugyanabban a fehér nappali fényben.

És amikor néhanapján egymás szobájába
lépünk, elnehezülve, magabiztosan,
a küszöbhez érve csak lézengünk kínosan,
és a látogatást mindig megbánjuk utólag.
A legdurvább tény talán, hogy csak a szeretők -
és olykor ketten a szeretők kegyelmével -
felejtik a szórványos betörések otrombaságát,
és hagyják egymást szabadon jönni-menni.
Többségünk túl hamar zárkózik éléskamrákba,
telefirkált könyvekbe, elszáradt muskátliba,
az olcsó horoszkópokba, soha el nem küldött levelekbe.
Az ajtó kinyílik talán, de a szoba megváltozott:
nem az a szoba, ahonnan szemlélődünk éjjel-nappal.

Későn virágzó bölcsességet kíván a felismerés,
hogy akiket csalhatatlannak ismertünk,
épp olyan tragikomikus csetlő-botlók, mint mi magunk.
A tudás óvatosságot nemz. Lábujjhegyen járunk,
többet követelve, mint amennyit viszonzni tudánk.
Végül kétélű felfedezés kerít minket kézre;
az emberi cselekedettől válunk majd valóra,
és akkor talán megismerhetjük egymást.

Hadd menjünk vissza a tökéletlenség iskolájába.
Nem kergetjük tovább Platón szellemét,
az egytől egyig hibátlan gyümölcsök kertjét,
meg kell tagadnunk a végső, tiszta eget,
és sétálnunk egyet másféle időkben.
A legsavanyúbb alma fintora,
hogy intenzív a tökéletlenség szaga.
Lehet, hogy nem kéne zsebeinkből az utolsó
morzsát, makacs pihét is kifogatnunk,
de minden, amit elmondhatunk magunkról,
abban benne rejlik az elszigeteltség kudarca -
ha nem is a miénk, mindenesetre valakié.

Úgyhogy búcsút mondani jöttem,
ez az én kis szertartásom,
ez a hátrálás, egy utolsó pillantásért.
Talán azt mondod majd, nem kell nekünk ceremónia,
mert ismerjük egymást, hasadás és hasadék,

32 mint két szabálytalan kő, ami összeillik.
Mégis a búcsú ez, mert centiméterenként élünk,
és csak elvétve pillantjuk meg a teljes dimenziót.
Amire emlékezni akarok, az a formád -
létezésed teljes síkja, amit rávetítesz
a többi érkezőre, férfiakra és nőkre.
Arra kérném őket, hogy együtt hordozzák
magukat és a te rendkívüli léted, ahogy te viseled
a hibákat, amiktől egyszerre leszel önmagad és ember.

PLANETÁRIUM

*Caroline Herschelre (1750-1848), asztronómusra, William testvérére
és másokra gondolva*

Egy nő szörnyeteg alakjában
egy szörnyeteg nő alakjában
tele vannak velük az egek

egy nő "a hóban
Órák és műszerek között
vagy botokkal a földet mérve"

98 év hogy 8 üstököst
felfedezzen

ő akit a Hold uralt
mint minket
ellebeg az éjszakai égbe
csiszolt lencséken úszik

Nőgalaxisok
az elme tereiben
vezekelnek lobbanékonyágukért
fagyasztott oldalbordák

Egy szem,

“férfias, precíz, a teljes bizonyosság”
az Uraniborg örült hálóiból

33

szembekerül a NÓVÁVAL

a fényrobbanás minden impulzusával

a magból
ahogy az élet elszáll belőlünk

Tycho utolsó sóhaja
“Ne tűnjék úgy, hogy hiába éltem”

Azt látjuk, amit látunk
és látni - változni

a fény ami elsorvaszt egy hegyet
és az embert élni hagyja

A pulzár szívverése
a testemet izzasztó szív

A Bikából áradó
rádiójel

Lebombáztak mégis állok

Egész életemben ott álltam
amerre a jelek záporoztak
az univerzum legprecízebben sugárzott
legkevésbé fordítható nyelve
Galaktikus felhő vagyok olyan mély olyan hátra-
hajló hogy egy fényhullámnak 15
évébe telne átutazni rajtam és annyiba
telt Műszer vagyok nő
alakjában aki a pulzálást képként
adná vissza a test enyhüléséért
az elme átalakításáért.

(Fenyvesi Orsolya fordításai)

„...felelet nélkül átkelek
a tükrök mélyén heverő szobákon.”
(Pilinszky János: *Utószó* – részlet)

34 Papp Máté

VÍZRE EJTETT ARCOK

Fenyvesi Orsolya:

Tükrök állatai

„Ne keresd az összefüggéseket.” – írja első verseskötetében Fenyvesi Orsolya, aki ezzel a mondattal mintha a kényszeres értelemadás és rendszerezés követelményei alól kívánná feloldozni a befogadót, ugyanakkor ráírnyítja a figyelmet saját –

sokszor paradoxonokra épülő – poétikájának ellentétpárjaira, melyek semmi esetre sem zárják ki a másik igazságát vagy létjogosultságát. Sőt, olyan egymásba nyíló szövegtereket hoznak létre, amelyek miközben magukba oldják a különmemű fogalmi felületeket, kísérletet tesznek egy áttételes, tényeken túli valóságérzékelés színrevitelére is. A többrétegű képzethalmazok szerte-ellenek tűnő stiláris struktúrái azonban olykor idő előtt temetik el a folyamatosan formálódó, majd egy-egy pillanatra kimerevedő élményanyag metaforikus magjait. Ezzel együtt pedig az olvasó könnyedén eltévedhet a kötet tükrö-labirintusában, hiszen a bennfoglalt alakzatok hálóvá vált Ariadné-fonalának szétszalazása legalább olyan lehetetlen, mint az üvegfalakról visszatekintő hasonmások azonosítása a szerző által kialakított arccal (szemben).

Minden vers felett ott lebeg tehát *az átváltozás villámsújtotta lehetősége*, amely egyszerre villantja fel Fenyvesi költészetének allegorikus olvasatát, s vakítja meg a vizuális metamorfózisba merülő elemzői tekintetet. A szóban forgó képszerűség nem csupán a költői eszközök látomásos jellegében nyilvánul meg, hanem azok ornamentikus ontológiájában, ami a képzőművészet mellett az építészet fogalomtárának kifejezéseit, nem melleleg a fotózás technikai terminusait is lírai elemként használja a belső tér felosztása, illetve megörökítése közben. Gótikus vagy rokokóba hajló szófordulatok is beleférnek ebbe az alapvetően elégikus hangulatú, elhagyatott enteriőrbe, ahol a félhomályos hálószobákon/sötétkamrákon átkelve juthatunk el az említett tükröterem bejáratához. „Vendégek érkeznek, arcot nyitok rájuk, / a kastélyban minden szoba saját.” (*Enfilade*) A helyenként mitikus beszédmód (lsd. az Orpheusz és Eurüdiké-történetre való utalást *A hajcsat* című versben, esetleg *A férfi és a nő bestiáriuma*-ciklus állatalakjait az unikornistól kezdve, az oroszlánhangyán, a karbunkuluson és a baziliszkuszon át a főnixmadárig), valamint az ehhez társuló enigmatikus prozódia sajátosan érzi, játékosan

asszociatív motívikát hoz létre, de néhol talán túlságosan légből kapott módon kapcsolja össze a már említett, kifinomult észleletek fogalmi-vizuális szintjeit. Az eklektikus félresiklások ellenére a Fenyvesi-féle műhelymunkát autentikus alkímiai eljárásként képzelhetjük el; akár az *emlékek kémiai menyegzőjének* is nevezhetjük ezt a hol eredménytelen, hol célravezető kísérletezést, melynek során „mozdulatainkkal összetörhetjük / a világosságot éppúgy, mint bármilyen üveget. // itt áttetszővé váltunk a levegővé gyúló fényben, / és te csak mentél előttem. / Sok-sok verset írtam akkor neked a jövőben.” – olvasható *A hajcsatban*. 35

A mítoszok vergiliusi világképe mellett felidéződhet bennünk pár angolszász szerző, többek közt Virginia Woolf és Lewis Carroll életműve, vagy éppen Rilke *Duinói elégiáinak* szelíd teremtőereje is, a hazai kortárs költészet alakjai közül pedig leginkább a hasonlóan rejtjeles retorikával rendelkező Gál Ferenc juthat eszünkbe. „Angyalok leszünk / anélkül, hogy állatokká váltunk volna.” – írja valahol a költő az állati, valamint az angyali létmód közt vergődő emberi lényekről, akikből végül csak csontig csupasztított álmok, az emlékek szétporladó fossziliái maradnak hátra – *mert leomlottak létezésük határai...* A *Tükrök állatai* költői kísérlete a líra „logikáját” követi még akkor is, ha bizonyos kitételek következetlenségnek látszanak. Az más kérdés, hogy számos túlszimbolizált betét, agyonhajtott frázis és kidolgozatlan gondolatfutam rekedt a kötetben. Összességében viszont a mérleg a kivételes szépségű *átéjszakázott csendéletek* felé billen: ilyen például *A férfi és a nő bestiáriumának* első darabja – „A madarakat termő fa / vízparton áll, és gyökereivel álmaink alá nyúl. / Élő gyümölcse száron csüng. / Mikor a madarak kifejlődnek, / húsuk az ember húsához hasonló. / Ekkor lehullnak a fáról. / Amely madár vízre esik, élni fog, / amelyik földre pottyan, elenyészik.” –, de említhetnénk a befejező, *Fotográfia* című „tükröreflexes” műv(elet)et is, amely egyfajta metaversként, a költői figyelem fókuszaként is aposztrofálható, melyben mind a szemlélt tárgyi világ gyújtótávolsága, mind a szemlélő által beállított mélységélesség tökéletesen keresztbe van kötve, egybe van hangolva. „Vak tükrök ezek: látni az ő / szemével, hogy néz rám. Figyelek: / filmérzékenység, záridő, mélységélesség, távolság, / remegő kézzel a megfelelő magasságba / emelem a fényképezőgépet, hogy ott maradjon, aminek most / én / adok keretet, de mire a nap sugarai elérték a völgyet, / emlékszel? Eltűnt minden, // a fény maradt.”

Kozmikus és bensőséges területeket, pillanatnyi és fényévnyi időközöket tárnak fel Fenyvesi Orsolya versei, amelyek ugyanannyira lehetnek a lélek formátlan „berendezéseinek” képzeletbeli arabeszkjei, illetve a Föld körül keringő űrszondák ürességének kitöltői is, ami korántsem jelenti azt,

hogy felesleges, szépelgő díszítések vagy elidegenedett, súlytalan formulák lennének. Szilánkokra tört tükörképek, amelyek valamiképpen mégis összeilleszthetőek és áttetszővé tehetőek... „Örültem, hogy van, aki, ha arcát vízre ejti, / azonos velem.” De vajon a Narcisszus-effektus öntükrözésével
36 vagy a József Attila-i „másban mosdatott arc” látásmódjával közelíthető meg ez az először talán távolinak tűnő, titokzatos és félelmes átváltozásban lévő költészet? „Ezért kiabáltam, énekeltem, csacsogtam / és dörömböltem. Aztán találkoztam veled, / és megfogtad a kezem, és nem volt többé kezem. / Ahogy a hullám partra veti a szelet, és hagyja, / hogy ott enyészsen el, úgy lett a némaságnak csöndje.” (*Beköltözés*) „Beléptem egy házba, / és amikor megmostam kezemet, arcomat, / a tükörben felejtettem két szót.” (*Születésnap*) Ezért a két szóért kell átkelni a tükörök mélyén heverő szobákon, lélegzet nélkül vetkezve, állatok és angyalok között... (*JAK-füzetek, Bp. 2013*)

I. Költőt találni

Nem emlékszem már, milyen nap volt, de azt tudom, hogy iszonyúan fáj a fejem, és valamiért ki akartam deríteni, mi olvasható magyarul Anne Sextontól, aki Sylvia Plathhoz hasonlatosan nem csupán a vallomásos költészet (confessional poetry) képviselője volt, de öngyilkos is lett. Találtam is egy honlapot – a főoldalon Virginia Woolf-idézet! –, s rajta két Anne Sexton-fordítást. Jók voltak. Aztán elolvastam a honlapon található többi verset is, a fordító – fiatal költőnő – saját szövegeit. És akkor, bár a fejfájásom nem enyhült, már ezek a versek kezdtek érdekelni.

Hogy milyenek voltak a versek? Azt mondanám: komolyak és összetettek és titokzatosak és talányosak és intellektuálisak és szemléletesek és fantáziadúsak és képzeletgazdagok és különösek és érdekesek. És szépek.

Vagy nem is tudom.

Ezekben a versekben egyszerre volt jelen ötletesség és fegyelmezett-ség. Szabadság és szigorúság. Ez talán a szerző látás- és szemléletmódjának sajátosságával hozható összefüggésbe. Figyelmesebben kellett volna per-sze olvasni, ráadásul többször is, nem egyszerű dolog ez, s én, a fejfájás miatt, nem lehettem valami jó olvasó akkor.

De azért: találtam egy költőt!

II. Tükrök állatai

A fenti sorok (internetes) publikálása óta nem csupán a szövegben említett honlap újult meg, de megjelent a szerző, Fenyvesi Orsolya első verseskötete is, mely a *Tükrök állatai* címet kapta. A könyv két nagyobb egységből áll, s nagyrészt a honlapról már megismert szövegeket tartalmazza (jóllehet figyelembe kell venni, hogy nyomtatásban és kötetbe rendezve az írások más-ként hatnak, mint a képernyőn), de számos új vers is szerepel benne.

A *Tükrök állatai* szerzője művészettörténész, éppen ezért talán nem túlságosan meglepő, hogy a művészet (képek és szobrok) és/vagy a vizualitás központi szerepet tölt be a verseiben. A fény (és az árny) visszatérő motívum a versekben, a verscímek pedig számos esetben a művészettel, s általában a vizualitással kapcsolatosak (*Csendélet erőszakos őszibarackokkal, Kariatidák, Arabeszk, Ornamentika, A porba döntött katedrális, Illusztráció, Fotográfia*).

Szűcs Balázs Péter 37

„A FÉNY MARADT”

Fenyvesi Orsolya:

Tükrök állatai

Az *Ornamentika* című vers radikális bejelentéssel kezdődik: „Elegem van a képekből” – de ez nem a képekről való végleges lemondás persze. A szerzőtől nem idegen a merész költői képek használata, s nem áll távol tőle a művészeti értelemben létrehozott, megalkotott képekre történő hivatkozás sem. Vannak versek, melyekben a természetben megjelenő látvány a művészet fogalmai által kap jelentést és értelmet: „Láthatóvá váltam / a pocsolják képkihágatában”. (*Udvarok*) Több versben pedig a láthatatlan válik érzékelhetővé.

A könyvben nemcsak a vizualitásnak van meghatározó jelentősége, hanem az emlékezetnek és az utalásoknak is. Különösen érdekes ebből a szempontból a következő két sor: „Angyalok leszünk / anélkül, hogy előtte állatokká váltunk volna.” (*A képzeletbeli világháború*) Erről Blaise Pascal nagyszerű megállapítása juthat eszünkbe: „[358.] Az ember sem nem angyal, sem nem állat, s a legnagyobb baj az, hogy aki angyal akar lenni, állattá lesz.” (Blaise Pascal: *Gondolatok*, Fordította Pődör László, Szukits, 1996, 92.) Ezt a gondolatot – Pascal előtt – Montaigne is megfogalmazta: „ahelyett, hogy angyalokká változnának, állatokká változnak”. (*A tapasztalatról*, in: Michel Eyquem de Montaigne: *Esszék*. Harmadik könyv. Fordította Csordás Gábor. Pécs, Jelenkor, 2003, 410.)

S ha már az állatoknál tartunk, ne feledjük, hogy a kötet címe: *Tükrök állatai*. A versekben az élet változatos formái jelennek meg: az erdő mókusai, cirkuszi medve, pillangók, bogarak, hangyák, vízfestékvörös róka, farkasok, madarak. „De úgy hiszem, / hogy több ég van egymás mögött, / és csak az egek közé szorult / madarak ismerik a nyugalmat.” (*Enfilade*) S meg kell még említeni *A férfi és a nő bestiáriuma* című ciklus kilenc – kifejezetten remek – darabját is.

A *Tükrök állatai*ban nem ritka az ellentétek alkalmazása: a versek sejtelmes és meditatív jellegét gyakran játékosság ellenpontozza; s nyilván nem véletlen, hogy az utolsó vers, s így az egész kötet is látványos kontraszttal zárul: „Eltűnt minden, / – a fény maradt.” (*Fotográfia*)

A *Tükrök állatai* nem csupán kiváló könyv – de szerethető is. (*JAK-Prae.hu*, 2013)

ELÉG IDŐ JUSSON TÁVOLSÁGOKRA

Tekintetem egy hegy különböző pontjaira
helyezve: elöl hagyott dolgaimat temetem.

Amit a felszínen találtam,
szanaszét szórtam, aztán megfeledkeztem róluk.
Az idősebbek és a láthatatlanok magasságának
birtokában láthatom majd csak ezt a
rendetlenséget.

Most még csak a hegyek látványa hiányzik,
amíg nem növök magasabbra,
állni előttük, ruháját kergető lány.
Többszörösen exponált fotók a hegyek.

Alakzataikhoz igazodnak szétdobált figuráim
ahelyett, hogy hagynák, a formák körülvegyék őket.
Karjaikat eszerint lendítik, ekképp görbülnek,
igazodnak, helyezkednek a magasba –
egymáshoz való viszonyunk csak a hegyek láncolata.

40 A VILÁGÍTÓTORONY

Nem figyelt senki: tél volt,
bőrön át derengő alkonyat.
A repülőgépen ott volt a másik Nap,
felé fordítottam az arcomat,
hogy megpillantsanak, elaludhassak.

Láttam az időt éjszaka,
hullámokat, amik nagyobbra nőttek
a sötétségénél, ahonnan érkeztek,
amikor megérkeztem.

A parti fényekben váltak ragyogó habbá,
és mintha ez a fehérség lett volna a hangjuk,
mert egyébként csend volt, és semmi sem mozdult,
csak az emberek.

Gondoltam rá sokszor, hogy majd elmesélem ezt neked:
itt éjszaka volt nyár és nappal,
és innen láttam meg a hajót,
ami elvihetett volna a partról,
de egyre csak közeledett.

HEGKÉPZŐDÉS

41

Felépültem
acélból, betonból, kőből, homokból, fából
– betegségből –,
és ami behálóz, a fenyegetés,
épp csak olyan messzire nyúlik,
mint az utak.

Otthonra lelünk a városokban,
mert a felépítésükben hozzánk hasonlóak,
pedig nem mi építettük őket,
semmi közünk azokhoz, akik
létrehozták véges, áttetsző alakzataikat.

Én is arra vágyom, hogy egy forró test
leomló architektúrája temessen maga alá,
a város alapításának korába.
De inkább egyedül is kézen fogva
mellékalakká vetkőzöm egy ideális tájban,
nem ugrom a tóba, nem mászok fára, nem rejtőzöm a fűbe
– ez a test túl sérülékeny, megsebeztek az épületek.

DÉLNEK A SÖTÉT

Morzejeleket pislog a mélybe
a bús telihold.
Napszállta után, ősszel,
a szélfúttá fény így keres odút.

Tetőcserepekre térdel előbb,
majd száz koszos ablakról pattan le, tanácstalanul.
Örvény nyílik aztán a szűk folyón, lassan,
abba szédül bele az alélt telihold.

Mint izzó hangyák tévéképcsöveken,
szétfutó udvara adásszünetest játszik
a nedves tükörlapon.
A fodrok közt élénk csillanás,
ha ásít egy kráter,
fekete trapézfolt,
ha szusszan a hold.

Pikkelyeződik a felborzolt dunyha
s továbbcsorog csendben,
délnek a sötét.

HULLÁMSÍR

43

Fulladt lovakat mos ki most a tenger,
puffadt gyomrukban sós hullámzás.
Csatakos szőrükön Nap csillan,
szélhordta homok ragad a patájukhoz,
szétmart szemük opálos.

Rákok gyűlnek rejtekükből,
a hasfalat ollóikkal tární fel.
Te nem messze, egy sziklán ülsz csendben.
Nézed, mint emészti a végest a végtelen.

MEGINT ŐSZ

Ősz volt megint.
Kedvetlenül hasalt a borongós víz tükrére az ég.
Mintha elhasznált liftaknák kopott ékszíjai hajtanák,
komótosan tartott a folyó dél felé.

Kihalt partján – mint hatalmas gyertyák, vagy
füstvonításai közelgő télnek – megkötött kutyák égtek.
Előbb hangszálaik pattantak el a hőtől, engedett aztán láncuk vasa is,
lelkük hogy riadt lemmingként vesse magát a vízbe hamar.

A konok folyásiránnyal zord tankhajó dacolt,
rozsdás fedélzete felhőkig hordva barna levelekkel.
Rajta volt – úgy mondják – az összes, ami a városra idén hullt,
s lomha motorja messze vitte mind.

PIRKADAT

reggel a székemen volt az inged
s belőle a meleg bebugyolált,
így léptem az ablakunkhoz csendben
hogy átöleljem a kinti magányt.

IN MEMORIAM

tiszteljétek bennem aki voltam
míg évgyűrűim mögé nem szorultam

FÉLELEM

törékeny testben
törékeny lélek
játssza
a sebezhetetlenséget

Kevés olyan magyar regény van, amelyik hazánktól távoli vidéken játszódik, olyan meg még kevesebb, amelyik egyszerre két, a magyarországitól jelentősen eltérő kultúrát jelenít meg. Gyarmatok híján a szó eredeti értelmében posztkoloniálisnak nevezett irodalom magyar nyelvű szövegei voltaképpen meg sem születhettek, jóllehet centrum és periféria manapság a kultúratudomány szempontjából is egyre izgatóbb viszonyára a kortárs magyar irodalomban is több fontos irodalmi alkotás reflektál. Ami az angolszász vagy francia irodalmakban a gyarmat, az a magyar irodalomban a trianoni döntéssel létrejött "határon túli" területegyüttes, meg a szörnyűséges huszadik század kivándorlási hullámaival létrejött nyugati emigráció fontosabb központjai. Legutóbb Tompa Andrea és Vida Gábor regényei foglalkoztak a századelő erdélyi (főként kolozsvári) identitásmintázataival, támpontokat adva a kollektív nemzeti emlékezet folyamatosan aktuális újraértéséhez, de sok más nevet is említhetünk. Minden olyan műnek megkülönböztetett jelentőséget kell tulajdonítanunk, amely a (kortárs) magyar kultúrára való rálátás új dimenzióját nyitja fel, legyen ez egy történelmi esemény egyedi interpretációja, egykorvult mikrotörténetek beemelése a nemzeti emlékezetbe vagy új műfaji kapcsolódások felmutatása. Ahhoz, hogy egy ilyen nézőpont bevezetése hatásos és eredményes legyen, de nélkülözze a didaktikus felhangokat, az esztétikai hitelesség (ami evidensen etikai is) mellett szükség lehet egy *másik* nézőpontra: a bevett, a mainstream, a standard nyelvtől eltérő beszédmódra. Ez a másik szinte bárhol fellelhető; ha szükségét érezném, hogy íróinkat megvédjem, ez lenne a legfontosabb érvem: a jó író ezeket a pontokat kutatja és találja meg, ennek a tevékenységnek pedig, amíg bízunk a koherens és öni-dentikus magyar kultúrában, nem lehet eltúlozni a jelentőségét.

Pogrányi Péter 45

OTTHONRA LELNI AZ IDEGENBEN

Kun Árpád: *Boldog Észak*

Mindezt azért tartottam fontosnak előrebocsájtani Kun Árpád regénye kapcsán, hogy világosan lássuk: a *Boldog Észak* jóval fontosabb könyv, mint holmi illusztrációval ellátott bemutató távoli kultúrákról. Már helyszíneivel is átlép bizonyos határokat, amelyek technikai okokból alig átlélhetőek a magyar irodalom számára: hány magyar regény játszódik Afrikában, hány Norvégiában, és hány egyszerre mindkettőben, kis francia kitérővel? Ez az önmagában persze nem túlságosan bravúros teljesítmény azáltal nyeri el valós tétjét, hogy képes két, egymástól igencsak távoli kultúrát megjeleníteni egy olyan főszereplő felléptetésével, aki sajátos élettörténetének köszönhetően otthonosan mozog minkét közegben. Aimé Billion Beninből indul és

Norvégiában lel otthonra: a regény a maga több mint négyszáz oldalával tekinthető e meghökkentő mondat kifejtésének és alapos indoklásának. Noha a témaválasztást a regény zárata egy kifejezetten esetleges okkal magyarázza, nyugodtan beleolvashatjuk a huszonegyedik század immár min-

46 denki számára könnyen felismerhető törésvonalát: a huszadik század nyugat-kelet szembenállásának tengelye kilencven fokkal elfordulva kétségtelenül az észak-dél oppozíciónak adta át a helyét. Nem csak Európáról beszélünk: az Afrikából lélekvesztő csónakokon Olaszországba szökő illegális bevándorlók meg az arab tavasz forradalmaiban és az európai tüntetéseken fellázadó emberek hasonló követeléseai és indulata kötik össze szimbolikusan a két kontinenst; szemben Európa északi részével, ahol az újabb keletű xenofób hullámok ellenére is tartja magát a jóléti társadalom és a demokrácia.

Aimé Billion, Kun Árpád regényének főhőse afféle idegenségre determinált ember: ez több szinten is jelentkezik nála. A családragényként induló könyv első felében megismerjük a francia és afrikai felmenőitől örökölt sokféle hagyományt: a kettő metszéspontjában ott áll az orvostudomány illetve az orvoslás gyakorlata.

Aimé Beninben túlságosan francia (gyerekként a kerítéssel alaposan körülvevett iskolaudvaron túli terület jelentette számára Afrikát, ekként felmutatva az elzárttság, a bezártság, a könnyen felismerhető korlátok és határok szimbolikáját), de a francia konzulátuson a tősgyökeres beniniekhez hasonlóan a kivándorlás lehetőségében reménykedők végeláthatatlanul hosszú sorában kell várakoznia, hogy aztán egy váratlan csavar után kiderüljön: francia anyjának és afrikai apjának, no és némi adminisztrációs hibának köszönhetően voltaképpen se ide, se oda nem tartozik, másképpen: egyszerre számít benini és francia állampolgárnak a papírok tanúsága szerint. Ez végül megkönnyíti, hogy Párizsba utazhasson: ám ott épp olyan magától értetődően nem lel otthonra, mint amilyen nagy elszántsággal küzdött azért, hogy végre Franciaországba utazhasson. Noha nemcsak regénypoétikai szempontból érthető ez a csalódás, talán ez a könyv legkevésbé motivált része. Aimé győztesként száll fel a párizsi járatra: „Diadalmámor töltött el, mert úgy éreztem, mintha legyőztem volna a sorsot”; de miután világossá válik számára, hogy apja után csak adósságot örökölt, nincs maradása Franciaországban, és elindul északnak. Itt ér véget az első rész, amely Afrikában és részben Franciaországban játszódik, és ezzel a meghatározó elindulással veszi kezdetét a könyv második fele, amely viszont már Norvégiáról szól.

A főhős jelleme és a regény világképe szorosan összekapcsolódik, de nem csak azért, mert a regény világára az ő perspektívájából látunk rá, hanem azért is, mert – dacára a sok idegenségnek, megpróbáltatásnak – mindkettő, azaz a regény és főhőse is alapvetően derűs, életigenlő, játékos és alkalmazkodó. Nem keresi a szenzációt, de felleli azt a leghétköznapibb eseményekben

(ilyen például a benini férfi viszonya a hóhoz: elbűvöli, érzéki örömmel tölti el, paradox módon az otthonra találás szimbólumává válik számára: „Olyan gyengéden és odaadóan simogatott a lehulló hó, ahogy még soha senki. Igaz, addig soha senkinek nem adtam rá lehetőséget, hogy megsimogasson.”). A könyv ezeket néhol a mágikus realizmus eszköztárával tur- 47
bózza fel, de ez mit sem változtat a regény szerény realizmusán: mintha egy jókedélyű idegenvezető kalauzolna minket – a szabadnapján, grátisz, csak a legizgalmasabb látnivalókra hívva fel a figyelmet. Nem véletlenül hozom ezt a párhuzamot, Aimé az első időkben valóban idegenvezetőként dolgozik Norvégiában. A hamuvölgyi dongatemplom, ahol megkapja első állását, egyszerre idézi fel a mitikus múltat és mutatja a hipermodern jelent. A legenda szerint a templom az Amerika partjai felől hazafelé tartó Leif Eriksson és viking társai által a tengerből kifogott tengeri szörny, egy úszó sárkány vázára építették. „Leifék a nemrég megszületett, keresztény Norvégiát megtestesítve győzték le [a pogányságot] sárkány alakjában. Szerintük a pogányság erejét, ami ezáltal megtört, azzal lehet eltéríteni és Jézus Krisztus szolgálatába állítani, ha a sárkány megmaradt csontvázára ezek után ráépítik az egyetlen igaz Isten házát, egy keresztény templomot.” Az épület a maga jelenlétével az évszázados kultúra fontos nyoma, ugyanakkor csak a modern high-tech eszközök segítségével őrizhető meg: az eredeti helyéről biztonságosabb helyre vontatják a templomot, és mivel különösen tűzveszélyes, bonyolult riasztó- és tűzoltórendszer védi. A templom áthelyezése leképezi a kultúra és a hagyomány természetes működés módját is: a megőrzés sokszor komoly beavatkozást tesz szükségessé, ekképp az organikuság képzete erősen viszonylagossá válik. És ha még azt a magányos black metal együttesben zenélő figurát is megemlítjük, aki a keresztény Isten elleni lázadástól vezérelve megpróbálja felgyújtani a templomot, világosan láthatóvá válik, hogy a regény e története milyen mélyen mutatja meg (és persze nem humor nélkül) egy nemzet kultúrájának radikális sokszínűségét (ti. a norvégok kifejezetten büszkéek a black metal együtteseikre, ebben a műfajban verhetetlenek). Aimé szerepe pedig túlmutat a nyelvtudásával és helyismeretével minden turistát elkápráztató idegenvezetőén: a templom domborművén ugyanis látható egy „negroid pofa”, aki – minden józan belátás ellenére – pontosan Aimére hasonlít. Ez az első, legfontosabb jele, hogy ez a távoli ország voltaképpen már várta őt. Mágikus jel, de annál hátborzongatóbb, és annál hitelesebb.

Aimé testileg és intellektusában is különbözik környezetétől. Gyerekkorától kezdve útikönyvekből tanulja meg a világ városainak térképét és nevezetességeit, fáradhatatlanul szívja magába a tudást: ahogy a nyelvekkel is igazán könnyen megbarátkozik. Hamuvölgyben is minden turistát saját

nyelvén szólít meg, legalább néhány mondat erejéig; de nemcsak a nyelvet bírja, de a mögötte levő kultúrával, műveltséggel, irodalommal is tisztában van. A regény többször hangsúlyozza Aimé hatalmas testméreteit: a majd' kétméteres, izmos, erős férfi azonban várakozásainkkal ellentétben 48 kerüli az emberi érintést, aszexuális: ebben nyilvánvalóan az idegenség megnyilvánulását kell látnunk. A regény beteljesedést és otthonra találást hozó zárlatáig nem tudja leküzdeni az őt a világtól (vagy a világot tőle) elválasztó láthatatlan akadályokat. A bőrszíne viszont ebben egyáltalán nem játszik szerepet: feltűnése a fehér bőrű norvégok között csak az első pillanatokban kelt alig észrevehető zavart.

Aimé a turistaszезon végeztével egy kakashalmi öregotthonban kap munkát. Beninben orvosnak tanult és ápolóként dolgozott, itt is ápoló lesz, házi gondozó, aki az otthonukban élő idős emberekhez jár. Kakashalmon mindenkinek birkanyája van, legfőbb ellenségük pedig az állományt pusztító rozsomák. Olyan közegbe kerül a főhős, amely bepillantást enged az afrikai mindennapokhoz képest szinte elképzelhetetlenül távol eső és gyökeresen más alapokon nyugvó életfilozófiába és életgyakorlatba. Elsősorban a halálhoz való viszonyban ragadja meg észak és dél markáns különbözőségét. Míg a Beniniek, köszönhetően a vudu rejtelmekben jártas, a szellemekkel jó viszont ápoló varázslóknak és csodaszereiknek, esetleges idő előtti elhalálozásuk után újra életre kelhetnek, vagyis a számukra kijelölt időt – akár a természet törvényszerűségeit is kijátszva – kitöltik, a norvég jólétnek és nyugalomnak az a következménye, hogy az emberek túlélhetik saját halálukat, jócskán, olykor évtizedekkel meghosszabbítva életüket. Amikor a főhős erről a jelenségről elmélkedik, finom kritikát is gyakorol az északi ember életfel-fogására: egyrészt az öregotthonhoz kapcsolódó történetek a szép és derűs öregkor lehetőségét mutatják fel, de a testi szenvedés és a demencia megjelenítése lejjebb húzza a mérleget. A steril, biztonságos környezet adott az öregek számára, mégsem válik egyértelműen előnyükre az a ráadásul kapott húsz-harminc év, amit afrikai embertársaikhoz képest nyernek. A cím ekként ironikus felhangot is kap, de az irónia inkább csak kiegészít, megtámogat, mintsem felülír.

Az öregség, a test elhasználódása bizonyos fiziológiai tünetekkel jár. A könyv ezeket tárgyilagosan be is mutatja, de itt is megfigyelhető a neutráliás, a dolgok érzékiségébe be nem hatoló távolságtartás. Demens, már-már magatehetetlen öreg testeket látunk, a főhős pelenkázza, tisztítja, rendezi őket: az undor mégis a lehető legtávolabb esik e regény világától. A maga természetességében mutat be bizonyos testi folyamatokat, de ezeket eltartja magától olyan értelemben, hogy nem használja ki hatásvadász módon, nem kommentálja ezeket: a fennállót, az adottat nem bírálja, csak segít, amennyit a maga erejéből tud. Aimé alázattal viseltet az általa

tapasztalt dolgok iránt, legyen az egy haldokló ember, egy down-kóros fiú vagy a norvég nemzeti ünnep.

Persze a *Boldog Észak* nemcsak az időős és halálukat váró emberekről szól. Kifejezetten humorral kezeli a norvég mindennapok furcsaságait, a szabályokhoz és a megszokáshoz való ragaszkodást, a kívülről szá- 49 mára érthetetlen merevséget, vagy a sterilitást, ami korántsem csak az öregotthon jellemzője: de ott van az emberi kapcsolatokban, közösségekben egyaránt. Túlzott távolságtartás, aggályos megfelelni vágyás – ilyen jellegzetes vonások árnyalják a kimeríthetetlen gazdagság előnyeit.

Kun Árpád regénye egy igazán meglepő fordulattal zárul. Miután az olvasó megbizonyosodott róla, hogy a történet csavarosságával és fantasztikumával nem hagy kétséget a fikcionalitás mértékét illetően, a szerző közli vele: a főhős, Aimé Billion létező személy, meghozza a barátja, személyesen ismeri és az ilyenkor szokásos változtatásokkal és hozzáköltésekkel együtt az ő igaz történetét írta meg. Még levélváltásukat is közli, amelyben engedélyt kér és kap a regény közlésére. Ha a lebilincselően izgalmas, mégis csendes hömpölygéssel előrehaladó cselekmény, vagy az izgalmas elbeszélői figura és elbeszélői mód nem döbbsentette meg az olvasót, ettől biztosan kiesik a kezéből a könyv. Az persze rajtunk múlik, elfogadjuk-e ezt az olvasói szerződést, de nincs okunk posztmodern tréfát gyanítani. Az élet a legjobb dramaturg: az untilag ismételt bölcsességből azonban csak biztos kezű és karakteres író képes jelentős irodalmi értéket teremteni. Kun Árpád könyve tele van esztétikai és etikai útmutatással: a regényírástól kezdve a legfontosabb élet-halál kérdésekig. Mi több, azt is segít megérteni, hogy e kettő, élet és irodalom nem is esik olyan messze egymástól. (*Magvető, Bp. 2013*)

RENDES IDŐ

Ha százhuszonzét esztendőöt megélnék, mint Jeanne Calment, az eddigi legöregebb ember, aki két évvel Ady Endre előtt született, és nyolc évvel Weöres Sándor után halt meg, akkor végignézném a gyerekeim életét annak minden örömeivel és nyomorúságával, ami még hagyján, de látnám azt is, hogyan halnak meg, amit nem akarok. Azt szeretném, ha rendes időben meghalnék, és a gyerekeim példáján megőriznék valami kevéske reményt a halhatatlanságról és az istenek létezéséről.

TÖREDÉK APÁMRÓL

Aki sohasem volt gyerek. Negyvennégy évesen lépett elő a semmiből, amikor megszülettem. Hiába mutogatott nagyanyám a maga vigasztalására és az én megnyugtatómra fényképeket egy kisfiúról, aki reménytelenül hasonlított rám – se magát, se engem nem tudott becsapni.

*„A névelőm vagy: / ahhoz, hogy bármit fölfoghassak,
névelőként eléje kell gondolnom téged.”*

Holló András

Jaj, cigaretta-kifliket faltam álmomban,
nem értettem az ízüket, színüket.
Nem cserjével tömött kifli-kígyók,
csak darált dióval töltött
porcukros ujjak, roládok, rudak:
nem füstöltek, mint a puskacső,
nyugtatam magam, mikor már
kolompol a reggel lelke, és jössz te.
Hordóban érlelt, tölgyes, diós,
alt hangon, északi ízzel szólsz.

Voltam hordója, mondd a vén ékszerre
utalva, arra az egyre, susogod a fülemben
ómagyarul,
míg kint sír egy autó, és bent is a játék-
Mondd te: több a medve, mint a játék.

Egy vérbő kávét, egy orosz órát akarok veled,
akarom rongyaidat, sok forró, konyakos
mondatodat; harapom a holdad.
Rulett. Úgy válnak el egymástól
a szavaid, mint a ruszki szavak.
Én még tanultam oroszul, usankát
hordtam, mikor az nem volt divat.
A névelőm vagy: csak követni tudlak.
Lehúzó a libabőröd halkán.
Karisztolj keresztet a hátamra,
keresztes leszek és szerelmes,
túlzó, mint az álom, egy gyermekded,
mikor megtalálnak s kiterítenek.
Nyugalom, nem akarok már lóhalált,
s nem is maradok veszteg,
csak viccesen veszékelek.

30 MOCSKA, 33 KERESZTJE

52

„Ma két vállamról esett le a hó”
Vaderna József

Mattfehér az arcom a pocsolás linóleumon.
Kihullik mind a harminckét kockacukrom, jaj,
jézusom, helyszínelnek a fejemben, folyik az
orrom; a 30 mocska összekent rendesen,
de a vér maradt a szirénakék verőérben,
nem vettem ki, nem tettem csatornavízzé.
Befelé robbant csak a depressziókapszula.

Vagy csak roppant, fröccsent, mindegy:
áramlott körbe évekig a vérben,
míg a 33 keresztyére fölértem.

33 kereszt: mint egy mozifilm,
mire pereccel elcipeltelek. Emlékszel?
Ülök a sérelem-kereveten,
a vörös, bunkó karfás zsöllyében,
a pormacskákat hajkurászom,
semmi jóval nem áztat a depresszió,
mindenen ott ül a látszat.

Mégis eljött aztán a reggel, és kiszólt:
Túl sokáig ültél a homály székén, miszter,
de nincs mit tenni: fényre fogsz derülni,
s a csillapítók majd csillapítják a tengert.
Legók lötyögnek bennem,
cukorformák, játékszínek.
Legók régi évekhez,
és most te, rózsaszín reggel,
törhetsz egy darabot, hogy
szájadban elvigyed: téglának,
gallynak – úrbéli fészeknek.

telente

héttörpék alakulatai egymást követve
ezek menetszlopnak néznek engem
menetszlopnak néznek a menetszlopaik
halló halló
halló fiúk halló lányok
ismételgetem látótávolságon kívül
délelőtt van

felsorolhatatlan hogy mi minden nem történik
és mi történhetne
a *most* csekély tartalma
áll mindezekkel szemben
amiért késlekedés nélkül
nyomban magasztalni is kezdi a hitvány *ellenben*

szalvétát cserélünk bélyeget gyűjtünk
gyufacinege gyufacinege
rómi
inkább zsírozzunk az egyik tizenkilenc
a másik huszonegy
de ezt majd inkább csak este
az életfreskóról lehullik egy tenyérnyi
mozaikdarab
szertepotyog
alatta a jelen pillanatának kövezete

minek nézhetnek engem
minek & minek

54 legalább hét héttörpe csapat egymást követve
menetoszlopnak néznek és kinéznek
ugrásra és kiugrásra készek
feltűrt veszprémgallér se előre se vissza
végighallgatjuk a bemutatkozásokat

szende – szundi – hapci – morgó – kuka – tudor – vidor –

royal flöss

és hófehérke neve már megint nem jut eszünkbe

dali dahomey ajzószerkabát

*»afrika – a tartós jó idő miatt elszontyolodott fodrász,
három cipőből hiába patakozó szökőkút, egy ágy és két
éjjeliszekevény vadul rátámad egy csellóra – afrika nagy
szerepet játszik műveimben, igen jól emlékszem rá anél-
kül, hogy valaha is jártam volna ott. Minden alakít raj-
tam, de semmi nem változtat meg«*

(Salvador Dali)

valaha amikor dahomey dahomey
harsogták a rádiók skandálták dahomey dahomey
akkor az ablak mögül messzire vágnyi
minden esély nélkül távolra nézni
amerre talán ott a titokzatos dahomey
és majd menni amint lehet menni dahomey afrika
kongó kenya szavanna
nyasszaföld viktória vízesés
tanzánia kilimandzsáró hava
akár vízum nélkül a hold bármelyik oldala

akkor még persze nem tudtál
az aja népről agadja királyról
valaha amikor dahomey dahomey
még nem tudtál a
térdig érő ruhájú amazonokról
hosszú dán puska rövid kard és buzogány
kezükből levágott fej
érzéketlenek és vadak
akiknek a király megkegyelmezett
de nem szeretkezhettek rajta kívül senkivel
ha ölni élni akartak
ölni-élni az ölük írta parancsolatnak

és persze nem tudtál a rabszolga kereskedelemről
hogy dahomey eladta dahomey-t feketén
csak a messzeség zúgását a tengermorajt hallottad
homokvihart és beduint láttál oroszlánt zebrát zsiráfokat
hajókat kikötőt tábortüzet és körötte ülni
megsokszorozottan magad

csak a valóságos ablakodat nézted
kaleidoszkópot
kavargó színes változások gyors egymásutánja
ezt tehetnéd ki a vágyódás ablakába

rajta túl dahomey
és nem utaztál és nem tudtál
afrika nincs is
elment rég valahova
de nem bánod hogy helyben hagyott
afrika afrika
ez már úgyis egy olyan kor
amelyikben az ajzószerkabátot
ha ismerné se hordaná senki

56 (PS)

ost criptum

ez a kor
minden óra nullakor
és minden terrorminutumban
elrabolná dalit
aztán a bajsza helyett
egy olyan lábujját vágná le
amelyiket nem szükséges használni a festészethez

és hogy a váltságdíj követelésének komolysága miatt
kétsége ne támadhasson senkinek
ezt az ujjat egy ajzószer-kabátzsebbe csomagolva küldené el
a dali hiányától szenvedőknek

[dali dali dal
dali dali dahomey]

Nehéz elképzelni, ahogy a keskeny, kitaposott ösvényen tart nyugat felé. Perzseli az áttetsző kékségben szétfolyó nap, hiába a fehér vászonkalap, megyszeggett fejjel, mint a helybeliek, de ennek a kietlen tájnak ők sem vágnak neki gyalogszerrel, mert visszafordulni legalább akkora kockázat, mint továbbhaladni az úton. Hiába emeli fel a papírpénzt kezében, a ritkán feltűnő autók nem lassítanak, tehát szinte remény nélkül, inkább életöszton-

Kakuk Tamás 57

A NAZCA-VONALAK

ből szédeleg előre az elviselhetetlen forróságban. A kopár táj délibábjaként a távolban néhány épület szürke árnyéka remeg. Talán az elcsigázott képzelet játéka, ha elér oda, bádoglemezekből, hulladék deszkákból összerótt bódékat talál, száradó színes ruhákat, csíkos ágyneműket a kerítésen, szabadon kószáló tehéncsordát, az itt honos szikár, barna fajtát. Nem akar sehová megérkezni. Persze, vannak tervei, de a kiválasztott település a térképen és hőségétől összekuszált gondolataiban mérhetetlen messzeségben van. Különösen így, hogy nem állnak meg az autók, már beérné valami ütött-kopott, leeresztett ablakú pickuppal. Micsoda égető csendesség ez, a háta mögött hagyott vidékre gondol, felidézi az alma- és őszibarack ültetvényeknél olcsón vásárolt gyümölcsök lédús ízét. Felelőtlenül felfalta mindent, ne kelljen cipelnie felesleges terheket a hátizsákjában, nem mintha lenne nála valami fontos ruhadarab, esetleg tárgy, amihez feltétlenül ragaszkodna. Azzal, hogy szó nélkül eltűnt vendéglátói házából, kis cédulán üzenetet hagyott, el kell mennie, nyilvánvalóan megbocsáthatatlan udvariatlanságot követett el. Minden biztonságot adó kötelekét elvágott, és azóta úgy sodródik egyik helyről a másikra, akárcsak gyerekkori olvasmányában a Sloughi a viharos tengeren. Már nem foglalkozik azzal, hogy távozásával helyes döntést hozott vagy sem, mivel a forróság kiszikkasztotta lelkéből a kételyeket. Egyetlen erős kérdést hagyott meg, életben akar-e maradni, vagy öntudatlanul heverni az út mellett, amíg felfedezi valaki, aki nem fél értesíteni a hatóságot a rendkívüli halálesetről. Két palackjával még sokáig kihúzhatja, ugyan majdnem ihatatlanra felmelegedett a víz, de kénytelen hinni, hogy a megivott langyos kortyok, élénknek ható impulzusokkal mozgósítják eltompult energiáit. A hátán teljesen átnedvesedett ing odatapad a műbőr üléshez, ömlik róla az izzadság, a roncslepről kihozott japán platós kiskocsi vezetőjének arcán, hiába edzettebb az itteni viszonyokhoz, folyamatosan gyöngyözik a verejték. Az út belátható lesz a bogarak tetemétől pöttyös szélvédőn keresztül, ahogy a síkságon halad a hátráló horizont felé. Szürke vonalként átmetszi a kiégett

mezők felületének egyhangúságát, miközben az utazóknak a hőségben hullámzó távoli dombok közeledni látszanak. Újra gyalogosan az úton, a gazdasági udvarban hatalmas, ezüstösen csillogó tartályok felülete sokszorozza

meg a napfény erejét. Azt találgatja, vajon honnan töltik fel vízzel az
58 óriás hengereket, mert a kiszáradt patakmedrek elhagyott Nazca-vonalként kanyarognak a fennsíkon. Megérkezik a távoli kisvárosba, száraz déli szél söpör az utcákon, szállást keres a telepések fehérre festett háza között, a kertekben itt-ott feltűnik a virágzó tövises murvafűrt, a kiégett pázsitra az akácra hasonlító fák ritkás lombjai vetnek csenevész árnyékot. Úgy érzi végre kilépett régi életéből, elkezdheti másként számolni a perceket. A lassú alkonyatban felfedezi a galériát, a lapos tetejű villa előteréből nyílik, elgyötört arcú portrék sorakoznak a nagyobb méretű, színes foltokkal zsúfolt képek szomszédságában. A tilos a belépés feliratú ajtó nyitva hagyott keskeny résén belesve látja a műtermet, meglepően magas nő néz vissza a festőállványtól. A búcsúzásnál szóba elegyednek, a házigazda szerint egy-két napnál többet ne töltsön itt, a világ elhagyott szegletén. Igyekezék elhagyni azt, mert mire észbe kap, nem tudja átlépni a település határát, hatalmas kozmikus erőként elnyeli örökre. Kifelé menet a vásznakra festett élénk színek kiáradnak utána a folyosóra. A neobizánci templomban, rövidnadrágos, köpcös férfi a szárnyaló fúga futamokat gyakorolja. Az oltárt félkörben üres padsorok védik, szinte elveszik az óriási térben, hagyja, ragadja magával a zene legalább a puritán kupola csúcsáig, ismerős álmokat lát, sodorják magukkal a sötétbe. A lelkész elfordítja a kulcsot a vasalt tölgyfaajtóban, a tőről mesél, aminek kiszáradt üledékére épültek a házak. A szívósabb növények gyökérzete éltető nedvességet talál a közetes talajban, és a ritka, de alapos esők is frissességet hoznak a növényeknek. Ez az óra az orgonánál föloldozást jelent a szolgálat alól, de miután a fúga szigorúan lineáris szerkesztésű, jellegzetes, valamennyi szólamon végigvándorló témával, egymás után belépőszólaminak mindegyike következetesen ezzel kezdődik, ezért ekkor sem felejtheti el, hogy miért sodorta ide a sors a világ végére. Mindannyian egyetlen kérdésre keressük a választ, segítségre szorulunk, hogy megtaláljuk. A haciendákra emlékeztető panzióban nincs villany, a gyertyák fényénél ijesztően megnyúlnak a berendezési tárgyak árnyai a fehérre meszelt falakon. A recepció nő néhány napja érkezett, nyugalmat keres a regényíráshoz. Az éjjeliszekrény fiókjában ráakad a Bibliára, úgy forgatja, hogy a gyertyaláng a lapokra essen. A egyikén ceruzával aláhúzott sor: „Ekképen lesznek az utolsók első és az első utolsók; mert sokan vannak a hivatalosok, de kevesen a választottak.” Az éjszaka folyamán a biztonsági őr bevilágít az ablakon, elem-lámpájával fényes nyolcasokat ír a sötétbe. Kopogtatnak az ajtón, már felkelt a nap, fellép a lépcsőként szolgáló műanyagrekeszre. Különösebb félelem nélkül nézi, ahogy zötyögős nekifutás után a pilóta hátrahúzza a kormányt.

A szükséges magasság elérése után, éles balkanyarral süllyedni kezdenek, látja a település szélén elnyúló temetőt, a sírokra forgatott vörös földrögöket, a megfáradt villák udvarán viruló bugenvillieákat. Elérnek a végtelennek tetsző mezők fölé, tekintetével a kiszáradt patakmedrek titokzatos rajzait kutatja, de azok láthatatlanul elvesztek a pusztaságban. Kelet felé ha- 59
ladnak, folyamatosan lejjebb ereszkednek, észreveszi az úton álldo-
gáló ütött-kopott kisteherautót, mellette a kitaposott ösvényen fehér
vászonkalapos férfi holtteste hever.

MŰTÉT ELŐTT

60 Győri László

Csak egyszerű műtét volt az egész, de
fiatal barátom,
elért az élet szörnyű tévedése,
amely föld alá nyom.

Ilyen az élet figyelmetlen kése:
csak egy puszta műtét,
és jön a vér, a vérnek mérgezése
beléd oldva bűnét.

Vár-e majd rám is az élet egésze,
amikor lefekszem
a hideg ágyra, s betolnak a fényre
álomba meredten,

erem elköti, úgy hasít a térdbe,
ahogy szokta sokszor,
ahogy teszi épp így sok-sok éve
a rutinos doktor.

Egyszerű műtét. Minden jót remélve
ébredek föl másnap,
s jön a harmadik, hogy nyitját elérje
majd a gyógyulásnak.

És el nem jön az élet vétkezése,
mert bízom a testben,
feszeng, buzog az erek hű verése,
mert jó el nem esnem.

Folytatódok, de mi lesz, hogyha mégse,
fiatal barátom,
aki messze, a sáragyagba vésve
tompulsz a homályon.

Testem ingovány, létemnek lidérce,
bolyongó testvérem.
Te, rossz véletlen, mérged mély vizébe
horgot ne vess értem!

URALOM

Némán és észrevétlenül
rejtőzködik mélyen a föld alatt a
láthatatlanul, éberül
szunnyadozó ősbolyban a hangya.

Új időt érez, megfeszül,
a szárnyát hirtelen kifakasztja,
röpülne már, de elvegyül,
húzza még a sokaság hatalma.

A földet ha végre kilyukasztja,
nyüzsögve, fúlva kiröpül
mélysége rácsai közül

a fényre, a szabad sugarakra,
hogy egy majd, egyes-egyedül
egy az egész világot uralja.

SZÁRAZÉR

Iszapot hord a Szárazér,
ha mozdul egyáltalán
valami vízszerű telér
egy-egy jó eső után.

61

A tanyák között kanyarog.
Talán Érmindszent felé.
Úgy vonszolja az iszapot,
meg se loccsanhat belé.

Furcsa árok a Szárazér!
Furcsa víz az Óceán.
Az az ér mire odaér,
már a habokban sincs talán.

Nem volt sehol a Szárazér
a tenger vizeiben.
Hiába néztem, láttam én,
hogy csapkod elevenen,

halott voltam a partokon,
csak vendég, holt idegen.
Látta a szemem szárazon,
és csak nézte a szemem.

Elértem hát az Óceánt,
itt maradt a Szárazér.
Szárazabb, mint a kővilág,
keserűbb a semminél.

Ez a vaskos levelezéskötet (összesen 366 levél, közel 600 nagy alakú oldalon) dokumentumregényként olvasandó leginkább, mégpedig a drámai műnemre jellemző felvonások változó időbeli kereteiben. Talán ekként meghatározva

és értelmezve az előttünk fekvő különös és becses szellemi jelenséget kecsegtet némi sikerrel e négy évtizedes levélváltási processzus megközelítésének recenziói válalkozása.

Nézzük mindennek előtt a szereposztást, legálább a főszereplőket.

Féja Géza 1920-ban menekült a Csehszlo-

62 Monostori Imre

LEVÉLREGÉNY VÁLTOZÓ IDŐKERETEBEN

Lélekben társak. Supka

Magdolna és Féja Géza

levelezése 1937–1976

vákiához került Léváról Magyarországra. Tanár, újságíró, politikus, író, szociogáfus, a harmincas évek második felétől a népi írói mozgalom radikális vonulatának egyik vezéralakja. 1924-től 1931-ig az esztergom-tábori szalézi fiúnevelő intézetben óraadó, majd polgári iskolai tanár. 1926-ban feleségül veszi Farkas Gizellát, itteni tanárnőt. 1930-ban fiuk születik: Endre; Farkas Gizella egy hónap múlva meghal. – Eddig ők hárman levélregényünk főszereplői: Féja Géza és a fizikai létében végleg eltávozott felesége, „Gizi”, valamint Féja Endre, a levelekbeli „Bandi” (nem melleleg – jó pár évtized után – e szóban forgó levelezéskötet és számos egyéb, a hagyatékból való Féja-kötet összeállítója, szerkesztője, sajtó alá rendezője). Ez az egyik pólus. A másik pólus sem kevésbé súlyos vagy érdekes: a neves lapszerkesztő, régész, muzeológus, később politikus Supka Géza bájos és művelt lánya, Magdolna, vagy ahogyan már akkor s később ismerték s ahogy leveleit is aláírta: Manna. Aki tizennégy évvel fiatalabb Féjánál. A történet kezdetekor ő 23, Féja Géza 37 éves.

Levelezésük 1937 nyarán kezdődik. Féjának már neve van értelmiségű körökben: radikális ellenzéki lapoknál jó ideje újságíró, egy ideig Bajcsy-Zsilinszky Endre harcostársa, továbbá a Márciusi Front egyik vezéralakja, a történet kezdetén éppen bíróság elé citált népi író: a robbanó erejű szociográfia, a *Viharsarok* beperelt szerzője. Sokat próbált és sokat szenvedett ember. Nem könnyű természet – ezt máshonnan is tudjuk. Manna beleszeret ebbe a jóképű, neves, külön titkokat őrző férfibe, s Féja viszontszereti őt. 1938 tavaszán összeházasodnak, s immár családba kerül a lévai nagymamánál eddig nevelődő Bandika is.

A fiatalasszony még egyetemista, s a diplomái (német és olasz tanári, majd művészettörténeti) után is bizonytalan további szakmai útja: próbálkozik az előadóművészettel, a színházzal is. Ez a szakmai tétovázás házasságuk idején sem sokat változott. A fiatalasszony játékos, évdőd, alighanem bizonyos komplexusokkal is bajlódó kedves jelenség, érdemes idézni Féjának írt korai levelei kezdéseiből, a visszavisszatérő *megszólításokból*. Nézzünk csak néhányat: „Drága Vacamom”, „Kókuszfejükém”, „Tapsifüleském”, „Mukikám”, „Cincérkém”, „Világszép Cincérke”, „Janus-arcú Cincérke”, „Joviális Cincérke”, „Jó kis Cincérkém”, „Édes Mukikám” és így tovább. Lélektanilag ez a cifrázás azt (is) jelentheti, hogy az ifjú feleség látszat fölényből tréfás, játékos leszereléssel próbálja szelidítgetni társát, kiegyenlítettnek éreztetni kapcsolatukat. Sokat leveleznek mint házastársak is, mivel a férj jól foglalkoztatott újságíró, sokat utazik mindenfelé (tudósít például az 1938-as és az 1940-es bécsi döntések nyomán visszacsatolt területekről is).

A kettejük kezdeti viszonyát övező balladás lelki teher előbb-utóbb aktivizálódik: mintha a *Yerma* alapkonfliktusával találkozánk újra, megtetézve az időben előbb és véglegesen megszeretett asszonyt elengedni nem tudó férfi kifelé is szurkáló szenvedésével s makacosságával. S persze az új feleség küzdelmével önmaga kiteljesítéséért. Féja továbbra is szereti élete nagy szerelmét, meghalt első feleségét, Gizit, s foggal-körömmel ragaszkodik Bandihoz; nemigen akar új feleségén kívül mást is (egy új kis jövevényt) bebocsátani elképzelt idilljébe. Csakhogy az élő fiatalasszony is erős egyéniség: nemcsak feleség kíván lenni, de anya is. „Én tudom, hogy csak akkor teljesezhetem ki teljesen azzá, ami bensőmben vagyok, ha gyermekem van” – írja például három hónappal házasságkötésük előtt. (1937. december.) Ez a mondata akár hétköznapi közhely is lehetne, ám hogy micsoda vágy és elszántság van mögötte, azt csak a későbbiekből tudjuk meg s élhetjük át. S azokat a részleteket is, amelyek valójában Manna elköltözéséhez vezettek 1941 októberében, tehát három és fél évi házasság után. (Nemsokára hivatalosan is elváltak.)

ekkori szakaszában – már tisztábban és sallangtalanabban derül fény az alapvető kettősségre: Féja – önmagát hibáztatva továbbra is – megérti Manna döntését, ámde folyvást visszavárja, visszahívja. Sőt, sugalmazza további lépéseit, cselekedeteit, azaz továbbra is irányítani szeretné. Manna válságait – ha voltak ilyenek – sajnos (nagy kár) nem ismerjük. Nagy kár, 65 hiszen az ő vállát sem nyomta kis teher ebben az állapotban, ezekben a hónapokban. (Hosszú évek távlatában sajnálatosan egyoldalúan áll előtünk ez a levelezés: a szóban forgó kötet például 1938 nyarától 1943 nyaráig nem közöl Supka M.-leveleket Féja Gézához. Nem tudni, megíródtak-e ezek egyáltalán, vagy voltak ilyenek, de elkallódtak Féja közeléből, esetleg fönnyaradtak ugyan, de a kötet nem közli őket.) Mindenesetre 1943 nyarára már lecsillapodott Féja felfokozott dúltsága, s a későbbiekben sem tért vissza többet ilyen intenzitással.

A későbbiek pedig már az 1945 tavaszán kezdődő és több mint tíz évig tartó száműzöttség, a száműzetés éveit Féja Géza életében; ámde mégis az egész, négy évtizedes kapcsolatuk történetének legszébb fejezetét jelentik. (Regényünk következő felvonását.)

Féja Németh Lászlókkal együtt menekül el Budapestről 1945 tavaszán – Püski Sándor, a legendás könyvkiadó segítségével és jóvoltából – Békésre, majd Békéscsabán talál menedéket. Irgalmatlan körülmények között élnek – a gyakran változó szükséglakásokban, bérleményekben – a már 15 éves Bandival: az élelem, a fűtés, a fekhely, az öltözködés mind-mind rendszeres elemi gondként jelenik meg. Nem ritkán éheznek és fáznak. A fizikai nyomorúság és létbizonytalanság mellé nyomasztó lelki teherként a rettegés is társul: a politikai igazoltatások, az évekig húzódó vádaskodások, sajtótámadások: háborús bűnös volt-e, antiszemita volt-e, a nép ellensége volt-e, és így tovább. (Vannak persze jóakarói is odafönt: a Nemzeti Parasztpárt vezetői közül Erdei Ferenc, Kovács Imre és még néhányan a legjobb oldalukról mutatkoznak meg; Illyés nagyvonalúan és komoly összeggel segíti, Sárközi Márta munkát ad neki – igaz, fizetni nem tud –, nem is szólva a kisebb-nagyobb helyi segítségekről. Egyik legjobb itteni barátja az akkor helyi újságíró: Cseres Tibor.) Nemsokára viszonylag kedvére való és állandónak tűnő állást kap: az akkor még a békéscsabai múzeumban működő városi közkönyvtárban lesz szakmai mindenés. Örül ennek azért is, mivel az igen szerény megélhetésen túl ez a munka egyúttal fontos könyvek könnyű hozzáférhetőségét is jelenti – komoly épülésére. Sok előadást tart helyben és a környező településeken, az emberek szeretik, meg-meghívják egy-egy ebédre, vacsorára, borozgatásra. Eleinte sokat zúgolódik, rendszeresen minősíti jobb sorsban lévő író társait, felnagyítja saját korábbi pozitív szerepeit, leszállítja amazok érdemeit. Nyugtalan, feszült, ideges – teljesen érthetően,

joggal, tehetjük hozzá. A vidék nyugalma viszont a kedvére való, sokat és hosszasan ír a csabai hangulatokról, az évszakok és a Körös-part szépségeiről, az emberek kedvességéről, segítőkészségéről. Még (igaz, kissé hangzatos) írói életforma-programot is rögtönöz bő egy év elteltével.

66 „Az írónak az lenne ma a feladata: faluba vagy mezővárosba költözni, s folytatnia a harcot, most a parasztság lelkének a felszabadításáért.” (1946. jún. 16.) Bandi fia jól tanul, okos, megértő, lelkes néptáncos, ifjúsági vezető az iskolában, s zokszó nélkül viseli a fizikai nehézségeket, kellemetlenségeket. Ugyanakkor Féjának reménye sem lehet hosszú évekig arra, hogy visszakapcsolódjék a magyar irodalmi életbe: csak 1949 elején kapja meg a hivatalos értesítést arról, hogy a népi ügyészség elejtette az ellene folyó vádakat. Innen kezdve sincs menekvése azonban, hiszen ez már a rákosista diktatúra ideje. (Tényszerűen: 1944 és 1956 között nem jelent meg egyetlen könyve sem.)

Ebben a helyzetben különösen sokat számít Manna viselkedése, magatartása, szellemi kisugárzása, embersége, okossága. Klasszikus történet ez mégiscsak: a két, még mindig szerelmes főhős a szemünk előtt nő meg emberségben próbák és megpróbáltatások sorozatában tiszta, szép életrecept szerint. A békéscsabai évektől kezdve válik igazán regényessé (s műfajilag regénnyé) kettejük (és Bandi) története. A Manna-levelekbeli megszólítás eleinte csak „Gé”, aztán: „Api”, majd „Apika”, „Édes Apika”. Manna oldottabb, türelmesebb, érzékenyebb mint Féja, a kiteljesedett női princípium hiteles és példaszerű megtestesítője. Nemcsak vigasztal, de serkent is, nemcsak elterel, de életreceptet is kínál, melynek kulcsfogalma: a *derű*. S ezt a derű ajánlást nemcsak tanácsolja és sugallja, de életmintájával, saját mindennapjaival hitelesíti. S ez a derű finomsággal és élet-okossággal ötvöződik. Manna hisz az eleve elrendelésben, s ezt a hitet át tudja adni Féjának.

Akinek nagy szüksége van erre a hitre. S mindarra a *megértésre*, ami Manna felől árad. Legfőképpen ami a Féjában még mindig élő, Gizihez kapcsolódó szerelmét illeti. „Boldog vagyok – írja 1945 májusában –, hogy anynyira megérted Gizihez fűződő kapcsolatomat, én sohasem váltam el Tőle, s ősszel és télen többször éreztem a teljes közelségét, megjelent és bízott, nyugtatott, vigasztalt, erősített.” Majd ugyanebben a levélben: „Életem egyik legnagyobb szenvedése volt, midőn Te elhagytál, akkor talán nem is hitted, hogy mennyire szenvedek, de talán így kellett történnie, hogy bensőleg teljesen egygé válhassunk, hogy ennyire megtaláljuk egymást.” Egy nappal később: „Én nagyon szerettelek és most is éppen úgy szeretlek, de Gizivel együtt szeretlek. S ezt nem bírtad akkor elfogadni, fiatal voltál nagyon, a magad női lényé és élete követelt, nem tagadgattad meg a nőiségedet.”

Féja békéscsabai évtizedében tehát rendkívül fontos támasza második (volt) felesége. Különlegesen szép emberségével nem hagyja őt elsüllyedni.

Rendkívül aktív, vibrálóan érzékeny mások fájdalmára, szinte önkizsákmányoló módon segítőkész. Igaz ember. Hívő ember. Életeleme a humor és a derű. Levelei anekdoták sokaságából épülnek fel, nem egyszer szellemes oda-mondogatásokkal fűszerezve. E mellett még egy másik világ is foltárul leveleiben: egy hétköznapiakon túli, az *emberi lényeg*et közvetlenül is megfogalmazó, a transzcendenssel is érintkező, az egyetemes lét lényegét kutató gondolkodásmódé és érzelmi alapállásé. Aligha lehet szó nélkül elmenni például az efféle mondatai mellett. „Ami itt *testben és lélekben* történik a földön, az együttlétre, állandó újabb bizonyítékra szorul, – de ami

Új Forrás 2014/4 – Monostori Imre: Levéltengény változó időkerekében
Lélekben társak. Supka Magdolna és Fejza Levelezése 1937–1976

1949. II. 28.

Édes Cica, – ma d. e. jött leveled,
megírtam, hogy van levél a győzelem,
napon megírtam, most afféle, és is.
a komoly bajod? Zizi híreitől rendeltem
Könyvet, Füle is írtam: nem
tud-e róla d?

Ez időjárás változást nagyon megé-
retem: idestengőre gyűlt a viharok és
álmunkok. Most már jobban vagyok. Győzelem
sajnos nagyon van, de a győzelem még
nagyon kicsi.

Köszönöm, hogy megírtam is gondolt-
tal, és ez is felelőre gyűlt, és is,
nem nagyon a napot.

Ma is nagyon jó: az. Róma van a
3. ismételt kintem: Róma nagyon, Füle
világmondást a köztudat és egy vil-
latoktól Róma, hogy győzelem, ma-
tér után ismételt, és ismételt, és ismételt,
vagyis, itt van egy példány van, és ismételt
kintem is írtam.

Cica, ha 7. Forrás nagyon: és ismételt
megírtam a dolgok, és ismételt, és ismételt,
tudni, és ismételt, hogy legutóbb is megírtam
is. Füle jobban is írtam, de megírtam volna,

a *tiszta szellemben* történik, az indulatmentes isteniben, az bizonyos a dolga és a hovatarozása felől. Mindezt örökké világosan és tisztán érzem. Ha nem érezném világosan, ma szerencsétlen lennék a volt és elszakadt házasságunk miatt, és nem érezném, mért kellett egyáltalán megvalósulnia, ha nem tudott földi értelemben kiteljesedni. De világosan látom: csak a földi teljesség hiányzott belőle.” S ugyanitt, már gyakorlati konkrétsággal: „gondolj mindig arra, hogy mennyi ajándékot kaptál az életben, mert mindent, amit akár fájdalommal is kaptál, *pozitív ajándéknak* kell felfognod. A fiad és a két felséged, akik jobban melletted állanak az időtlenségben, mint valaha férfinak született ember mellett állottak azok, akiket asszonyként mel-
68 léljük rendelt a sors.” (1946 nyarán. Kiemelések az eredetiben.) Féja továbbra is küszködik Manna hiányával („ha az Isten úgy akarja, egyszer talán ismét egymásé lehetünk” [1947. júl. 20.]), aki viszont a távolból hihetetlenül finoman és gazdag szellemi, lelki energiákkal békésebb lelkiállapot felé terelgeti „A fiad örök jel arra, hogy igazán kegyes és jó akart lenni a Sors hozzád, ha sok fájdalommal adott is. Igaz az, hogy sokat üldöztek a munkáért, de a tehetségedet mégiscsak ki tudta fejteni. Gizi is szeretett, én is szeretlek, mit számít az, hogy a gyakorlati élet szempontjából hogyan alakultak ezek az érzelmek. Ezek is energiák, és a látszólagos elvesztésük vagy metamorfózisuk is Téged táplál és erősít. Végül is átgondolva életed: rengeteg szomorúságával együtt is gazdag és ajándékkal teli élet a tiéd. Talán Te is így látod néha.” (1947. dec. 15.)

Ez elől a lecupaszított igazság, valóság elől lehetetlen volt kitérnie Féjának: alighanem ezek az impulzusok jelentették a fordulópontot tudati, érzelmi és szellemi világában száműzetésének e szakaszában. Már a válaszeveléből is erre következtethetünk. „Teljesen egyetérték azzal, amit a sorsról írsz. Abban is igazad volt, hogy az Isten nékem a magányt rendelte, nem engedi, hogy kitörjek belőle. Az én mondanivalóm a magányban érik és tisztul, s most már tisztán és tudatosan látom ezt és vállalom is. Egyre kevésbé érdekelnek a külső dolgok, úgyis akként jönnek, ahogyan jönniük kell. Nékem bévül kell elintéznem ezt a világot.” (1947. dec. 20.) Ám e válaszevel-idezet nélkül is világossá lesz a folytatásból: a férfi élete, belső világa, világképe átalakult és egy másik, magasabb síkon stabilizálódott. Ugyanis megéli, átéli, igazolva látja, tehát *elhiszi* Manna mindennapi létfilozófiai tanítását. Ennek hatására lélekben és a tudat szintjén is megtanulja másképpen felfogni és a mindennapokban is élni a reá kirótt életet. S el is fogadja. Nem zúgolódik, nem követelődzik, nem rázza az öklét. Személyisége valóban átalakul. A belátás, a szelídség (már amennyire ez tőle tellett) kiszorítja korábbi uralkodni és zúgolódnival vágyó, néha vad hajlamait. Egyszerűen szólva: embersége minőségében változik meg, *nő meg* e néhány év alatt. Belátja sorsa egyedi természetességét. Hogyne lenne így, amikor Manna a legfontosabbat is megígérte,

írván: „Akárhogy alakul az életünk, mi hárman összetartozunk, s ezen rossz sors és emberi indulat nem változtat.” (1948. febr. 29.)

S ezen a ponton valami kesernyésen derűs belátással akár le is záródhatnék ez az igaz regény, ha a sors nem tartogatna még egynémely érzékeny fordulatot, illetve változást.

69

Az első ilyen fontos változás Bandi Budapestre, egyetemre kerülése 1949 szeptemberében. Féja hosszú idő után teljesen egyedül marad. Igaz, a fiú Manna oltalmában él, igaz, hogy Mannával is évente egyszer vagy kétszer találkoznak, igaz, hogy egyre nagyobb biztonsággal mozog a csabai környezetben; mégis, a magány ellen aligha van orvossága. Amint arról több-kevesebb rendszerességgel be is számol. Alkalmi nőismertősei inkább bosszantják, semmint szórakoztatják. (Manna természetesen ezeket a kalandokat is megértéssel fogadja s kommentálja, sőt a bonyodalmak tisztázásában segít Féjának.)

Azt hihetnénk, hogy a legkeményebb próbatétel bizonyára Manna új házassága lesz. (1951 tavaszán férjhez ment Bényi László festőművészhez, s még abban az évben megszületett lánya, Eszter.) De nem. Itt is, ebben a helyzetben is az ő bölcsessége, kifinomult érzés- és ösztönrendszere érvényesül. A levélszövegek szerint lehetségesnek tűnik, hogy Manna új házasság melletti döntésében a saját gyermek utáni erős vágy volt az elsődleges hatóerő, az új szerelem – ha volt ilyen, erről nem tudunk – csak másodlagos. Például két évvel e házasságkötése után többek között – férjéről is szólva – ezeket írja Féjának különös helyzete körülírásaként, magyarázataként. „Szóval jószívű ember, inkább csak fáj egy kicsit neki, hogy úgy érzi: inkább tartozom hozzátok lélekben mint őhozzá. Nem akarom neki mondani, hogy a sok, most már 15 év, amit szinte együtt töltöttünk jóban-rosszban, az olyan kapocs az egymáshoz való belső hasonlóságunkon kívül, amit még ha akarnék, sem tudnék elszakítani. De nem is akarom. Csak annyit tudok, hogy neki nem akarok fájdalmat okozni az igazság megvallásával.” (1953. jan 9.)

Újra lezárhatunk tehát egy felvonást ebben a levélregényben. S inkább már csak a dokumentumok viszonylagos teljességét tekintve fontosak a hátra levő esztendőik levéltermésének a hírei, eseményei. Az 1956 utáni levelezés – a fejlemények ismeretében értelemszerűen – többször is hosszú évekre megszakad, „hiányos”. Az történt ugyanis, hogy 1956 őszén Féja Budapestre utazott, 1957-től hároméves alkotói ösztöndíjat kapott, majd 1960-tól a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársa lett. Már egy városban éltek tehát Mannával, így csak viszonylag ritkán írtak egymásnak. Féja igen termékeny és aktív: még életében tucatnyi könyve jelent meg, rendszeres szerzője számos folyóiratnak, példának okáért az *Új Forrás*nak is. (1972-től – már 72 éves

ekkor – a folyóirat megbecsült és gyakran szereplő munkatársa: hátralevő éveiben az *Új Forrás* egyetlen évfolyamából sem hiányzott, s halála után is – 1985-tel bezárólag – egy év híján valamennyi évfolyamban szerepelt írásaival vagy róla írt kritikák révén: mindez leginkább Bandi, azaz Féja Endre 70 jóvoltából, aki rendszeresen küldött édesapja hátrahagyott írásaiból.) Manna hosszú életet élt: 2005-ben halt meg. Aki csak ismerte, rajongott érte. S rajong érte ma is.

Féja Géza halálának napján (1978. aug. 14.) Manna levelet ír az író fiának, Endrének. Ez a levél ennek a hosszú és fölkavaróan szép történetnek méltóan emelkedett záró motívuma, egyszersmind e kötet utolsó levéldokumentuma.

„Kis Bandikám!

Apa és Nagymama helyett is szólítalak. – Gondolj arra, hogy hányszor éltük át a halálát, amióta megtudtuk, hogy nincs kiút, csak halasztás! És gondolj arra, hogy ezzel az előrevetett halállal egy kicsit elő is készített bennünket a gondolatra.

Aztán gondolj arra, hogy végre azonos közegben lesz Édesanyáddal, ez az életben befejezetlen nagyobb törvény szerinti kapcsolat. – Szüleid a *Wahlverwandschaft* jegyében találkoztak. Most teljeseedik be. Nem egyházi értelemben gondolom, inkább valamiféle kozmikus törvényszerűség szerint, amit mi még nem ismerünk.

Lassú halálával együtt írtam Neki, majd legközelebb odaadom neked, nem irodalom, de azt hiszem, vigaszos. – Megnyugodva ment el Tifelőletek, – 'kárpótlásról' beszélt, s Andrisra gondolt.

Most lettél felnőtt, édes kis Bandikám, s ha kicsi korodban nem maradhattam melletted, most talán pótolni tudom. Nagymama szívével is gondolok most rátok. – Nagyon jó volt hozzád a sors: Livivel, Andrissal és végső soron Édesapáddal is.

Öllemek, nem tudom ezeket szóban elmondani, csókollak mindnyájatokat és a kis Julit is.

Manna”.

(*Nap Kiadó, 2013*)

Édesanyám, Supka Magdolna 1914. augusztus 3.-án született, éppen a „nagy háború” kitörésekor. Ez az egybeesés csak felnőtt koromban tudatosodott bennem.

A Manna név onnan származik, hogy Ervin bátyja kisgyerekként így ejtette ki a Magda nevet. Ez a név ezután egy életen át végigkísérte. Saját bevétele szerint nem volt jó tanuló, bár a bizonyítványai ennek ellenkezőjéről tanúskodnak.

Már ifjúkorától mindénáron anya szeretett

volna lenni, az én szerencsémre. Második, Bényi László festőművésszel kötött házasságából születtem. Időnként büszkén emlegette, hogy ő nem nevelt engem (valami azért mégis történt titokban). Emlékszem gyerekkoromból, hogy hajnalonként a fürdőszobai sámlin kuporogva írta könyveit, hogy ne zavarjon fel minket. Utána sietett a Magyar Nemzeti Galériába, ahol akkoriban dolgozott hihetetlen energiával, munkabírással.

Apámmal való házassága sem volt felhőtlen, de halálukig jó, baráti viszonyban maradtak, akárcsak első férjével, Féja Gézával, akinek első házasságából származó nevelt fiával, Féja Endrével ma is testvéri kapcsolatot tartunk.

Három gyerekem, unokái számára nem a „hagományos”, öreg nagyanő volt, egyéniségével lélekben is mindvégig sokat jelentett nekik.

Nagy szerencsének érzem, hogy még élete utolsó nyarán is strandolni mentünk, kedve és ereje is volt hozzá. Halála előtt három héttel pedig még a Csók István Galériában a festészet napi kiállítását nyitotta meg.

Úgy érzem, a művészet, az emberek és az élet szeretete nála egybefonódott: születésnapjain előfordult, hogy ő maga is adott nekünk ajándékot. Nevezetes ünnepein, például a kilencvenedik születésnapján családi körben szerényen köszöntöttük. Ugyanakkor művész barátai Cserba Györgynél minden évben megünnepelték születésnapját, s teszik ezt még ma is, amikor már csak lélekben van velünk. Az említett kilencvenedikén Gaál István jelent meg leányfalui nyaralónkban egy hatalmas vödörben kilencven szál sárga rózsát cipelve.

Sosem várt tőlem gyermeki tiszteletet és tán épp ezért nagyon tiszteltem őt. Kapcsolatunk – nagy öröömre – leginkább baráti kapcsolatra hasonlított, melyben a szereteten kívül mindig jelen volt a humor, és a megértés, a bizalom mellett olykor a bánat, a konfliktus is. Úgy hiszem, nem véletlen, hogy ebbe a családba születtem, s éppen ő volt az Édesanyám. Hálás vagyok a sorsnak ezért.

Ebben a kötetben, mindazok nevében is, akik szerették, becsülték, köszöntöm Őt.

Bényi Eszter 71

CSAPONGÓ GONDOLATOK A SZÁZ ÉV KAPCSÁN

Száz éve született Supka Magdolna, 1914. augusztus 3-án. A vén Európát ekkor érte el a század első nagy megrázkódtatása, mikor a „boldog békeidő” emberöltőkre eltávozott az életéből. Egy évvel idősebb bátyját, Ervint követve érkezett a családba.

72 Féja Endre

EMLÉKEK SZŐTTESE

Az otthon éppúgy meghatározó lett az életében, mint annak szellemi öröksége. A kezdeti megpróbáltatásokat feltehetően még fel sem fogta: a vesz-

tes háborút, a rövid bécsi emigrációt, ahová édesapját követte a család, az életet a bécsi alagsori házmesterlakásban, a hazatérést, édesapja létbiztonságának megingását, majd a költözést az új otthonba 1920-ban, a Lágmányosra, ahol orvos nagyapja lakást vásárolt nekik. Akkor még csak ez a hatalmas háztömb magaslott ki a környező rétből, amely a Dunáig húzódott. Innen indult az elemi iskolába, a gimnáziumba, az egyetem bölcsészkarára, és itt élt élete végéig: Budán, az egykori Lenke térnél, a mai Bocskai úton.

Az otthon meghatározta humán irányba forduló érdeklődését, adott a családi indíttatás. Édesanyjának kiváló képzőművészeti készsége volt: akvarellképeket festett, rajzolt. Később a családja miatt mondott le művészi álmairól. Édesapja, Supka Géza – polihisztorként – több szobát betöltő hatalmas könyvtár mellett és lapkivágatokkal teli szekrények között írt, szerkesztett, fordított. Érdekes és értékes emberek, tudósok jártak hozzájuk, mások heti rendszerességgel zenélni verődtek össze. A német és olasz szó éppoly gyakori volt ezekben a szobákban, mint a magyar. Édesapja legalább öt nyelven beszélt. Nem véletlen, hogy lánya a művészettörténet mellett a német és az olasz szakon szerzett diplomát.

Azután ez a fiatal, ragyogó szépségű, huszonnégy éves lány, aki nemrég fejezte be az egyetemi tanulmányait, összekötötte életét egy harmincnégy éves férfival, apámmal, akit pont akkor sajtópörök és egzisztenciális gondok fontak be, és véle együtt vállalt egy alig nyolcéves félárva gyereket. 1938 közepén járt ekkor az idő. Nem volt könnyű a helyzete: egyszerre zúdult reá a házasságának fölépítése, az állás- és pályakeresés, művészi vágyainak megalapozása, s mellette még az anyaszerep is, ami sok lemondást jelentett. A második elemibe járó kisfiú ott volt mellette a maga mindennapos apró gondjaival. Ekkor még maga sem tudta, hogy a képzőművészet, a színészi vagy az előadói pálya, a film világa, esetleg a műfordítás vagy az irodalom felé induljon, hiszen mindegyikhez voltak adottságai. Mindez pedig – ugyanabban a háztömbben – egy kétszobás lakásban, amelyet nagyanyja engedett át az új házasoknak.

Ahogy a múltó idő során az évtizedek egymás után rakódnak a vállamra, egyre gyakrabban merülnek föl tűnő életem emlékei: tájak, események

és emberek fonódnak össze. Így tűnik elő nevelőanyám alakja, Supka Magdolna is, akit mindvégig anyámnak szólítottam. Innen indult a kapcsolatunk, melyet egészen az elhunytáig, hatvanhét éven át semmi sem árnyékkolt be: sem a válása apámtól, sem az újabb házassága, sem a változó világ eseményei. 1948 februárjában írta – öt évre a válásuk után – apámnak: 73

„Amíg én élek, s van betévfő falatom, Bandinak nem lehet baja, s el lesz látva; szeretetet is kap tőlem, ha nem is vagyok képes annyit adni, mint az édesanya, de én azt hiszem, sokkal többet, mint amennyire általában az emberek képesek mutatni. Akárhogy is alakul az életünk, mi hárman összetartozunk, s ezen rossz sors és emberi indulat nem változtathat.” Nem pusztá szavakat vetett papírra: egyenes, őszinte, az életét végigkísérő vállalás volt ez.

Ezt a majdnem két emberöltőnyi időt felidézve tűnik fel alakja és merülnek föl jellemző emberi vonásai, melyeket megpróbálok mondatokba önteni, hozzátevé megőrzött emlékeim. Elsőnek említeném a munka szeretetét és tiszteletét. Élete végéig dolgozott. Már középiskolai és egyetemi éve alatt kitanulta az ötvös- és ékszerésmesterséget, édesapja kívánságára, mivel szerinte egy humán érdeklődésű ember nem lehet meg legalább egy gyakorlati végzettség nélkül. Amikor pedig a múzeumokhoz került, legalulról kezdte: 1943 decemberétől a kiscelli dombra kapaszkodott fel éveken át, a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán dolgozott mint napidíjas gyakornok, s innen jutott el később a Magyar Nemzeti Galéria Grafikai Osztályának tudományos főmunkatársi beosztásáig. Emellett kutatott, írt, fordított, kiállításokat szervezett és nyitott meg, melyek eseményszámba mentek. Mély belső erő vezette ezt a tenni akarást. Mindig bizonyítania kellett, mert önmagával szemben volt a legszigorúbb: láttam, hogy mennyit küzdött még egy-egy mondattal és bekezdésnyi szöveggel is, amikor formálta, s végül költői rendtelenségben halmozódtak fel a kéziratok, fogalmazványok, levelek, melyek között nehéz volt eligazodni. Egy-egy iratköteg tetejére papírt tett: „fontos” felirattal – azután a „fontosak” olykor éveken át tovább halmozódtak. Élete során mindig erőfeszítésekre kényszerült, miközben hatalmas tárgyi tudást halmozott fel, mert sohasem alkalmazkodott az éppen aktuális politikai rendszerhez, és sosem követte a „korszakhoz hű” művészeti elvárásokat. Mindvégig szókimondó és bátor mert lenni.

Kiemelném a vállalás tisztességét is, ami szintén végigkísérte. Jórészt másokért élt, ez töltötte ki az életét, a szolgálatot vélte földi hivatásának: a családjáért, a barátaiért, a méltatlanul kezelt tehetségekért és a magyarságért. Doktori disszertációja *A magyar úrihímezés* volt. A kötődés és a magyarságtudat az, ami mindvégig jellemezte. A németországi Dürer-kiállításon is azt mutatta be, mire képes a mi művészetünk. Nemzeti értékeink egyik

őrzője, számba vevője volt a művészet síkján – Zichy Mihálytól kezdve a fiatalokig. Életeleme lett, betöltötte életét a 20. századi kortárs művészet és a grafika világa. Rázmány Csaba unitárius püspök fogalmazta meg vele kapcsolatban a jézusi gondolatot: a fáklya magát emészti meg, hogy
74 másokat szolgáljon. Önzetlenül segített a bajba jutottaknak, a mellőzötteknek és a művészet világából méltatlanul kiszorítottaknak. Sokakért élt, azokért, akiket szívébe fogadott. Kutatta, megérezte és felfedezte a tehetségeket, s kereste a lehetőségét kibontakozásuknak. Képes volt ösztönözni, bizalmat önteni az emberekbe, ezt a megelőlegezett bizalmat tapasztaltam magammal kapcsolatban is. Tudott szeretni, küzdeni szereteteiért, s tudott gyűlölni, a politikai és szakmai szűklátókörűséget tapasztalva. Tudott lelkesedni, tudott elkeseredni és tudott ostorozni. A nehéz időkben adódott mód az emberség próbájára, ilyenkor tárult föl a lélek tisztasága és a segítő szándék önzetlensége.

A családja iránti kötődés végtelenül erős volt benne, pedig ez később súlyos terhet rakott a vállára. Szüleitől sokat kapott, örökölte a tehetség és a nyelvérzék mellett a széles körű érdeklődést, a hűséget hazájához, múltunk értékeinek megbecsülése mellett az új iránti nyitottságot, utóbb azonban sokasodtak a családot sújtó betegségek, gondok, melyek végigkísérték az ő életét is. Az évek során fokozódott a gyermek utáni vágya, s amikor ez – második házassága során – teljesült, lánya s annak kibontakozó tehetsége derűt és oldórást hozott éppúgy, mint később az unokái érkezése. Majd egymás után búcsúznia kellett az édesapjától, édesanyjától, bátyjától és a férjétől. A hitéből merített erőt ennek viseléséhez. Saját munkája mellett édesapja hagyatékának gondozására is gondolnia kellett. Egyedülálló lapkivágot-gyűjteményét méltó helyre juttatta, s gondolt kiadatlan munkáinak publikálására.

Sok embert ismert, sok barátja volt, a művészeti világ emberein kívül is. A nála megfordulók között írókkal, orvosokkal, grafikusokkal éppúgy találkoztam, mint Ferenc József unitárius püspökkel. Hitt és bízott a barátaiban, és sokan szerették, többekhez kötötte szinte testvéri kapcsolat, mint például Koszta Rozáliához és a mindvégig mellette álló Kisteleki Ibolyához. Élete végén több elismerő kitüntetésben részesült munkásságáért, ezek azonban különösen nem kápráztatták el. Szerény „munkása” maradt vállalt feladatának: a magyar képzőművészet szolgálatának, értékei felfedezésének és felmutatásának. Küzdött Aba-Novák Vilmos, Kohán György, Szalay Lajos, Tóth Menyhért méltó és megillető helyéért a magyar művészetben, valamint a fiatalok értékeinek elismertetéséért, hogy csak egyet említsek, Kárpáti Tamás varázslatos festői világának bemutatásáért.

Életének legválságosabb szakaszaiban a hit adott erőt, biztosított belső tartást. Istenhívő volt. Az nem is lehetett más, aki a transzcendens világban hitt, és jelenségeivel annyit foglalkozott. Egyik levelében írta, mikor

apámmal nehéz helyzetbe kerültünk: „Isten velünk van, eddig is megmutatkozott, ez bizonyos.”

Egyéniség volt, egyszeri és megismételhetetlen jelenség, akire oda kellett figyelni, aki képes volt lenyűgözni mindenkit: barátot és ellenfelet. Amikor eltávozott közülünk, sokan búcsúztatták: Gyurkovics 75 Tibor, Makovecz Imre, Schmidt Mária, Pozsgay Imre; Sipos Mihály hegedűjátéka siratta, csupán őket említve a reá emlékezőkből. 2005. december 2-án temették, több százan búcsúztunk tőle, kísértük el Budán, a Szent Gelért-plébániatemplom urnatemetőjébe. Az „övéi” jelen voltak, csupán az éppen regnáló „kulturális hatalom” képviselői maradtak távol. Egykori lakása alatt, a házfalon márványtábla őrzi emlékét.

Egyre több ember távozik, hiányzik az életemből, közöttük Ő is. Nem csupán akkor, midőn a budai Bocskai úton járva felnézek volt otthonának ablakaira, hanem amikor az esték már az éjszakába hajlanak, és a csönd együtt kerül szét a sötétséggel. Akkor kelnek életre a múlt árnyai. Köszönöm a Teremtőnek, hogy anyám sokáig lehetett közöttünk, és így én is részesülhettem a felém sugárzó szeretetéből.

2013 nyarán

Ódon paloták, kastélymúzeumok termeinek csendjét, régi mesterek, remekművek üzenetét óvandó a léptek zajától meg a külvilági szennyeződés sokféle ártalmától, a látogatónak papucsot kell öltenie – ami egyben jelképe is annak

76 Supka Magdolna

KÁRPÁTI TAMÁS FESTŐMŰVÉSZ KIÁLLÍTÁSA

a magasabb szellemi illemnek, amellyel elmúlt korok nagy alkotóinak műhelyitkaihoz közelíthetünk. Ilyesféle atmoszférát igényel és teremt Kárpáti Tamás festészete, a művek arculatának kétezer év biblikus távlatából

elénk toppanó szuggesztíójával, azzal a rejtélyes belső sugárzással, amit az életmű két domináns vonásaként, egyfelől a nemes veretű festői nyelvezet szépsége, másfelől a képi mondandó puritán egyszerűsége sugall, amidőn a szegények vigasza, a biblia pauperum hangján, a szenvedésnek véget vető istenes hit erejével szólal meg.

E piktúra helyének és rangjának körvonalai a hazai művészettörténet számára mintegy két évtizede, egyre karakteresebben, az időtálló értékek és a számon tartott magas kvalitás szférájából bontakoznak ki. A nagyrendű minőségnek ugyanezen ismérveivel vonta magára Kárpáti Tamás festészete azoknak a külföldi műértői köröknek a figyelmét is, amelyek már nem a nyugat-európai avantgárdok gyűjtésére specializálódtak, mert lám, milyen hiteles és vonzó az a művészi attitűd, amellyel ez a fiatal piktor – Kárpáti Tamás – archaizálón, a festészet klasszikusainak nyelvezetén érleli saját stílusát. És milyen természetesnek tűnik ma már, hogy így és ekkor talált rá arra a transzcendentális tartalmat jól közvetítő hangnemre, amelynek titkait évszázados mesterségi fortélyok megszállott kutatójaként, rétegről rétegre rekonstruálja, sajátjává avatva az ecsetkezelés belső vezéreltségét, és megteremtve az egymásba érlelt tónusok útján a felület aranylón derengő nemes patináját.

Igaz, festményeinek ezzel a rembrandtinak is mondott fény-árnyék varázslatával akarva-akaratlanul a Németalföld e géniuszának mágusi szellemét idézi, a figurák jellemzésében viszont amattól eltérő, valamiképp közvetlenebb – földiesebb? – hangot üt meg, kiváltképp az angyalok és mártír szentek arcának különös expressziójával. Mintha a hozzánk, halandókhöz hasonló mimikájukkal, érzelmi reflexeikkel emberközelibbé, felénk hajlóbbá kívánná tenni ez a művész a bibliai múltba tünt események drámáját, s aligha véletlen, hogy ezek a figurák és jelenetek valamiképp a falusi kálváriák – sutaságukban is bensőséges – stációképeit juttatják eszünkbe, meg a proceszsiók zarándokainak esdeklő-lamentáló éneklését. S talán nem tévedünk, ha olykor úgy véljük, Kárpáti angyalainak orcáin a formák puhán imbolygó

felülete alatt a vonásaik keserves türemlését, megvonagló szájukat és a sírás sójától kiszikkadt szemgödrüket a művész a saját visszafogott könnyeinek buráján át láttatja... Ám ugyanakkor, mintegy a gyötrelmek fonákján, felcsillan e lények meleg sugarú tekintetében, egyetlen pislákolva éledező pontba sűrítve a megtisztult lélek üzenete arról, hogy kifosztottságuk mértéke betelt. 77

Az alkotói felismerés tehát arról szól, hogy *a belső szépségnek és a szenvedés szántotta külsőnek ez az együttes harmóniája az, ami az emberi lét tragikumának és szépségének, születésünk és halálunk megfejthetetlen misztériumának a hordozója.*

Az ilyen mélységű, létkérdéseket felvető tartalmak illusztratív ábrázolása legfeljebb a múlt századi eszmefestészet fennkölt unalmú allegóriái útján kerülhetett díszes albumlapokra. Kárpáti ecsetének varázsereje viszont abban rejlik, hogy nem bölcselkedő nemtők ábráival, hanem érzékletes festői eszközökkel – kedvelt zenénk, dalaink, szimfóniáink módjára – teremti meg számunkra azt a hangulatot, légkört, amelyből ezek a tartalmak oly természetesen bontakoznak ki, mint bimbó a virágból. Festményeinek ez a fajta spontán pszichikai hatása voltaképpen a művészi ihlet elevenségén és intenzitásán múlik, azon, hogy a festő a képi gondolatot még fogamzásának stádiumában, de már magán a vásznon a teljes inspiráltság ritka pillanataiban ragadja meg, mielőtt az, a további érlelés során, konkrétabb formát, szilárdabb anyagszerűséget öltene magára. Kárpáti nem hagyja a formákat megmerevedni, sem kiélesedni, mivel mondanivalójának uralkodó jellege és szándéka *sejtetés*, ez a derengő tudati állapot az, ameddig el akar vagy el tud jutni művészetének motiválásában, ezért teszi meg ezt a sejtető hallgatagságot piktúrájának nehéz, de gyönyörű penzumává, magának a *kifejezhetetlennek szószólójává.*

Persze *néma közegként*, mert a szavak, mihelyt kimondják őket, máris kissé mást jelentenek, mint amiről szólaniok kellene. Legfőbb rontásuk pedig abból áll, hogy kéretlen beszédességük *kiül valamit* lelkes emberségünk egyik legősibb jussából: *a titkos tartalmak, rejtélyes jelentések iránti vonzalmunk poéziséből!* Talán csak a költők – minden művészet költői – tudják megkerülni látásuk, gondolkodásuk, hasonlatviláguk illékony-tünékeny fordulataival a szavak alattomos csapdait. Így válik érthetővé, hogy Kárpáti Tamás veleszületett poétai vénája és festői képzelete miért talált rá ihletődésének kiapadhatatlan forrásvidékére éppen a Krisztus-drámában: a bibliai cselekmény sodrása és nyelvezetének emelkedett hangú képletessége szinte kínálta neki, hogy a lélek nagy válságait, s abban a saját katarzisztörténetét – úgy szakrális, mint profán felvetésben, de mindenképp a műsák nyelven s az ő oltalmukra bízva – szólaltassa meg. Ettől válik *az életmű egésze egyetlen gyönyörű metaforává.*

Úgy tűnik, mintha e kiállítás átszellemült biblikus atmoszférája az ezredfordulói gondolatok jegyében megsűrűsödne, a művek lélegzetvétele felgyorsulna, kiváltképp azok után, hogy az elmúlt esztendő a jubiláris előkészületek sokaságával és olyikuk igénytelenségével elfedte az

78 egykori esemény nagy horderejű, jelképes tartalmát. Azt a kétezer év óta meg-megújuló szellemi és morális erőforrást, azt a legendás történelmi pillanatot, amidőn a kontinensek milliónyi kisdede közül az az egy, a jászolbéli, ott Betlehemben, egy emlékezetes napon, világrajöttével kijelöltetett a kereszténység jövőbeni fároszául.

Nos, ez a nap, a december 25-i, minden esztendőben szerepet kap a Kárpáti-oeuvre alakításában is, attól a különös egybeeséstől, hogy a művész is karácsonykor, a Krisztuséval azonos napon született, ami eszméltetón gazdagítja műveinek ebből táplálkozó témakörét. A *Szénában* című képen az elragadó festői szépségen túl a hangvétele fájdalmas melankóliájától a motívum tartalma is eszméltetővé válik. Inspiráltságát megsokszorozza a kerek évszámoknak az a mágiája is, hogy a múlt évben, ugyancsak ezen a napon – mindössze két hete – lépett Kárpáti Tamás életének 50. és pályájának 25. évébe. Most pedig ezzel az évadnyitó kiállítással ugyancsak ő, mementóként idézi a 2000 év előtt született Agnus Dei igéjét, „a szelídség mindent legyőző hatalmát” – Kárpáti Tamás hitének és festészetének mottójaként.

A kiállítás egésze a szelídség légkörét árasztja, de nem ama szívet zsongító, gondtalan, derűs szelídségét, hanem azt a fajtát, amelyért meg kell vívnia az embernek, angyalnak – sőt Krisztusnak is. Ezt a hangolást szolgálja a Kárpáti-féle személyes véleményességnek az a csipetnyi fanyarsága, melyet a művész halandó mivoltunk, földhözragadottságunk jelzéseként belecseppent égi látomásainak fényes káprázatába is. Valójában ez adja delejesen vibráló festői előadásmódjának nemcsak a szépségét, de a tartalmi izgalmát is – például a *Szelíd Krisztus* című festményének éppen csak sejtetett drámai történésével. A képen a homályból Krisztus felé sötéten, szinte fenyegetőleg közelítő, s onnan nem tágító „kísértő” vagy „gonosz” – e kicsit halálfejtő – alaktól a Megkísértett csak egy félfordulatnyit húzódik el, de képzelhető, miféle belső taszításnak engedhet itt az, aki pedig a bélpoklostól sem irtózik.

Ha ezt a szelíd, ám szívós ellenszegülést egybevetjük e kép párjával, a *Menekülő angyallal*, láthatjuk, hogy ennek mozdulata spontánabb, hevesebb az iméntinél, a művész ugyanis őt, az angyalt mozgatja, cselekedteti, amikor viszonylag emberközelibb indulatok érzékeltetését igényli a téma. E tekintetben a *Szent József* képen a szinte lehetetlent kísérli meg a művész, amikor a festmény két szereplője közötti néma párbeszéddel – amelyről még a biblia sem szól – ő mégis egy racionálisan fel nem fogható tartalmat, a szeplőtelen fogantatás misztériumát közvetíti. A drámai feszültséggel

elektrizált légkörben az angyal látomásszerű megjelenése mintha a hallucinálás erejével hatna József-re, akinek arcára a meghökkenés, a döbbenet, majd a lassú ocsúdás kifejezése rajzolódik ki. Olyanformán, ahogyan az égi hírnök R. M. Rilke *József gyanúja* című versében eszméleti hangos szózatával az egykori ácsot: „És te, csakugyan te, aki fából deszkát faragsz, te akarod kérdőre vonni azt, aki a fából rügvet fakaszt?!” 79

A mennyei indulatvilágnak valóban szokatlan megnyilvánulását lát-tatja Kárpáti Tamás az *Elysium* című képen, ahol magával az angyallal csapatja földhöz a haláljelképét, a koponyát – ha nem is oly látványosan, mint Luther a tintatartót Zichy Mihály nevezetes művén, és messze távol attól a fajta képi tanakodástól is, mely Hamletet a koponyához fűzi... A halál jelentésének rendkívül gazdag skáláját vonultatja fel koponyaképein a művész, van közöttük olyan, ahol azt egymagában, csendéletszerűen, de mindenféle drapéria és egyéb díszítő kellék nélkül látjuk. Ahogyan a *Tintoretto koponyája* is kevésbé komor, mintha véle a festő egy kisé a halhatatlanságra is utalna. Még a *Hal* és a *Madár* tetemeket ábrázoló festmények is többet, mást sugallnak az élőlények egyszerű, mindennapos elhullásánál – alighanem pőreségük sivársága és személytelensége teszi olyanná őket, mint akiket a haláluk méltóságától fosztottak meg.

Ezeknél a rajtunk átsuhanó gyászos, olykor csak szomorkás érzéseknél sokkal közelebről, leolvashatóbban jeleníti meg a művész – ismét az angyalra testálva – a saját bensejében zajló bánat stigmáit a *Hírnök* című kép megejtő szépségű zokogó angyalalakjában, és a *Jelenések angyala* sorozatból azt a szinte vigasztalhatatlannak tűnő alakot – a szívére boruló kicsiny emberfejjel –, akiről e kép az alcímében *Az angyal szomorú az ember tragédiája miatt* feliratot kapta.

E művek háttérében, azaz Kárpáti Tamás vívódásainak mélyén, egyetlen – megfestetlen, de meg sem festhető – mondat rejlik, az, amelyik Krisztusból az Istenatyához szólóan, a kereszten, agóniájának megrendítő, halálközeli pillanatában is csak szelíden – s mintegy a fuldokló végtusájából – szakadt fel: „Istenem, Istenem – miért hagyál el engem!”

A vergődő léleknek ez a Kárpáti Tamásban sokáig és hosszan visszhangzó de profundisa végül belecsitul a keresztről leemelt Krisztus-test, a Corpus földöntúli csendjébe, hogy aztán a *Harmadnapon* című képen a holtából feltámadott Krisztus az életbeli alakjánál elevebben tündököljék az égi szféra glóriás fényében.

Kárpáti Tamás úgy festi ki bensejéből, úgy éli meg minden porcikájával, érzésével, idegzetével képeinek ezt a golgotás keresztútját, hogy közben mindvégig, éjjel és nappal a *tékozló*, a bolyongásaiból, tévelygéseiből *haza-térő és befogadásra találó sorsképletet* – a sajátját! – *hordozza magában*.

Műveiben járja hát végig tékozló mivoltának töredelmes útját, egyszersmind a saját etikai szigorának, és emberi-művészi felelősségtudatának diktandóját követve, mígnem lassan, s szinte észrevétlen átjárja őt lehetővé a temető költészete... Legihletőbbben az a különös látomás, mely szentendrei
80 kicsiny műtermének ablakán át tárul elébe: az a néma elszántság, ahogyan az ódon sírkert kőangyalkái, ezek a tépett szárnyú, síró, törött gyertyát tartó apró figurák a térdeplésükből hirtelen felhatalmasodva, átűnnek az ő lángpallosú kerubjainak örök életet hirdető szellemalakjába.

(Elhangzott Kárpáti Tamás festőművész kiállításán, Budapest, 1999, Vigadó Galéria. Megjelenik Supka Magdolna A drámai groteszk című könyvében a Napkút Kiadónál.)

Németh Péter Mikola *A másik élő klasszikus, bár ő biztosan tiltakozna e titulus hallatán, akivel úgyszintén kapcsolatban álltatok mindketten, Hubay Miklós? Ő többnyire Firenzében élt, hiszen ott tanított, dolgozott, ha jól tudom.*

Szőnyi Zsuzsa

Sokszor volt itt nálunk a „Triznya-kocsmában”, hiszen annak idején gyakran járt Itáliában. És igen, hosszú ideig, talán tizennégy évig élt és tanított Firenzében. A vele való kapcsolatunk az úgy alakult, hogy volt egy nagyon jó barátunk, Charles

de Tolnay professzor, a firenzei Michelangelo Múzeum igazgatója. Mi gyakran átlátogattunk hozzá Firenzébe, vagy ő jött át Rómába mihozzánk, de azok a ritka találkozások számára nem voltak kielégítőek. Olyan személyiség volt, aki nagyon szerette a társaságot, szeretett hosszasan beszélgetni, szeretett elmélyedni gondolataiban, a történelmi múltban. Egyszer egy ilyen elmélyült beszélgetés alkalmával, valahogy szóba került Hubay Miklós neve, akinek műveit, a Ferenczy Noémiről írt monográfiáját, *Néroré játsszik* című drámáját, amit egyébként Firenzében is bemutattak, Tolnay már korábbról ismerte. S így megkérdezte tőlünk, hogy szerintünk a Firenzei Egyetem megüresedett magyar tanszékére meg lehetne-e hívni Hubay Miklóst vendégtanárnak, mert ő szívesen látná őt Michelangelo városában. Akkor mi azt mondtuk neki Matyival, hogy minden bizonnyal, hiszen Hubaj jól beszél az olasz nyelvet, remek társaságbeli ember, s még annál is tehetségesebb előadó. Azt persze, hogy van-e egyetemi előmenetele, azt megmondani nem tudtuk, de Olaszországban az egyetemi hierarchia soha sem volt olyan szigorú, mint épp akkor Magyarországon. Nem sokkal később örömmel értesültünk arról, hogy Hubay Miklóst meghívták professzornak Firenzébe. Ezek után 1974–88 között Michelangelo városának polgára lett. Nagyon szeretett ott élni, és hál’ istennek szerették a tanítványai, s jó barátságba került Tolnayval is. Gondolom, hogy kiváló együtt gondolkodó és beszélgető partnerekké váltak.

Megerősíthetem, hogy igen, Miklós, azóta is jó szívvel emlékezik Firenzében töltött éveire, és persze a „Kocsmában” elmúlott római estékre is. Egyszer egy Madách Tanulmányi Napunk éjszakáján – a századforduló óta évente szeptember 21-én, a Magyar Dráma Napja alkalmával, ami egyébként az ő „találománya”, Csesztvén és Alsósztrégován találkozunk – legutóbb a váci Piarista Gimnázium diákjainak római színházi élményeiről tartott rögtönzött rendhagyó irodalomórát. És akkor tett említést például arról az egykori magyarországi

„A MÚLT A JELEN ELÉ 81 TARTOTT TÜKÖR”

Németh Péter Mikola római
dialógusa Szőnyi Zsuzsával*

2. rész

olasz nagykövetségi tanácsosról: Antonio Widmarról, akinek olasz fordításában a 30-as években, a *La Tragedia dell' Uomo* címűben, vannak sorok, melyek szerte kifejezőbbek az eredetieknél. Ugyanakkor mesélt arról Az ember tragédiája előadásról is, ami Giorgio Pressburger rendezésében született, s
82 amit az épp akkor végzős római színművészeti főiskolások vittek színre teljes terjedelmében, szinte betűről-betűre, minimális dramaturgiai rövidítésekkel jelenítve meg Madách drámai költeményét, ami így, több mint három és fél órán át tartott. Azóta is megismételhetetlennek számít ez a „maratoni” bemutató.

Hubay Miklósnak több ilyen nagyszabású színházi vállalkozása is volt Rómában. Ha jól tudom, a *Tragédiát* is ő dramatizálta akkor olasz nyelven. De volt egy számomra is emlékezetes nagy sikerű premierje, a Largo di Torre Argentínán lévő színházban – ezt magyarul, akár Nemzeti Színháznak is nevezhetnénk, bár az olaszoknál kimondottan nincs ilyen – Hubay *Néro játszik* című drámáját mutatták be olaszul, *Nerone e morto* címen, nagy olasz színészekkel, méghozzá a legnagyobbakkal. És annak, valódi katartikus erejű sikere volt. Úgyhogy, nem lehet azt mondani, hogy Itáliában ismeretlen drámaíró lenne. Sőt! Nem is olyan régen a római egyetemen négy magyar egyetemista lány, akik Pécsen a Jannus Pannoniuson olaszul tanulnak, a Freudról szóló Hubay-művet mutatták be – nem is tudom mi a pontos címe –, azt, ami az Osztrák–Magyar Monarchia idején játszódik, és a pszichoanalízis megalapítója, az ideg- és elmeorvos, az álomfejtő Sigmund Freud, és a magyar királyi fenség, I. Ferenc József császár kibékíthetetlen életszemléletéről, konfliktusáról szól, hiszen ők mindketten a korabeli Bécsben éltek. Ugyanakkor az első világháború kitörésének érthetetlen körülményeit taglalja, elemzi művében a drámaíró, hogy a „boldog békeidőkben” mi készíthette az európai embert arra, hogy szinte dalolva háborúba kezdjen. Mint tudni lehet, a pszichoanalízis egy olyan módszer, aminek segítségével megvizsgálható, hogy a tudattalanban rejtőzködő mélylélek, milyen formában avatkozik be az egyén tudatos életébe. Freud módszere nem volt képes ugyan megváltoztatni a világot, ám ugyanakkor a valóságot érhetőbbé tette azt hiszem, hogy mindannyiunk számára. Ezt mutatta be ez a négy egyetemista lány úgy, hogy Hubay Miklós beszédes magyar nyelvű drámaszövegét, ők maguk tökéletesen lefordították olasz nyelvre, s betanulták, majd négyen egy színpadon állva pódium-színház jelleggel előadták. Mindegyikük egy-egy szerepet vállalt, az egyik játszotta Sigmund Freud szerepét, a másik Ferenc Józsefét, a harmadik Schratt Katalinét, a negyedik pedig a narrátor szerepét vállalta fel. A római egyetemen ennek a Hubay drámának nagyon nagy visszhangja és sikere volt.

A Római karnevál – katarzis két felvonásban, prologussal és közjátékkal – premierjére nem emlékszel véletlenül?

Dehogyan nem! Olaszországban többször is színre vitték ezt a drámát. Genovában, a híres Aldo Trionfo vitte színre, úgy emlékszem.

Otthon meg, Vácott Huszárík Zoltán, majd betegsége miatt, Ruszt József rendezte meg Ruttikai Évával a főszerepben a Római karnevált. Több volt, mint rendhagyó ennek a Hubay-drámának a magyarországi fogadtatása, ami egyébként arról a tragikus sorsú színésznőről, Lánczy Margitról szól, akinek az imént említett Widmar, mint „A legszebb Évának” ajánlotta az olasz Tragédia fordítását. Magyarországon minden színésznő, amikor eljött az ideje, hogy szerepkört váltson – ezt maga a szerző, Hubay Miklós írja – önként kérte a színigazgatójától a Római karnevál női főszerepét. Így például Mezey Mária, Dayka Margit, Tolnay Klári, Ruttikai Éva – egyik sem kapta meg. Ám, Ruttikai nem nyugodott. Latinovits Zoltán, a színészkirály halála után elfogta őt valami próféta-asszonyi hevület. Ki-kiszökött a nagyszínházak világából, ott volt minden pincészinházi bemutatón, mint aki otthonát keresi... Kész tervvel jött hozzám, megegyezett a váci Madách Imre Művelődési Központ akkori igazgatójával, Végh Károllyal, hogy ott fogja eljátszani a főszerepet.

A Római karnevál is azt sugallja, arról beszél, hogy mindenkivel megtörténhet a csoda, amit az ókori krónikákban is följegyeztek már, hogy ti., a karneválok idején a Via del Corson versenyfutást rendeztek a nyomorékoknak, a féllábúaknak, a bénáknak, sántáknak, és mert ők az életükért futottak, elszántságukban időnként legyőzték az olimpi-konokat, a profi atlétákat is.

Hubay Miklós írja minderről, két felvonásosa váci felvezetőjében, hogy, amikor meghallotta ezt a történetet, úgy érezte, hogy ez mindenképp drámába kívánkozik. S mindennél jobban kifejezi ez a karneváli helyzet és hangulat az akkori, a hetvenes évekbeli szocialista országokban elhatalmasodó abszurd létállapotokat, a mentalitást. Odafent az elit köreiből egyre kevésbé hisznek a forradalom eszméjében, de működik a bürokrácia, és működik a protokoll. És paradox módon – csodaszerűen – fellebbog az eszme, a pályáról leszorítottak világában. Ők futottak versenyt a római Corson, ők voltak a szocializmus sztahanovistái, hősei, és most ők adják bele lelküket abba az egyetlen színpadi próbába, amiből sohasem lesz előadás.

Pedig a dráma végére, ha mások már nem is, de ezek a társadalomból kiszorított emberek, jogfosztott tisztátalanok még mindig hisznek. Egyes egyedül csak ők hisznek a változásban.

Hát persze, az antik dráma történetéből, ezt maga Hubay Miklós is megvallja, elleste a kontamináció technikáját. Ami azt jelenti, hogy a dráma akkor születik meg, ha két élmény metszi egymást – ha két történet olvad eggyé.

Visszatérve még a beszélgetésünk legelején felidézett Esti vonat című vershez, amiben szinte az egész életed, életek benne foglaltatik:

a kezdet és a vég,
jelenben izzó fényfolt
minden ami rég volt
s az éji út előtted
84 sötétlő rejtelem
tiéd csak a jelen
s a sólyomvágycat
jövőbe röppenőket
tartsd vissza csak
elég a mai fény
ha a pályát követed
hű társként jár veled
lámpásod a remény.

Ezt a verset Szabó Ferenc Szőnyi István azonos című festménye ihletére írta, ami, mint már említettük is, épp itt függ beszélgetésünk háttérében a szobafalon. Ez egy mély és személyes vallomás is egyben, amelyen gyönyörűen átviláglik érzelmi kapcsolatokat lényege. Ő tulajdonképpen mennyire szólt bele az életetekbe, az életeredbe, túl azon, hogy Matyival ő két testi-lelki jó barátok voltak.

Vele akkor kerültünk igazán baráti kapcsolatba, amikor a 60-as évek végén érkezett Rómába, hogy a Vatikáni Rádiót vezesse. Feri itt élt több mint huszonöt évig. Negyed évszázad. Sok vagy kevés? Bárhogy is legyen, ez alatt az idő alatt ő volt a leghűségesebb kocsmatagunk. Beszéltünk már róla, hogy a szombat esti népes vendégséget, mindig kocsmának neveztük.

Ez egy jó becenévnek, sőt mi több, az „ellenség” megtévesztésére is jó fedő- vagy épp álnévnek bizonyult.

Lehetett volna irodalmi szalonnak is nevezni vagy bármi másnak, de Matyi ezt választotta, Várady Imre, a Bolognai Egyetem tanára életérzése alapján, aki egyszer azt találta mondani, még a kezdetek kezdetén, hogy olyan jól érzi itt magát nálunk, mint egy kocsmában.

Szabó atya, aki jó barát, igazi szellemi társ, miként volt, s van jelen?

Igen, hát Szabó Ferenc S.J. egy kivételes szellem, kivételes jelenség, akiről azt lehet mondani, hogy jezsuitának tünemény. Csoda, hogy ilyen Jezsuita is létezik Loyolai Szent Ignác kései utódaként a világban, mint ő, aki imádja az életet, aki ennyire képes a világba beleilleszkedni, és mondjuk, aki ennyire szereti a világi dolgokat. Szeret jóízűeket enni-inni, beszélgetni és nevetni. Feri, alkatánál fogva is nagyon egyedül érezte magát, amikor Rómába került.

Ez hányban lehetett? A hatvanas évek elején?

Talán kicsit később, '66-ban, vagy '67-ben, nem tudom egészen pontosan mikor. Ő is '56-os emigráns volt. Ahogy tőle tudom, a belgiumi Leuvenben,

a jezsuiták főiskoláján végezte tanulmányait. És azután meg a párizsi katolikus egyetemen szerzett teológiai doktorátust. Párizsból került ide Rómába a Vatikáni Rádió magyar tagozatához. Először, nyilván kicsit elveszettnek érezhette magát itt, az Örök Városban, amikor végül is ránk talált, és azután a legnagyobb barátságba kerültünk. A férjemmel, Matyival végeérhetetlen beszélgetések kezdődtek, és nagy ívások is. Szombat esti társaságunkba is igen szeretett járni. Mái is, amikor itt van Rómában, elvárja, hogy szombaton este itt a „kocsmában” legyen összejövetel. Ugyanakkor persze nagy baráti köre van Budapesten is a *Távlatok* című folyóirat körül, aminek alapítását ő maga kezdeményezte, amikor végleg hazatelepülhetett a rend, a Sodrás utcai házába. Külföldi kint tartózkodása idején különben az volt az igazi nagy érdeme, hogy nagyon sok francia és német teológiai munkát fordított le magyarra. Ezeket a műveket sikerült Török atya segítségével - aki piarista szerzetes volt - egy bécsi kiadón keresztül hazajuttatni. Ők akkor felkutattak és megtaláltak olyan utakat, az akkori sötét kommunista időkben, nem tudni, milyen módon, de haza tudták menteni a tiltott irodalomnak számító könyveiket, és így a magyar egyházat és a magyar papságot ellátták a legfontosabb Nyugat-Európában megjelenő teológiai és filozófiai művekkel. Szabó Feri nagy odaadással, egymás után fordította a jobbnál jobb könyveket, hogy a magyarországi szellemi élet világtól való elzártsága némiképp enyhüljön. Több mint huszonöt teljes művet tudott így hazajuttatni.

Néhányat volt szerencsém olvasni, Pascal és Teilhard de Chardin, Valeri és Boudelaire, Paul Claudel fordításait és a hozzáfűződő tanulmányokat. És saját köteteiből is küldött annak idején egy-kettőt. De most inkább az érdekelne, miután Triznya Mátyástól már nem kérdezhetem, hogy a közös akvarelles-verses könyv, a Mielőtt szürkülnek a színek hogyan született?

Szabó Ferinek mindég megvolt a lehetősége a könyvkiadásra. Tehát nem úgy láttak hozzá a fiúk, hogy na most először is ennek a közös munkának egy kiadót kell keresniük, azután meg nyomdát. Ez mind adva volt az Ugo Detti nyomdájában, a Savonarola 1-ben, ahol a legfontosabb az volt, hogy magyar betűtípusok is voltak a nyomda készletében. Békés Gellért, több mint huszonöt évig szerkesztette a *Katolikus Szemlét*, s úgyszintén Dettinél nyomtatta ki lapszámain. Ő is segítségünkre volt tapasztalataival a szerkesztésnél.

Megvolt tehát az alaplehetőség a könyvkiadásra, s akkor arra gondoltunk, hogy először is a lakásunkban lévő Szőnyi-képekből szerkesztünk egy kis színes kiadványt. Úgy is lett. Szabó Feri segítségével Matyi összeállította az első albumot, meg hát természetesen némiképp én is segitettem. Munka közben jött az az ötlet, hogy nahát, a Mátyás képeiről is kellene valami

hasonlót kiadnunk, mondjuk Szabó Ferenc verseivel. Ezen, úgy emlékszem, hogy mind a ketten nagyon fellelkesültek.

86 *Itt van most előttünk ez a négyzet alapú, fényes ólmozott papírra nyomtatott színes kis könyv, amibe ha belelapozunk, a legszembetűnőbb sajtóssága máris feltűnik, az ti., ahogy a kötet címadó versében a költő is egyértelműen megfogalmazza, hogy Triznya Mátyás akvarelljein:*

Embert nem látsz de él
a kutak kertek kövek lelke
tört oszlopok tövén
mulandóság medítál
pineák kitárt tenyerén
arany-áldásként csorog le a fény.

Valóban, Triznya képeinek az egyik szembetűnő sajátossága ez.

Vagy az, hogy nagyon ritkán, mégis csak ábrázol embert. Igen. Erről írta Békés Gellért, hogy Matyi nem a mai Várost, nem a mai Rómát álmodja akvarellbe. Ezeken a festményeken az örök természet hordja ölen az emberi múltat. Ezért nincs ember rajtuk. És ezért nem jelenik meg rajtuk a mai Róma sem. Az emberi valóságot a természet és a múlt itt eszmévé finomítja, de az eszme a színek és a formák varázsos játékában újra, de most, eszményi testet ölt. A másik indok, hogy miért nincsenek emberi alakok az ő akvarelljein? Talán azért sincsenek, mert Matyi nagyon szerette a történelmet. Nagyon sok történelmi könyvet olvasott, és általuk az volt a felfogása, hogy nem szabad kizárólag Európára és az európai kultúrára szorítkoznunk, hanem sokkal szélesebb körben kell gondolkodnunk, s meg kell ismerni kötelezően más kultúrákat is. A római kultúrába beivódott a görög és sok más egyéb kultúra is. Azért szerette nagyon például Ostia Anticát, a Forum Romanumot, a Via Appia Anticát meg az összes romokat, ahol ember persze nem volt, mert azok az emberek már nem léteztek. De azoknak az embereknek a szelleme, a kultúrája, az öröksége, ha romokban is, de ránk maradt. S ez a fontos, hogy valamilyen jelet hagytak magukról az utókornak, minékünk. Persze vannak másféle képei is, amin emberi alakok is láthatók. A könyvbe azonban inkább csak az Ostia Antica, a Forum Romanum és Rómán kívüli tájak akvarelljeit gyűjtötték össze Ferivel, ahol valóban nem szerepelnek emberek, az emberokről, sorsokról a versek beszélnek.

Miért szeretett Mátyás pont akvarelleket készíteni? Miért nem dolgozott olajjal is?

Azért szerethetett ő akvarelleket festeni, mert az, az egyik legnehezebb műfaj. Hogy miért? Mert utólag nem lehet rajta javítani, mint az olajvasznon mondjuk. Ott, ha az ecsetvonás megtörtént, akkor az örökre ott

maradt, nem lehetett kitörölni. És neki, úgy látszik a keze ügyére ez esett legjobban. Voltak olajképei is, de azok soha sem voltak olyan frissek, mert tényleg az akvarellben a frissesség a legfontosabb, a festő kénytelen azonnal ott a helyszínen úgy festeni, hogy később már nem javíthat, nem törölhet. Matyinak mindig is ez volt a festői műfaja, az akvarell. Azon 87 kívül a másik szempontja az volt, hogy bárhová könnyedén elmehesen festeni, meditálni. Csak úgy egy rajzlappal, ceruzával, vagy egy kis felszereléssel, s így nem kellett mindenféle állványokat cipelnie. Hanem csak a hóna alá csapta azt, amire föltétlen szüksége volt az akvarellezéshez: a festékdobozát, a mappáját, benne a rajzlappaljaival. S így gondolt egyet és bármikor, bárhová busszal vagy autóval kiugrott egy-két órára festeni, mondjuk a közeli Aventinusra.

Szóval ezek voltak Mátyás festészetének a praktikusabbik vonatkozásai. Arra emlékszel-e, hogy miként, milyen szempontok szerint szerkesztette a szerzőpáros a verses-vízfestményes albumot?

Igen, igen...ők ketten együtt válogatták ki, lehetőleg a Szabó Feri verseihez illő akvarelleket, ezeket a kicsit borongós, melankolikus, emberi alakok nélküli római tájakat: a Palatínus fáit, Róma kútjait, a Piázza Navonát, a Fórumot este, az Angol temetőt a Piramisnál, falakat az Aventinuson, a Via Appia Anticát.

Vallomásos kötet ez a hazáról, a választott szülőföldről. Két alkotóeleme Rómához, Európához és a világhoz való kötődését mutatja meg, és a két szerző egymáshoz való viszonyáról is sok mindent elárul. Valójában hiányt pótol ez a könyv, nem csak a ti életetekben, hanem a magyar irodalom egészében is, hiszen mindig is hiányzott a mi 20. századi irodalmunkból az igazi vallomásos művészet. Ennek nyilvánvalóan történelmi okai vannak. De te, kedves Zsuzsa, a most kiadott könyveiddel, mintha ugyanezt folytatnád.

Akikkel leveleztem, és akik érdemesnek tartottak arra, hogy válaszoljanak a leveleimre, azokat mind-mind annyira szerettem, és oly jó barátaim voltak, hogy feltételezem: nem akartak, s nem is akarnak visszaélni a bizalmammal. Tehát semmi ilyen rajtam való „át-gyaloglás”, vagy eltaposás előérzete leveleim közzétételekor, valahogy nem fogalmazódott meg bennem. Hát persze sokan mondják, hogy azokon a szombat estéken, melyeket a „Kocsmában” negyven éven át rendszeresen tartottunk, a szombat esti vacsorákon, beszélgetéseken, ott mindenféle emberek megfordultak, akik Rómában jártak, s a magyar kultúrkörből érkeztek, azokat szívesen vendégül láttuk. Persze nem egészen mindenkit. De azt azért nem lehetett mondani, hogy te jöhetsz, te meg nem. És azok között biztosan voltak olyanok is, akik az otthoni kommunista hatóságoknak jelentették azt, hogy itt mi történik, hogy itt miről folyik a diskurzus. Erre nekem az volt a válaszom, hát csak

jelentsék, legalább valami hírük lesz az otthoniaknak arról, hogy becsületes magyar emberek is vannak a világban, és olyan dolgokról beszélgetnek, amiről érdemes minden embernek elgondolkoznia. Na és az a rengeteg levél, ami valóban felgyűlt itt nálam, azt mind azért tettem el, és mindet azért
88 őriztem meg, mert valahogy nekem az volt az érzésem, hogy olyan emberek leveleiről van itt szó, akiknek még a legkisebb megnyilvánulásai, szavai is arra érdemesek, hogy valaki megőrizze, becsületben tartsa azokat. A Cs. Szabóval vagy a Máraival való levelezést például. Márai maga annyira nem állt emberekkel szóba, és nem is levelezett, – a családjával persze, az otthoniakkal azért kivételt tett – hogy kár lett volna, azokat a ritka számba menő leveleit meg nem jelentetni. Csak nagyon kevesekkel tartott kapcsolatot, csak azokkal, akiket méltónak tartott arra, mint, ahogy említetted is, a Simonyi Imre féle igazságkereső költőkkel. Simonyi például valahogy hozzájutott Márai egyik könyvéhez, és akkor valakiken keresztül hozzám fordult, hogy adjam meg neki a Sándor címét, és én megadtam. És akkor kezdődött közöttük egy hosszabb ideig tartó levelezés, amit, ha jól tudom, Gyulán levelezőkönyv formájában adtak ki, nem is oly régen. Tehát, mindezeket az emlékeinket szerintem, valahogy meg kell tudnunk őrizni. A leveleinket, mint kordokumentumokat, meg kell mentenünk a jövő számára. Ezért is sajnálom nagyon, hogy a mai emberek nem leveleznek egymással, hanem minden közlésük az e-mailben kimerül azzal, hogy két-három mondatot csak úgy odapötytyentenek a számítógépen a képernyőre. Ez nem levelezés, nem igazi levelezés.

Az, hogy, ki milyen formában szeret levelet írni, vagy, hogy szeret-e egyáltalán írni, az, generációkhoz köthető attitűd? Korábban, a 20. század elején beszéltünk rádiós nemzedékekről. Ezeknek a korosztályoknak a képzelőereje, a mese- és mítoszteremtő fantáziája állítólag még mindig jóval erősebb volt és maradt, mint az utána következő televíziós nemzedékeké. Jó, hát erre azt mondhatjuk persze, hogy a kommunikáció verbális és vizuális formáinak változásával módosult az alapállás: nem csak nyelvében, de képében is él már a nemzet. Tehát ezt a kétféle hatást, nem lehet elválasztani egymástól. Miközben észrevétlenül felnőtt több-több e-mailes és sms-ezgető korosztály. Ebben a kommunikációs formában is szövegek, textusok születnek. Tehát, így is lehet irodalmi értékű leveleket írni. Nem gondolod?

Elméletben lehet, de gyakorlatban szerintem nem igazán.

Tollal írni, vagy tollba mondani a levelet, vagy a verset példának okáért, egészen mást jelent, mint géppel írni, vagy gépbe írni egy szöveget. Mert a költő verses gondolatának az útja az ihlet pillanatától az agyból a szív és lélek együttállása, együttműködése hatására, a véráram közvetítésével a legrövidebb úton, a poéta „meghosszabbított testrészen”, a pennáján keresztül a tinta által jut el a fehér papírig. Ebben az összefüggésben, képzetem szerint, az égi jelek vevőkészüléke, a „vére-költő” az agy tehát: virtuálisan és valóságosan is.

Így, ezzel összefüggésben jut eszembe most a levéltitok. Valami olyasmi az, mármint a levél műfaja, amit valaki név szerint csak neked szánt a személyesben, és senki másnak, vérét költötte hát éretted, amikor megírta a Te személyednek szánt gondolatait, mondandóját, üzenetét.

Igen.

89

És akkor azt most bárki is, mert felhatalmazva érzi magát, halála után megszegve a levéltitkot, közzé teheti? Holott ilyet, csak közös megegyezéssel lehetne megtenni. Szerinted, miként van ez erkölcsileg, etikailag? Saját magával, hogyan rendez el ezt az ember? Nyilván vannak ezekben a levelekben olyan intim vonatkozású közlések is, amelyek csakis két emberre tartoznak, s nem másokra, főként nem a nagy nyilvánosságra.

Hát persze. Természetesen olyan leveleket nem tettem eddig sem közzé, amiben úgy éreztem, hogy az személyhez kötődő titkokat is tartalmaz. A Cs. Szabó-levelekkel történt meg, hogy a barátnője, akivel nagyon jóban volt a halála előtti időben, nehezményezte, hogy én ki akarom adni a Cs. Szabó hozzám írt leveleit. Megkérdeztem a fiát, Cs. Szabó Andrást, hogy mit szól mindehhez? Szerinte, a leveleket ki lehet-e adni? Mi a véleménye a levelek kiadásáról? Felhatalmaz-e a kiválogatásukra? Mire ő azt válaszolta: igen, természetesen. Abszolút megértő volt, s azt mondta, hogy mindent, amit az apja levélben leírt az publikus. Egyrészt azért, mert jól lehetett érezni a Cs. Szabó-leveleken, hogy ő nem csak nekem írja azokat, hanem a jövőnek, a jövő olvasójának is. Tehát nem igazán személyes levelek voltak ezek, hanem inkább nagy történelmi vallomások, vagy elmélkedések, vélemények. Igazán személyes hangú levele talán nincs is, a hozzám írtak között.

Most épp arra készültök Köpöczi Rózsa művészettörténésszel, hogy édesanyáddal Bartóky Melindával és édesapáddal Szőnyi Istvánnal való 50-es évek béli levelezéseiteket kiadjátok. Érzésed szerint ez a levelezés hozzá adhat még valami nagyon lényegeset a Szőnyi életmű egészéhez?

Nagyon is, mert ez a levelezés megmutatja azt, hogy Szőnyi István, aki mondjuk valóban az egyik legnagyobb magyar festő volt, ezt elfogultság nélkül állíthatom, mennyit szenvedett élete során. S hogy milyen kis pitiáner ügyekkel akadályozták őt ellenei sokszor a munkájában, az életműve kiteljesítésében. Főiskolai tanárként tanításból kereste meg a kenyerét, és abból eltartotta nemcsak a saját családját, hanem a Zebegénybe befogadott, kitelepített rokonokat is, felesége testvérét, Bartóky Magdát és annak fiát, Jékey Gedeont családjával együtt. Nekik is szükségük volt élelemre, és szükségük volt arra, hogy valamiből megélhessenek. Tehát az ő minden napra valójukat is mind Szőnyi István teremtette elő. Neki felelőssége volt mások irányába is, ezért el kellett viselnie a különféle megaláztatásokat, amik a főiskolán,

minden tanárt elértek, azokat, akik ott maradtak tanítani. Minthogyha ötéves gyerekek lettek volna az óvodában, úgy viselkedtek velük szemben az „előljárók”. Berendelték őket szemináriumokra, és kikérdezték őket, hogy miért nem lépnek be a pártba. Ő persze nem volt hajlandó belépni.

90 De volt egy nő, akit oda rendeltek mellé, hogy figyelje, és folyton kihallgassa, és állandóan duruzsolja neki, hogy a pártba, oda be kell lépnie, aminek természetesen, mind megmaradt a nyoma az iratok között. A tanítványok '89-ben, ezeket az iratokat eljuttatták hozzám. Szóval ebből látja az ember, hogy min mentek keresztül. A levelezésben természetesen nem merték nyíltan megírni ezeket a dolgokat. De azért a jó mama jelezte, mikor például Pestről távirat érkezett, és Szőnyiinek azonnal be kellett utaznia, milyen rettegve tanakodtak, vajon miért rendelték be. Tehát a levelekből kiderül, hogy annak ellenére, hogy ilyen minősíthetetlen körülmények között élt valaki, mégis képes volt arra, hogy olyan képeket fessen, amiből sugárzik a remény és az élet. Persze ő festett olyan képeket is, ahol egy kerítés rávetődik a pocsolóyára, s a pocsolóya az akkori élet szimbóluma volt. Az ég azért reményt adón mégis ott tükröződött a pocsolóya vizében. Ezt a képét küldte be Szőnyi István az '50-es években a nagy műcsarnoki reprezentatív kiállításra, amikor mindenki nagy lelkes szocialista realista művekké, nem tudom én, hogy miféle Lenin- és Marx-portrékkal jelent meg. És ugye mi történt!? Megdorgálták a művészt, mert nem nagyon örültek a pocsolóyáinak, meg a kerítéseinek, de azért, azt hiszem, hogy ennek ellenére kiállították a képeit.

Mit szólna most mindezek után Szőnyi István, hogy a leveleit kiadjátok? Nem azt mondaná, hogy gyerekek, ne! Az ember méltósága mindennél többet ér. Semmi köze a mi családi, legbensőségesebb viszonylatainkhoz a világnak. Tessék, itt vannak a műveim, önmagukért beszélnek. Ha valódi értékek, akkor úgy is alkotójuktól függetlenül tovább „festik” majd önnön magukat a történelem vásznán.

Ha pedig nem azok, akkor meg úgy is mindegy, elvesznek az idő süllyesztőjében.

Lehet, hogy valaki ezt mondhatja. De ugyanakkor én meg azt mondom, hogy az emberek biztosan kíváncsiak rá, hogy milyen ember volt Szőnyi István, és hogyan élte hétköznapijait. Ezekből a levelekből szerintem ez kiderül. Máskülönben csak a művei alapján lehet megismerni az alkotót, ami valóban üdvözítő, méltó dolog, de hát miért jó az, ha nem tudja az utókor, hogy mit gondolt mondjuk Tiziano a saját idejében a saját életéről, a saját kortársairól, a saját koráról?

Mégis, te magad mit nevezel levéltitoknak?

Levéltitok az, ha például valakiről, egy megnevezett személyről, akit mindenki ismer, valami rosszat írnak egy levélben. Hát azt szerintem valóban titkosítani kell, egyszerűen ki kell hagyni a közlésből.

Tehát minden, ami pozitív, ami végül is képzeted szerint előre viszi a világot mindennapjait, az, természetesen közlendő.

Igen, szerintem igen.

Na, de mégis, ki dönti el térben és időben, hogy mi az, ami pozitív, és mi az, ami negatív?

Hát természetesen az, aki szerkeszti és kiadja a leveleket.

Értem....Zsuzsa, hány éve is élsz Rómában?

1949 óta, ötvenöt éve.

Tehát neked megadatott, hogy egy olyan városban élj, ami lelkében, bellemében ugyanolyan, mint küllemében. A klasszikus antikvitás végóráit idézi ez a mai Róma, Symmachusnak, az utolsó római rétorok egyikének korát, ahogy Molnár Tamás filozófus professzorunk Lélek és gép című elmélkedésében olvasom, ami kísértetiesen hasonlít a mostanira. „Hiszen mit is mondhatnánk, most is hanyatló korban élünk, a válság az, hogy a dekadencia megannyi jelét tapasztaljuk napjaink közgondolkodásában, szellemi életében. Kérdés az, hogy hogyan jutottunk ide, hol vette kezdetét e világjelenség, a leépülés e szomorú lehangoló folyamata?” Azt, persze nem tudni, ám mégis reménykedünk benne, hogy ez a mi vén Európánk képes lesz még megújulni egykoron, talán.

Hát én nem reménykedem ebben. Én egyáltalán nem reménykedem. És meg kell vallanom, hogy pesszimista vagyok, és nem hiszem, hogy Európa tovább fog élni, mert olyan fenyegetettség közelít, mint például a kínai birodalom expanziója, ami egész egyszerűen le fogja nyelni nem csak Európát, de az egész világot. Nem azért, mert le akarja nyelni, hanem mert nincs más választása, hiszen az az embertömeg, az egész egyszerűen, egyszer csak elindul, s elárasztja a földkerekséget. Mert mondja meg valaki, hogy egy idő után, hová teszi azt a milliárdnyi emberét Kína? Nyilvánvaló tehát, hogy ők más népek rovására keresnek majd maguknak Ázsián kívüli élettereket. Persze én nem vagyok egyáltalán se történész, se jós, de nekem az a meglátásom, hogy Európa nem fog már sokáig élni, ennyiben valóban symmachusi ez a kor, amiben élünk.

S nem tudsz elképzelni egy olyan helyzetet, hogy ez egy Földön kívüli civilizációval való kapcsolatrendszerben egészen másképp alakul majd? Tehát azok a földi létben való gazdasági egymásnak uszulások, katonai szembenállások, amik jelen pillanatban mutatkoznak, azok egyszer csak nem lesznek érdekesekek, megsemmisülnek? Mert hát a kozmikus egészben valami más fog történni.

– Nem, ebben nem hiszek, nem.

És miért nem? Hiszen te egy metafizikus léte, transzcendens világot reménylő ember vagy.

Hát nem, én elsősorban római katolikus vagyok, és hiszem azt, hogy az ember halála után egy más létbe fog jutni, ahol Istent szemtől szemben, színről színre látja. De, hogy ez miként lesz, milyen formában történik, azt nem tudom megmondani. Azt azonban állíthatom, hogy mindezt, más bolygón elképzelni nem tudom. Szerintem ez olyan folyamat, amiről nekünk fogalmunk sem lehet. Ez egy olyan állapot, amit mi nem tudhatunk előre, amit meg se közelíthetünk képzeletünkkel. Kár rajta egyáltalán rágódnunk.

Katolikus vagy, az Örök Városban élsz, a Vatikáni Rádiónak munkatársa is voltál. Ebből következően adódik a kérdés, az egyházzal, a Vatikánnal való személyes kapcsolataid...?

Azok abszolút nem számítanak, sőt, egyáltalán nem.

Mégis, ezek a tények mennyiben befolyásolták az életed folyását? Segítették, avagy épp zavarták, hátráltatták esetleg?

Hát, igen, zavarták, mert az ember látja, tapasztalja, hogy nem úgy mennek a dolgok, ahogy azoknak, ideális esetben, a krisztusi szeretet értelmében történniük kellene.

És akkor, mégis, hogyan képzeled el a római katolikus anyaszentegyház jövőjét? Szóval milyennek kellene lennie ahhoz, hogy valóban a lelkeket szolgálja? És hogy ne egy menedzsment egyház legyen, kufárkodva, pislogó műanyag krisztusi képeket bocsátva árúba a Római Bazilika árkádjai alatt. Vagyis hogy ne állandóan a kulcsínnel, a talmival, „a vad tömjénillatárral”, a gazdasági és másféle világi dolgokkal legyen elfoglalva, hanem valóban a szívekkel és a lelkekkel.

A misszionáriusok, azok jó úton járnak. Ők elmennek Afrikába, és hitre, egészséges életre, kultúrára kísérlik meg tanítani az ottani egyszerű embereket. Segítik őket abban, hogy saját maguk képesek legyenek megművelni a földjeiket, és, hogy ne a külföldről, az ENSZ-től várják a segílyeket. Tehát, hogy vízvezetékét építsenek saját maguknak. Szóval ez a fajta jószolgálati tevékenysége szerintem a katolikus egyháznak nem csak feladata, de kötelessége is, amit csak részben művel, vagyis nem eléggé. A hit, a pasztoráció dolgaiban, így igaz, abszolút más síkon kellene, hogy haladjon az egyházunk. De nem az itteni Római egyházközség és szervezete, az, amelyik a hibákat egyáltalán képes lesz majd orvosolni. Sokkal inkább a kereszténység egésze, mondjuk így nem is annyira a katolicizmusnak, mint inkább az öt világvallás egymáshoz való viszonyának volna kívánatos a harmadik évezredben, alapjaiban megváltoznia.

II. János Pál halálakor részvétellel megmozdult az egész keresztyén, keresztény világ, megmozdult Európa. Ez mégis miről beszélt? Nem az anyaszentegyház megújulási képességéről? Vagy a Szentatyáról, aki kivételesen karizmatikus egyéniség volt, a nép iránta való szeretetéről, szimpátiájáról?

Szóval mi történt itt valójában? Elgondolkoztál már ezen?

Hogyne, persze, de azt hiszem, hogy semmiféle megújulásra az egyház megújulására jelenleg nincs remény, ezt elhiheted nekem. Itt kizárólag arról volt szó, hogy a Szentatya járt a tengeren túl, Mexikóban, Dél Amerikában, volt mindenütt a világon, 157 vagy hány országban tett pápai látogatást, és mindenütt képes volt a személyes varázsával meghódítani az embereket. A temetésére nemcsak Európából érkeztek, hanem a világ minden részéből Rómába zarándokoltak az emberek. A fiatalok, akik mondjuk a legutóbbi nagy ifjúsági világtalálkozón is jelen voltak, Mexikóban például, ott lehetett igazán látni, hogy valami hihetetlen eksztatikus őrzöngés volt, amikor ő megjelent, ez kegyelem. Úgyhogy, ezt nem lehet mással magyarázni, mint az ő személyével, tehát az ő karizmája hódította meg a híveket. Már most más kell a fiataloknak. Az persze a jövő kérdése, hogy mondjuk a következő pápa, XVI. Benedek miként lesz képes véghezvinni az evangelizációt a világban, mert egészen más habitus, más személyiség. Egy bizonyos, már most érzékelni, hogy nem tud úgy a tömegekre hatni, mint az elődje. És hát nem tudni, hogy a világban mi történik. De arról, hogy az egyház megújulna, vagy, hogy az egyház újabb híveket hódítana meg, arról szerintem a közeljövőben szó sem lehet.

Most végleg haza készülsz. De végül is melyik a te hazád? Melyik a te igazi otthonod?

Természetesen Magyarország. Magyarország a hazám és otthonom.

Egyszerűen azért, mert ott születted? Ugyanakkor az életed nagyobbik részét Itáliában töltötted el. Elég az, ha bele születünk egy kultúrába, a Kárpát-hazába? Ez attól a pillanattól kezdve minden szépségével, bájával és bajával, örömeivel és nehézségével egyetemben kötelez, az örökös hazánk maradhat? Ha ez így van, akkor is, fél évszázad után, csak úgy itt hagyni mindazt, amiben eddig éltél, azokkal az emlékekkel, a „Triznya-kocsmával”, a római barátokkal, az állandóan „Triznya-korcsmázgató” gyönyörűekkel együtt? Szóval azt a miliőt, amit egy élet árán Matyival magatok köré varázsoltatok, azt máról-holnapra itt tudod hagyni?

Ennek a miliónek a megteremtését ránk kényszerítették a múlt századbéli körülmények, hiszen nem természetesen, jó szántunkból jöttünk el otthonról, hanem azért, mert nem bírtuk azt a légmört, azt az állapotot, azt a szorítást, ami otthon Magyarországon kialakult körülöttünk 1947-’48-ban. Mindszenty József kirakatpere, Rajk László feláldozása, szóval mindezek a történések arra kényszerítették az embert, azt az érzést erősítették meg bennünk, hogy ki kell menekülnünk, abból az életveszélyes helyzetből, kommunista uralomból, ami otthon akkor kialakult. És ezt, akkoriban nemcsak mi gondoltuk így, hanem kétszáz, vagy nem is tudom, hogy hány-százezer,

főleg velünk egykorú fiatalember. Hála a jó Istennek, hogy mi itt Rómában tudtunk megragadni, hogy itt találtunk munkát, mindezt az isteni gondviselésnek köszönhetjük. Mert például élhattünk volna Ausztráliában, vagy Dél-

Amerikában, vagy bárhol másutt a világban. Hiszen minden magyart, 94 aki ide megérkezett, tovább akartak küldeni, vándoroltatni akarták.

De hát minekünk Matyival sikerült itt megragadni. Tehát az, hogy Rómában fél évszázadot megéltünk, az, nagyszerű volt, és ezért nagyon szeretjük Rómát, de ez nem a hazánk. Az olaszok, azok nem a honfitársaink, bár olasz állampolgárok vagyunk, és nagyon szeretjük az olaszokat. De sajnós, azt kell mondanom, hogy a mi szerencsétlen szegény kis országunk, a mi igazi hazánk: Magyarország.

Vagyis szív-örömet térsz haza?

Természetesen.

És akkor, ettől a pillanattól kezdve a római kapcsolatokat miként fogod ápolni, ha nem lesz egy hely, a „Triznya-kocsmá” terasza mondjuk, ahol vendégül láthatod a barátaitokat.

Természetesen, akik itt vannak, azok mind nagyon sajnálják, hogy én hazamegyek és mondják is, hogy még ne menjek. De meg kell mondanunk azt is, hogy legtöbben, akik ezt a Kocsmát látogatták, a törzstagok, azok már mind hazamentek, otthon élnek. Mert az ösztöndíjasok az akadémián kéthárom hónapig voltak csak itt, akiket azért többnyire Matyival mind megismertünk. De megismertük a kiküldetésben, Rómában járó írókat, költőket, művészeket, tudósokat, egyházi személyiségeket, politikusokat is. Így például Juhász Ferencet, a költőt, aki háromszor-négyszer járt itt nálunk, mindig jót beszélgettünk, és megszerettük egymást, de hát ő is otthon él. Mindenki, akit mi itt megismerhettünk, annak idején Weöres Sándortól Pilinszky Jánoson Huszárik Zoltánon át Rónay Györgyig, vagy Hubay Miklóstól, Karinthy Ferencen, Mészöly Miklóson át Szörényi Lászlóig és mindenki másig, ők mind otthoniak. Tehát az igazi magyar szellemi élet és a magyar műveltség az otthon létezik számomra. De mindig is otthon volt.

Meg abban az életben, abban a lakásban, a falon függő Szőnyi képekben, a könyvtárban, amit most még magunk körül láthatunk.

Igen, látod, hogy külön polcokon vannak a magyar költők, a magyar nyelvű könyvek. Mindig pontosan tudtuk Matyival, hogy Magyarországon mi történik, naprakészek voltunk, mert szinte mindent elolvastunk, ami megjelent, ami a nemzetünkkel, az otthonunkkal kapcsolatban állt, ami Magyarországon igazán fontos volt. És amikor már lehetett, '89 után, bizony nagyon gyakran hazautaztunk, egyre több időt töltöttünk otthon: Budapesten és Zebegényben.

Római küldetésed tehát lassan lejár. A missziót teljesítetted, abban az értelemben is, hogy a könyv-szalonokban Mátyással évtizedeken át népszerűsítettétek az emigráns, köztük a nyugati magyar irodalom legjobbjait. Így jelentek meg nálatok a legfrissebb kiadványok, könyvek is, amelyek a magyar nyelvű nyugat-európai és tengeren túli, a diaszpórában született magyar irodalmat fémjelezték. Tehát a könyvterjesztést, azt is külön vállalásnak tekintettétek a múlt században. Akkor tehát, mikor szállsz repülőre, mikor landolsz Feri-hegyen végleg?

95

Én úgy remélem, hogy tavasszal tudok majd hazaköltözni, mert, ha már a könyveket említetted, itt ez a több ezernyi kötet, ezzel valamit kezdenem kell. Úgyhogy az a nagy kérdés, hogy, hogyan szállítsam haza az értékeimet? Majd szépen kiválogatom és becsomagolom a könyveimet, persze nem mindet, mert sok van, amiből esetleg dupla példányaink voltak, vannak, meg sok olasz könyvünk is van, ami nem annyira érdekes. És az egésznek egy részét oda szeretném ajándékozni a új Rév-Komáromi Sellye János Egyetem Könyvtárának, mert azt hallottam, hogy náluk a magyar nyelvű könyvekből nagy a hiány. Szóval most rendezkednem kell. Jövő év tavaszáig a téli időszakban ezt talán képes leszek megvalósítani.

Kívánom, hogy úgy legyen. És köszönöm ezt a dialógust, abban az értelemben is, hogy tudnivaló, az igazi beszélgetések általában nem szólnak „semmiről”. A létünkben azonban, úgy érzékelem, mintha észrevétlenül kicseréltünk volna egy darabkát, valami nagyon lényegeset, s az meglehet, hogy mindennél fontosabb.

Nagyon köszönöm neked, hogy szóhoz juthattam.

* A beszélgetés 2. részének közlésével búcsúzik Szőnyi Zsuzsától. (A Szerk.)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HÍRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA - Csendes Toll (főszerkesztő – kiadó vezető)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő helyettes – felelős szerkesztő)
ACSAI ROLAND (Indiáner-gyermekirodalmi rovat szerkesztője)
BÓDI LÓRÁNT (online szerkesztő)
SZÜCS BALÁZS PÉTER (Füstjelek online rovat szerkesztője)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
MIKLÓSVÖLGYI ZSOLT
PAPP MÁTÉ
REICHERT GÁBOR
TURI MÁRTON

Tiszteletbeli munkatársak
BUJI FERENC
FŐLDES LÁSZLÓ HOBO
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2890 Tata, Székely B. u. 2/A Telefon: 20/3353 626
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.